

ÉMILE ZOLA

KIVIHIILENKAIVAajat

Эмиль Золя

Kivihiilenkaivajat

«Public Domain»

Золя Э.

Kivihiilenkaivajat / Э. Золя — «Public Domain»,

Содержание

ENSIMÄINEN OSA	5
I	5
II	9
III	13
IV	19
V	25
VI	30
TOINEN OSA	35
I	35
II	40
III	45
IV	52
V	56
Конец ознакомительного фрагмента.	60

Émile Zola

Kivihiilenkaivajat

ENSIMÄINEN OSA

I

Eräänä tähdettömänä pikimustana yönä kulki autiolla, avaralla jängällä suurta valtamaantietä yksinäinen mies Marchiennesta Montsou'hun. Pimeys oli niin musta, ettei hän edes nähnyt edessään maata, ainoastaan maaliskuun jäätävä viima kertoi ympäristön avaruudesta, – se oli oikea merimyrskytuuli, joka puhalsi suurten rämeitten ja autioitten erämaitten kylmää. Ei ainoatakaan puuta kuvastunut taivaan taustalle, tie kulki kuin viivottimella vedettynä kymmenen kilometrin matkan.

Mies oli lähtenyt Marchiennesta kello kahden aikaan astuen pitkin askelin ja vavisten kylmästä kuluneesta ohuessa mekossaan ja mancherterihousuissaan. Kainalon alla kantoi hän pienen nyytin, joka oli käärittynä ruutukkaiseen nenäliinaan ja näytti tuottavan hänelle paljon vaivaa. Hän vaihtoi sitä kainalosta toiseen, voidakseen pistää molemmat kätensä yht'aikaa housuntaskuihin; vinhasta länsituulesta rohtuivat ja kohmettuivat hänen kätensä.

Se oli työttömäksi ja kodittomaksi joutunut työmies. Hänen tyhjissä aivoissaan nalkutti vain yksi ainoa toivomus, että tuuli lauhtuisi iltapuoleen.

Siten oli hän astunut tunnin ajan, kun hän äkkiä parin kilometrin päässä Montsou'sta huomasi vasemmalta kolmen nuotiotulen vilkuttavan punasta tulta. Aluksi oli hän arkana ja epäilevänä kahden vaiheilla, mutta lopuksi ei hän voinut vastustaa kiusallista tarvettaan lämmittää hetkisen kohmettuneita käsiään.

Tie nousi mäkeen. Hän astui vielä pari sataa askelta. Tulet vilkkuivat yhäti käsittämättömän korkealla, kuin kolme savuavaa kuuta. Mutta samassa toinen näky alhaalla maassa kiinnitti hänen huomionsa. Suoraan hänen edessään musteni jokin raskas, suuri, moniosainen rakennus, jonka yllä kohosi tehdaspiippu; likaisista ikkunoista välkkyi joskus valoa, viisi, kuusi lyhtyä riippui ulkona mustuneissa patsaissa ja tästä haavemaisesta möhkäleestä, keskeltä savua ja pimeyttä pöllyttelihe näkymättömiä höyryjä, ikäänkuin syviä huokauksia.

Kulkuri tunsi kivihiilikaivoksen. Häntä valtasi tavallinen häpeän tunne: mitä varten mennä sinne? ei hänelle kumminkaan anneta työtä.

Hän kääntyi pois rakennuksilta ja päätti vihdoinkin lähestyä sitä paikkaa, missä rautakoreissa paloi kivihiili valaisten ja lämmittäen työtekeviä. Maan kaivajat tekivät työtä myötään, sillä vieläkin olivat täydessä hommassa kulettaen tarpeetonta multaa pois. Nyt hän kuuli selvään, miten hiilirattaat pyörivät raiteita myöten ja erotti liikkuvia varjoja, jotka kaatoivat niitä kumoon joka tulen ääreen.

– Terve, – sanoi hän lähestyen yhtä hiillospannua.

Siinä seisoj selin häneen vanha ukko sinipunervassa kudotussa nutussa ja kaniininnahkalakissa. Suuri punanen hevonen seisoj liikkumatta, aivankuin kivettyneenä odottaen, kunnes kaikki sen tuomat kuudet rattaat tyhjennettäisiin.

Hinterä, punatukkainen nuorukainen ei pitänyt kiirettä, laiskasti painaen kädellään vipusinta.

– Terve, – vastasi ukko.

Syntyi vaitiolo. Kulkuri tunsi, että häneen katsotaan epäillen ja heti sanoi nimensä.

– Nimeni on Etienne Lantier, olen koneenkäyttäjä. Eiköhän täällä olisi työtä?

Liekit heittivät valoaan häneen; hän oli kaunis, tummatukkainen, noin kahdenkymmenen yhden vanha nuorukainen, vaikkakin hinterä, mutta lujarakenteinen.

Rauhoittuneena kulettaja pudisti päätään.

– Työtäkö koneenkäyttäjälle...? E-hei... Jo eilen kävi kaksi. Ei täällä ole työtä.

Tuulenpuuska keskeytti hänet. Sitten kysyi Etienne osottaen mäen juurella oleviin synkkiin rakennuksiin.

"Tuo on varmaankin kaivos?"

Ukko ei voinut vastata kovalta yskänkohtaukselta, joka oli tukahuttaa hänet. Vihdoin sylkäsi hän ja hänen sylkensä jäi mustana täplänä punertavalla valolla valaisemaan maahan.

– Kyllä, Voreux'n kaivos. Ja tuolla, aivan lähellä ovat työväen asunnot.

Ja hän osotti kädellään pimeydessä hämöttävää kylää; sen katot oli Etienne jo ennen huomannut. Mutta kuudet rattaat olivat tyhjennetyt ja hevonen lähti itsestään odottamatta ruoskaa, se veti niitä vaivoin vastoin tuulta, joka pärrätti sen karvoja. Ukko astui jälestä taivuttamatta luuvalon särkemiä sääriään.

Nyt näkyi Voreux'n kaivos selvemmin. Lämmitellessään tulen ääressä katseli Etienne sitä kaikkine sen rakennuksineen: tervakattoisen lajitteluvajan, kaivostornin, avaran nostokonehallin, sekä pienen neliskulmaisen tornin pumppukoneineen. Kaivoslaitos, jonka hän siinä näki syvennyksen pohjassa mataline tiilirakennuksineen, joista savupiippu kohosi uhkaavana, sarvenmuotoisena, tuntui hänestä ahnaalta, ilkeännäköiseltä pedolta, joka hymyili siinä nielläkseen ihmisiä. Tarkastellessaan sitä ajatteli hän itseään ja kuluneen viikon kulkuri-elämäänsä, jolloin hän turhaan etsi työtä. Hän muisti rautapajan, missä hän oli antanut päällysmiehelleen korvalle, muisti miten hänet oli sieltä karkoitettu, kuten aina muualtakin, Lille'stä, joka paikasta. Lauantaina oli hän tullut Martienne'en, mutta ei sieltäkään löytynyt työtä. Hän vietti sunnuntaipäivän piiloutuneena lautakartanolla, mistä vahti oli juuri ajanut hänet kello kaksi yöllä. Eikä penniäkään eikä leivänkannikkaa taskussa, mitä tehdä keskellä maantietä, mistä etsiä suojaa vinhaa tuulta vastaan! Niin, tietysti, tuo oli kaivosrakennus. Nyt hän ymmärsi nuo lakkaamattomat syvät huokaukset, se oli pumppu.

Työmies, jonka toimenä oli kaataa rattaat kumoon, ei kertaakaan katsahtanut Etienneen. Tämä otti jo nyyttinsä, joka oli pudonnut maahan, kun kajahti taas kulettajan yskä. Hän astui hitaasti esiin pimeästä hevosineen, joka taas veti kuusia täysiä rattaita.

– Onko Montsou'ssa tehtaita? kysyi nuori mies.

Ukko sylki tuikean mustan sylen ja alkoi puhua koettaen voittaa tuulen äänellään:

– Oh, eihän tehtaista ole puutetta. Toista oli täällä kolme, neljä vuotta sitten! Kaikki kihisi ympärillä, ei riittänyt väkeä, emme koskaan nähneet sellaisia ansiota. Mutta nyt täytyy taas kiristää nälkävyötä. On vallan kurjaa nähdä, miten työläisiä erotetaan, tehdas toisensa jälkeen suljetaan... Ehkei keisari olekaan tähän syynä, mutta miksi hän lähtee sotimaan Amerikkaan? Tässä vielä hevosiaakin alkoi kaatua kolerasta.

He jatkoivat siten lyhyin lausein valituksiaan. Etienne kertoi tuloksettomasta kiertokulustaan koko viikon. Nälkäänkö piti kuolla? Tiet pian täytyisivät kerjäläisistä.

– Niin – yhtyi ukko, – täytyy lopuksi käydä huonosti, eikä ole synty jumalan edessä heittää kadulle niin monta kristittyä sielua.

– Päiväkausiin ei näe lihaa!

– Kunhan olisi edes leipää!

– Niin, olisipa edes leipää!

Heidän sanansa hävisivät surullisesti vinkuvaan tuulen pyörteeseen.

Ja osottaen Montsou'hun kertoi ukko työoloista siellä, työläisten erottamisista, eri tehtaista ja lakoista.

– Me elämme vielä jotenkuten, päätti ukko kertomuksensa. – Vaikka työ on supistettu. Mutta tuolla Viktorin kaivoksessa on ainoastaan kaksi uunია toimessa.

Hän sylkäsi ja koikkelehti taas tyhjine rattaineen uneliaan hevosensa perässä.

– Te kai olette Belgiasta? – kysyi ukko palattuaan jälleen.

– En, olen etelästä, – vastasi nuori mies.

Punatukkainen nuorukainen kaadettuaan rattaat istui maahan tyytyväisenä työn keskeytyksestä, sillä nostokoneessa oli jokin mutteri vioittunut ja ukko oli tuonut vain kolmet rattaat. Hän oli yhä vaiti kuin villi, kohotti vain sameat silmänsä lähettäjään, ikäänkuin häntä vaivaisi tämän puheliaisuus. Ei tämäkään usein puhunut näin paljon. Varmaankin häntä miellyttivät Etiennen kasvot, tai häntä valtasi eräs niitä avomielisyyden kohtauksia, jolloin vanhukset alkavat puhua itsekseen.

– Minä olen Montsou'sta, – sanoi hän, – nimeni on Bonnemort [hyvä kuolema].

– Se on kai lisänimi? – kysyi Etienne hämmästyneenä.

Ukko virnisti tyytyväisenä ja viittasi Voreux'hon.

– Niin, niin. Minut on vedetty kolmasti ylös tuolta, ensi kerralla oli koko tukkani ja partani hiiltynyt, toisella kertaa oli minussa multaa kurkkuun saakka ja kolmannella kertaa oli mahani pöhötynyt vedestä kuin sammakolla. Mutta kun he näkivät, etten aikonut mennä manalan majoille, alkoivat he piloillaan kutsua minua Bonnemort.

Hän vilkastui nauraessa, hänen naurunsa kitisi kuin voitelematon väkipyörä, kunnes se keskeytyi jälleen tärisyttävään yskään. Hän oli pienenlöntä paksuniskainen, ulospäin käännettyine kantapäineen, pitkine polviin saakka ulottuvine käsivarsineen, jotka päättyivät neliskulmaisiin kämmeniin. Samoin kuin hänen hevosensa ei hänkään näköjään kiinnittänyt huomiota kylmään tai tuuleen, joka vinkui korvissa.

Etienne katsoi ukkoon ja mustaan täplään maassa hänen sylestään ja sanoi:

– Oletko kauan työskennellyt kaivoksessa?

Bonnemort huitasi kädellään.

– Kauanko? Kyllä. En ollut vielä täyttänyt kahdeksaa vuotta, kun lähdin tuonne alas Voreaux'hon ja nyt olen viisikymmentäkahdeksan. Laskekaa itse. Olen siellä ollut mukana kaikissa töissä, aluksi kaivospoikana ja vartuttuani hiilirattaiden lykkääjänä, sen jälkeen olen kahdeksantoista vuotta ollut hiilenhakkaajana. Sitten tekivät minusta kirottujen jalkojeni tähden mullan kuljettajan, tienrakentajan ja korjaajan, kunnes olivat pakotetut lähettämään minut taas ilmoille, koska lääkäri sanoi, että muuten jäisin sinne ijäksi. Nyt olen jo viisi vuotta kulettajana. Mitä ajattelette? viisikymmentä vuotta kaivostyössä, siitä neljäkymmentäviisi maan alla!

Hänen puhuessa valaisivat hänen kalpeita kasvojaan hiilet, jotka putoilivat korista.

– Minulle sanotaan, että minun täytyisi levätä, – jatkoi hän. – Mutta sitä en tahdo, en ole niin tuhma kuin he luulevat! Kestän kyllä vielä kaksi vuotta, silloin täytän kuusikymmentä ja saan eläkettä sata kahdeksankymmentä frankia. Jos siirtyisin pois jo nyt, niin he antaisivat vain sata viisikymmentä. Sellaisia perhanan roistoja ne ovat! Muuten olen aivan terve, paitsi jaloistani. Nähkääs, se on vesi, joka on ryöppynyt nahkani alle, koska olin tullut niin kosteaksi noilla maanalaisilla alueilla. Toisinaan ei voi liikuttaa käpäliäkään huutamatta.

Yskä keskeytti taas hänen puheensa.

– Ja siksi te noin yskitte? – kysyi Etienne.

Mutta hän pudisti kieltävästi päätään.

– En, en, olen pari kuukautta sitten vilustunut. Ennen en koskaan yskinyt, mutta en voi siitä päästä. Pahinta, että sylen...

– Onko se verta? – uskalsi Etienne vihdoinkin kysyä.

Bonnemort pyyhki kädellään suutaan.

– Se on hiiltä. Minussa oi sitä varasto, riittää lämmitykseen vanhoilla päivillä. Ja kuitenkin jo on viisi vuotta, kun en siellä ollut. Vannaankin on melkoinen varasto. Noh, sehän säilyttää ruumiin.

– Niin, niin, – jatkoi hän hetken kuluttua, – koko sukumme työskentelee kivihiilikaivantoyhtiön hyväksi Montsou'ssa sen perustamisesta asti, josta on jo sata vuotta. Isoisäni Gillon Maheu, joka siihen aikaan oli viidentoista vanha poika; löysi runsaan hiilen Requillart'issa, missä oli yhtiön ensimmäinen kaivanto, nyt se on jo hyljätty. Isäni, Nikolai Maheu, kuoli Vojeux'issä neljäkymmenen ikäisenä hautaantuneena maanvieremän alle, multa söi hänen luunsa ja imi hänen verensä. Kaikki kolme veljeä ja enoa myöskin hukkuivat sinne. Vain minä yksin, Vikentius Maheu, tulin melkein

ehjältä sieltä, vain jalat ovat vähän epäjärjestyksessä. Poikani, Tousen Maheu myöskin ponnistaa siellä ja pojanpoika ja koko suku. Satakuusi vuotta jo työskentelevät sekä vanhat että lapset, kaikki yhden isännän hyväksi. Mitäs tuumitte? Ei kaikki porvarit tunne niin hyvin sukuperäänsä!

– Onko yhtiönne rikas? – kysyi Etienne.

Ukko kohautti olkapäitään.

– On kyllä! Ehkei niin rikas kuin naapurin Anzinin yhtiö. Mutta joka tapauksessa liikuttaa se miljoonia, niin monta miljoonaa etteivät niitä voi laskeakaan. Yhdeksäntoista kaivantoa, niistä kolmessatoista tehdään työtä. Kymmenen tuhatta työläistä, viisi tuhatta tonnia jokapäiväistä saalista, rautatie kulkee kaikkien kaivantojen läpi, omat työhuoneet, tehtaat! Kyllä rahaa on!

Alkoi kuulua pyörien vikinää, varmaankin alhaalla oli mutteri korjattu ja kuljettajat jälleen ryhtyivät työhön.

Valjastaen hevostaan mutisi ukko itsekseen:

– Kas kun olen rupatellut. Jos herra Hennebeau saa tietää...

– Onko nuo herra Hennebeaun hevoset?

– Ei, vastasi ukko, – herra Hennebeau on vain päätirehtööri. Hän on myös palkalla kuten me kaikki.

– No kenelle tuo kaikki kuuluu, – kysyi nuori mies, osottaen kädellään ympäristöä pimeässä.

– Kenelle? Kuka häntä tietää. Jollekin, siellä...

Ja hän viittasi kädellään avaruuteen, missä asui ihmisiä joille he, Maheut, jo koko ajastajan ovat työskennelleet. Sitä sanoessa vavahti hänen äänensä arasti, ikäänkuin hän puhuisi jostain tuntemattomasta pyhäköstä, missä piili jumaluus; he eivät koskaan olleet nähneet tätä jumalaa, mutta yhä syöttävän sitä ruumiillaan.

– Kunpa olisi leipää aina riittävästi, – lausui taas Etienne.

– Niin juuri, kunhan olisi leipää, niin kaikki olisi hyvin!

Etienne otti nyytinsä, mutta ei lähtenyt heti. Jäätävä tuuli puistatti häntä takaa ja edestä poltti tuli hänen rintaansa. Jos sittenkin yrittäisi kaivokseen, ehkä ukko on erehtynyt. Hän tekisi minkä työn hyvänsä. Mihin muuten mennä tässä nälän seudussa? Koiranako kuolla jossain aidan alla? Ja kuitenkin epäröi hän, jokin pelko pidatti hänet, häntä pelotti tuo pimeydessä häämöttävä kaivanto. Ja Voreux piiloutuneena kuopan syvyyteen kuten ilkeä eläin, hengitti hitaasti ja raskaasti, vaivoin, sulattaen ihmislihan, jonka se oli niellyt.

II

Ruis- ja valkojuurikaspellon ympäröimänä nukkui kylä kaksisataa neljäkymmentä yön mustan varjon alla. Epäselvästi erotti pimeässä pienien talojen neljä ryhmää riveissä ynnä sairaushuoneet, joitten välillä kulki leveät lehtikujat. Autiolla tasangolla riehui vain väsymätön tuuli.

Maheun luona toisen kasarmin 16 numerossa, ei kukaan vielä liikkunut. Ensimmäisen kerroksen ainoa huone oli pimeyden vallassa painostaen altaassa läjässä nukkuvia ihmisiä, jotka olivat uupuneet työstä. Vaikka ulkona oli ankara kylmyys, oli huoneen raskas ilma tukahuttavan lämmin, kuten makuuhuoneissa, joissa aina haistaa ihmiseläimelle, kuinka puhtaana sitä pidettäisiinkään.

Käkikello alhaalla löi neljä, mutta ei kukaan liikahtanut, kuului vain hengityksen käheää vikinää ja kaikuva kuorsantaa. Mutta äkkiä joku kohosi, se oli Katarina. Huolimatta väsymyksestä, kuuli hän tottumuksesta lattian alta kellon neljä lyöntiä, vaikka ei voinut heti herätä. Vihdoin ojensi hän säärensä peiton alta, löysi tulitikut ja sytytti kynttilän. Mutta hän jäi istumaan, raskas pää tahtoi väkisinkin laskeutua taas päänalukseen.

Nyt valaisi kynttilä neliömäisen huoneen, missä oli kaksi ikkunaa ja kolme vuodetta. Paitsi niitä oli siinä vielä kaappi, pöytä, kaksi vanhaa tuolia. Siinä kaikki, paitsi vaatteita nauloissa, sekä vesiaastia ja vati ikkunalla. Vasemmalla vuoteessa makasi vanhin kahdenkymmenen yhden vanha poika Sakarias Jeanlinin, veljensä kanssa, joka oli yhdentoista vanha; oikealla vuoteessa makasi kaksi pienokaista, kuuden vanha Lenore ja neljän vanha Henri; kolmannessa vuoteessa makasi Katarina sisarensa Alziren kanssa, joka yhdeksästä vuodestaan huolimatta oli niin hento ja pieni, ettei Katarina tuntisikaan häntä lainkaan, ellei tämän onnettoman lapsen kyttyrä pukkaisi häntä kylkeen.

Lasiovi oli auki ja siitä näkyi käytävän nurkka, missä neljännellä vuoteella makasivat isä ja äiti ja seisoivat kehto, jossa makasi nuorin kolmikuukautinen lapsi Estelle.

Katarina teki vielä äärimmäisen ponnistuksen. Hän ojentautui ja upotti molemman käden sormet takkuiseen punaiseen tukkaan, joka peitti hänen otsansa ja niskansa. Hän oli pieni ja hienä viidentoista vuotiaaksi, kapea paita peitti koko hänen ruumiinsa, paljaksi jäivät ainoastaan hänen sinertävät jalkansa, ikäänkuin ne olisivat piirretyt hiilellä ja hienot maitovalkeat käsivarret, jotka kuvastuivat tummaa kasvojen ihoa vastaan. Hän haukotteli viimeisen kerran avaten suurehkon suunsa kauniine hampaineen ja kalpeine, vähäverisine ikenineen; harmaat silmänsä taistelivat vielä unta vastaan, niiden syvyydessä kuvastui tuskaa ja väsymystä samoin kuin koko hänen alastomassa olennossaan.

Käytävästä kuului jokin ryminä. Maheu mutisi uneliaan äänin:

– Perhana! Jo on aika... Sinäkö sytytit tulen, Katarina?

– Niin, isä... Kello on jo lyönyt alhaalla.

– Niin joudu, kuhnaaja! Jos olisit eilen, sunnuntaina, vähemmän tanssinut, niin olisit herättänyt meidät aikaisemmin... Vai rupeat laiskottelemaan!

Hän jatkoi mutisemista yrmissään, kunnes uni valtasi hänet jälleen.

Sanat kävivät epäselviksi, kunnes muuttuivat kuorsaamiseksi.

Nuori tyttö liikkui paljain jaloin edestakaisin. Korjasi alasvaluneen peitteen Henrin ja Lenoren vuoteella. Alzire avasi silmänsä ja katsoi sisareen äänettömänä.

– Noh, Sakarias ja sinä Jeanlin, nouskaa toki! toisti Katarina seisoen veljien edessä, jotka nukuivat nenät patjoissa.

Hän tarttui vanhemman olkapäähän ja puisti häntä, mutta tämä vain kiroi hampaittensa lomasta; silloin hän veti peitteen heidän yltään. Tämä huvitti häntä niin, että hän purskahti nauramaan, katsellessaan miten he potkivat paljain säärin.

– Anna olla, se on tyhmää! – leksautti Sakarias vihasesti istuutuen. – Minä en pidä sellaisista kepposista... Täytyy nousta, pahuus heidät viekөөn!

Hän oli laiha nuorukainen pitkine kasvoineen, missä siellä täällä oli parran ja viiksien alkua, tukka keltanen ja iho kalpea, vähäverinen. Paita oli kohonnut vatsalle ja hän veti sen alas, ei häpeän vuoksi, vaan siksi, että vilutti.

– Kello on jo lyönyt alhaalla, toisti Katarina. No, rientäkää, isä toruu.

Jeanlin kääntyi taas kyljelleen ja sulkien silmänsä leksautti:

– Mene tiehesi, minä tahdon nukkua!

Tyttö naurahti taas. Poika näytti niin pieneltä, kömpelöine jäsenineen ja englannintaudin laajentamine nivelineen. Tyttö otti hänet syliinsä ja nosti. Tämä potki kaikin voimin vastaan. Hänen ludot apinakasvonsa viheriäisine silmineen ja ulkonevine korvineen kalpenivat harmista. Hän ei sanonut mitään, vaan purasi tyttöä rintaan.

– Ilkeä poika! – äännähti tyttö, tukahuttaen huutoa ja laski hänet lattialle.

Alzire oli ääneti, mutta ei nukkunut. Raajarikkoisen viisain silmin seurasi hän sisartaan ja veljeään, jotka pukeutuivat uneliaina vähääkään ujostelematta, kuten yhdessä kasvaneet nuoret eläimet. Ikkunan luona syntyi taas kinaa, pojat pukkasivat tyttöä, joka peseytyi liian kauan. Katarina oli ensimmäisenä valmis. Hän veti sääriinsä housut ja mekon yllensä, peittäen hiukset sinisellä huivilla; siinä puvussa oli hän aivan pojan näköinen, ainoastaan lantioiden heikko keinuminen paljasti hänen sukupuolensa.

– Kun ukko tulee, niin saat kiitokset siitä, että vuode on noin käännetty ylösalasin, sanoi Sakarias vihasesti. – Minä sanon hänelle että se on sinun työtäsi.

Ukko oli isoisä Bonnemort, joka teki työtä öisin ja päivällä nukkui.

Vuode ei milloinkaan tuuleentunut, siinä aina kuorsasi joku.

Katarina välittämättä veljensä sanoista, alkoi korjata vuodetta. Viereisestä asunnosta alkoi kuulua joitakin ääniä. Näissä asunnoissa, jotka yhtiö oli rakentanut suurimmalla säästäväisyydellä, olivat seinät niin ohuet, että jokainen pieninkin rähäkkä kuului naapurista. Asuttiin aivan kylki kyljessä ja jokainen poika tiesi naapureitten perhe-elämän kaikki yksityisyydet. Portailta kuului raskaat askeleet, sitten kuului ikäänkuin raskaan pehmeän kappaleen putoaminen ja sitä seuraava tyydytyksen huokaus.

– Mainiota! sanoi Katarina. – Tuskin Levaque on mennyt, kun Bouteloup on jo siinä hänen sijaisenaan.

Jeanlin hikkasi ja Alziren silmät vilkastuivat.

He tekivät pilaa joka aamu naapuriensa elämästä. Siellä asui hiihdenmurtaja vaimoineen ja piti vuokralaisena mullan kulettajan. Vaimolla oli niin ollen kaksi miestä, toinen päivällä, toinen yöllä.

– Philomene yskii, – lisäsi Katarina hetken kuluttua.

Hän puhui Levaquen vanhimmasta tyttärestä, joka oli yhdeksäntoista vuoden vanha; tämä oli Sakariaan rakastajatar, josta suhteesta hänellä oli jo kaksi lasta. Hänellä oli heikko rinta, niin ettei hän voinut työskennellä maan alla, vaan hoiti hän lajittelukonetta.

– Kaikkea vielä, Philomene! – huudahti Sakarias. – Hän vain makaa eikä ole millänsäkään... Sikamaista, nukkuu kello kuuteen saakka.

Hän veti housut jalkaansa, kun äkkiä hänelle johtui jotakin mieleen ja hän paiskasi nopeasti ikkunan auki. Hän kurottautui ikkunasta, nähdäkseen tulisiko Pierronin asunnosta Voreux'n mestari Dansaert, jonka sanottiin olevan suhteissa Pierronin vaimon kanssa. Sisar väitteli vastaan, huutaen, että Pierron oli eilen siirtynyt päivätyöhön, siis tämän yön ei Dansaert voinut viettää Pierronin vaimon luona.

He innostuivat väittelystä, kun äkkiä heräsi Estelle ja alkoi itkeä.

Samassa heräsi Maheu ja alkoi sadatella, niin että lapset hiljenivät.

– Katarina, anna kynttilä tänne! – huusi Maheu.

Isä hyppäsi vuoteelta, hän oli lyhyt kuin Bonnemort ja muutenkin hänen näköisensä. Hänen keltainen tukkansa oli lyhyeksi leikattu. Katarina sill'aikaa meni sukkasillaan alas ruokasaliin, valmistaakseen kahvia. Perheen ainoat puukengät seisoivat kaapin alla.

– Älä sinä, vunukka, paaperra! – huusi Maheu kärsimättömänä lapsen itkusta. Mutta lapsi pelästyi ja alkoi kirkua vielä pahemmin.

– Jätä hänet, tiedäthän ettei se vaikene, – lausui vaimo heräten.

Hän valitti aina, ettei hänen milloinkaan anneta nukkua kyllikseen. Miksi eivät voisi mennä hiljaa pois? Hän kääriytyi peitteeseen, josta näkyivät ainoastaan hänen pitkät kasvonsa karkeine piirteineen, joista tunsu vielä entisen kömpelön kauneuden. Nyt kolmenkymmenen yhdeksän ikäisenä, hän näytti vanhukselta, ainainen puute ja seitsemän lasta olivat näännyttäneet hänet. Tuijottaen kattoon keskusteli hän hiljaa miehensä kanssa, tämän pukeutuessa. Kumpikaan ei välittänyt lapsesta, joka yhä huusi.

– Kuule. Sinä tiedät, ettei minulla ole yhtään rahaa ja nyt on vasta maanantai, saamispäivään asti vielä kuusi päivää. Se on mahdotonta, täytyyhän jotain keksiä. Kaikki te tuotte kotiin yhteensä yhdeksän frankia. Mitä minä voin niillä tehdä? Meitähän on kymmenen henkeä.

– Kuinka! yhdeksän? – huudahti Maheu. – Minä ja Sakarias saamme kukin kolme, se jo tekee kuusi... Katarina ja isä kaksi frankia, – se on neljä; neljä ja kuusi on kymmenen... Ja vielä Jeanlin yhden, siis yksitoista.

– Niin yksitoista, mutta eihän sunnuntaita lasketa eikä työttömiä päiviä... Kyllä minä tiedän, ettei koskaan ole yhdeksää enempi.

– Synti on valittaa, niin kauan kuin olen tällainen uljas mies. Toiset neljäkymmenen kahden ikäisinä saavat siirtyä jo tienkorjaustoihin.

– Niinpä kyllä, ukkoni, mutta ei meille siitä tule leipää lisää...

Mutta sano itse mitä tehdä. Eikö sinulla ole yhtään rahaa?

– Kaksi sous'ta. [Sous = 5 penniä].

– Osta niillä itsellesi olutta... Mutta mitä minun pitää tehdä? Herra Jumala! Kokonaista kuusi päivää! Maigrat'ille olemme jo velkaa kuusikymmentä frankia, eilen hän ajoi minut ulos. Mutta täytyy kai tänään taas mennä hänen luokseen. Mutta jos hän pysyy kiellossaan, niin...

Hän jatkoi valituksiaan murheellisella äänellä, vuoroin sulkien ja avaten silmiään. Hän valitti, että kaapissa on tyhjää, että lapset pyytävät voitaleipää, mutta hänellä ei ole edes kahvia, ja vedestä heillä vatsoja särkee. Kuinka kauan he jo syövätkään lihatonta kaalilientä, josta ei ole mitään ravintoa. Hänen piti puhuessaan korottaa ääntänsä saadakseen sanansa kuuluville Estellan huudolta. Lapsen huuto kävi aivan sietämättömäksi. Silloin Maheu kaappasi sen kehdestä, ja paiskaten äidin viereen vuoteeseen, sopersi raivoissaan: – Ota se, muuten minä tapan hänet. Hitto vieköön sellaisia lapsia!

Estella vaiken, alettuaan imeä ja maiskuttaa suutaan.

– Eikö Piolainen patruuna kutsunut sinua luoksensa? – lausui mies hetken äänettömyyden jälkeen.

Vaimo puristi epäillen huuliaan.

– Niin, he tapasivat minut kerran jakaessaan vaatteita köyhille... Koetan viedä Lenoren ja Henrin heidän luokseen tänään. Kumpi antaisivat minulle viisi frankia.

Taas syntyi äänettömyys. Maheu oli valmis. Hän seiso hetkisen, sitte lausui kumealla äänellään:

– Koeta sentään, miten taidat hankkia jotain päivälliseksi. Puheet eivät kumminkaan auta. Täytyy mennä työhön.

– Tietysti, – myönsi vaimo, – sammuta kynttilä. Voin ajatella ilman kynttilääkin.

Mies puhalsi kynttilän sammuksiin ja laskeutui alas, jonne Sakarias ja Jeanlin jo olivat menneet.

Katarina oli alhaalla tehnyt tulen hellassa. Se oli pieni hella, varustettuna molemmiin puolin kaapeilla ja keskeltä häkillä. Yhtiö antoi joka perheelle kahdeksan hehtolitran huonompia hiiliä, jotka vaivoin syttyivät palamaan. Siksi Katarina peitti ne iltasin tuhkaan, niin että hän aamulla tapasi hehkuvat hiilet tuhan alta.

Huone oli jotenkin avara ja hyvin siisti. Seinät vihreiksi maalatut ja kivilattia puhtaaksi pesty ja siroteltu valkoisella hiekalla. Seinillä riippui yhtiön lahjoittamia kirjavia kuvia pyhimyksistä, keisari

Napoleon III:n ja keisarinnan ynnä sotamiesten kuvia. Puhtaudesta huolimatta huoneessa haisi sipulille ja ilma oli ummehtunut.

Katarina istui kaapin edessä mietteissään. Kaapissa oli vain leivänkannikka, melkoinen juustopala ja hiukan voita, mutta piti valmistaa voileipiä neljälle hengelle. Hän leikkasi leipäpalan, pani siihen juustoa, toiselle voiteli voita ja pani ne yhteen; se oli tavallinen aamiainen, jonka jokainen työmies vei mukaansa kaivokseen. Pian olivat nuo voileivät, joita työmiehet kutsuivat "sytykkeiksi", valmiina pöydällä tarkassa järjestyksessä, alkaen isommasta isälle ja päättyen pienimpään Jeanlinille.

Sill'aikaa alkoi vesi kiehua. Kahvia ei enää ollut, vaan piti kaataa vettä eilisten porojen päälle. Samassa tulivat veljet ja isä.

– Oho, – huomautti Sakarias, haistellen juomaa, – oivallista kahvia, se ei suinkaan nouse päähän!

– Hyväkin, että on jotakin kuumaa, – lausui Maheu nöyränä.

Jeanlin noukki kaikki muruset. Heidän juotua, kaasi Katarina loput pulloihin. Kaikki joivat seisoalta himmeän kynttilän valossa.

– No, oletteko valmiit, – murahti isä. – Kuhnivat kuin mitkäkin kapitalistit!

Portaitten yläpäästä kuului äidin ääni:

– Ottakaa kaikki leipä, minulla on vähän makaroonia lapsille.

– Kyllä, kyllä, vastasi Katarina.

Hän peitti taas tulen, asettaen häkille padan liemijätteineen, jotta isoisä palattuaan saisi jotain lämmintä. Kukin otti puukenkänsä, ripusti kahvipullon olalle ja pisti voileivät poveensa. Sitten lähtivät ulos, miehet edellä, tyttö perässä. Katarina sammutti kynttilän ja lukitsi oven.

He kohtasivat Levaquen, joka tuli viereisestä ovesta. Katarina hämmästyi, naurahti ja kuiskasi Sakarialle:

– Katsos tuota! Bouteloup ei edes odota siksi kun mies lähtee kotoa!

Tulet sammuiivat ikkunoissa. Vaimot ja pienet lapset jäivät nukkumaan vuoteisiin, missä nyt oli enemmän tilaa.

Kumisevan kaivoksen luo kulki kylästä jono haamuja. Kivihiihdenkaivajat kulkivat työhön. He värisivät kylmästä työpuseroissaan, mutta astuivat hitaasti kuin lauma tietä pitkin hajallaan.

III

Etienne oli vihdoinkin päättänyt mennä Voreux'n kaivokseen. Kaikki miehet, joitten puoleen hän kääntyi kysyen työtä, pudistivat päätään ja sanoivat, että hän odottaisi vanhinta vuorivoutia.

Hän asteli yksin keskellä huonosti valaistuja rakennuksia, loppumattomine käytävineen, huoneineen ja portaineen. Viimein saapui hän johonkin, missä oli niin pimeä, että hän kulki kädet eteenpäin ojennettuina. Äkkiä vilahti pimeässä hänen edessään kaksi suurta keltaista silmää. Se oli kaivoksen aukko.

Eräs vuorivouti, setä Richome, lihava pitkäviiksinen ukko, joka oli hyvántahtoisen santarmin näköinen, lähestyi juuri vastaanottokonttoria.

– Eikö täällä tarvittaisi työmiestä, saman tekevä mihin työhön? – kysyi Etienne taas.

– Odottakaa vanhinta vuorivoutia, herra Dansaertia, vastasi Richome.

Neljä lyhtyä valaisi kaivoksen aukon, rautaiset käsipuut, pultit ja köydet, joilla häkki nousi ja laski. Työ oli juuri uudistunut, malmilaattoja myöten jyrisivät lakkaamatta rattaat täynnä hiiliä, hääri työläisiä, jotka niitä lykkäsivät. Lakkaamaton pyrinä peitti kaiken.

Etienne pysähtyi kivettyneenä, huumautuneena ja soaistuna tästä kaikesta. Hän värisi vilusta, jäätävä tuuli puhalsi vajassa. Muutaman askeleen päässä hänestä kiilui koneen teräksiset osat, hän lähestyi sitä. Se oli kahdenkymmenen metrin päässä kaivosaukosta lujalla tiilijalustimellaan eikä sen liikkeestä tärisseet edes seinät, vaikka se oli neljänsadan hevosvoimainen ja täydessä käynnissä. Suuri vipu kohosi tasaisesti ja laski kuin voideltu ilman sysäyksiä.

Koneenkäyttäjät seisoivat ylhäällä moottorin luona, tarkaten merkinantoja, silmät kiinni kaivoskartassa, jossa oli kuvattuna koko kaivos kaikkine kerroksineen uurteen muodossa, missä nuoralla liikkui tinapalasia, jotka kuvasivat nostohäkkejä. Kun kone alkoi käydä, alkoivat molemmat jättiläiskokoiset pyörät, joilla teräsköysi oli kiedottu, pyöriä vastakkaisiin suuntiin sellaisella nopeudella, ettei erottanut muuta kuin tomupilveä.

– Välttää! – huusi kolme työläistä, yhdestä suusta, kantaen suuria tikapuita.

He olivat vähällä tallata Etiennen jalkoihinsa. Hänen silmänsä alkoivat vähitellen tottua pimeyteen, hän katsoi ylös ja näki, miten köydet luistivat kolmenkymmenen metrin päässä kuten teräksiset nauhat. Ne kiitivät ylös, kietoutuivat väkipyörän ympäri ja taas kiitivät alas kaivoksen pohjaan siepaten häkin. Väkipyörät olivat kiinnitetyt teräksisiin poikkitelineisiin siihen tapaan kuin kelloja kiinnitetään kellotapuleissa. Köydet luistivat kevyesti kuin linnut ilman vähintäkään rähäkkää ihmeellisellä nopeudella. Teräksinen köysi, jolla nostettiin kahdentoistatuhannen kilogramman paino, liikkui kymmenen metrin nopeudella sekunnissa.

Etienne palasi hitaasti vastaanottokonttoriin. Häntä puistatti vedosta, mutta hän seurasi tarkkaavaisena häkkien nousua ja laskua ja rattaitten lakkaamatonta räminää. Kaivosaukon vieressä oli merkinantolaitos. Se oli raskas moukari, joka nousi ja laski vivun avulla. Nuora, joka kulki kaivoksen pohjasta, nosti ja laski sen metallilevyyn. Yksi lyönti merkitsi – seis, kaksi laske, kolme – nosta. Nämä iskut kaikuivat lakkaamatta, kuten kuokan iskut, peittäen kaiken muun melun, niiden ohella kilisi vielä selvästi kello. Työmies, joka ohjasi nostokonetta, lisäsi vielä yleistä melua, huutaen puhutorveen käskyjä koneenkäyttäjälle.

Kaikesta tästä ymmärsi Etienne vain yhtä: kaivosaukko nieli yhdellä kertaa kaksikymmentä-kolmekymmentä henkeä. Työmiesten laskeminen oli alkanut kello neljä. He tulivat vajasta avojaloin, lyhdyt kädessä ja odottivat pienissä ryhmissä kunnes kokoontuu riittävä määrä. Hiljaa kuin yövaras kohosi rautahäkki pimeästä: kaikki sen neljä kerrosta olivat täynnä rattaita hiiliseen. Työläiset, seisoen eri silloilla, odottivat sitä. He vetivät rattaat ulos, työntäen tyhjät sijaan. Tyhjiin rattaisiin istuivat työmiehet, kuhunkin viisi, yhteensä neljäkymmentä.

Hiljaa ja epäselvästi kuului joku määräys puhutorveen, neljä kertaa vedettiin alinta nuoraa, mikä oli merkki "lihasta", s.o. ihmislihan lastista.

– Onko siinä syvää? – kysyi Etienne työmieheltä, joka uneliaan näköisenä odotti vuoroaan.
– Viisisataa viisikymmentä metriä, – vastasi tämä. – Mutta siinä on kolme pysäkkiä, ensimmäinen kolmensadan kahdenkymmenen metrin syvyydessä.

Molemmat vaikenivat seuraten silmillään köyttä.

– Mutta jos se repeytyy?

– No, jos kerran repeytyy...

Työmies lopetti lauseensa paljon ilmaisevalla eleellä. Tuli hänen vuoronsa. Hän kiipesi toverineen häkkiin, joka jälleen katosi pimeyteen ja noin neljän minuutin perästä jälleen oli siinä, valmiina taas nielemään muutaman kymmenen ihmistä.

Etiennen valtasi taaskin epäilyksen tunne. Hän meni höyrykattilaosastoon. Avonaisesta ovesta näkyi seitsemän höyrykattilaa sekä kaksi uunia. Hän ilostui tarjoutuvasta tilaisuudesta lämmitellä ja meni lähemmäksi uunia. Tällä hetkellä tuli vajaan uusi ryhmä hiilenkaivajia. He olivat Maheu't ja Levaque't. Edellä kulki Katarina, joka miehenpukimessaan näytti hyvántahtoiselta pojalta. Hänet nähdessään vilahti Etiennen päässä taikauskoinen ajatus, että hänen täytyisi koettaa onnea vielä viimeisen kerran. – Sanokaa, toveri, eikö täällä tarvittaisi työmiestä johonkin työhön, mihin tahansa.

Katarina säpsähti odottamattomuudesta ja katsoi häneen ihmeissään. Mutta Maheu vastasi jo hänen selän takaa jutellen hetkisen. Ei, täällä oli työmiehiä kylliksi. Tuo vieras nuorukainen herätti hänen mielenkiintoaan. Kun tämä etääntyi, sanoi Maheu seuralaisilleen:

– Tuollaista voi sattua kelle hyvänsä... Ei pidä valittaa, ei työtä ole liikaa...

Kun Maheu tuli vajaan, kaikui sieltä äänekästä naurua. Noin kolmisenkymmentä henkeä lämmitti selkiään uunin luona ja nauroi iloisesti. Tänne poikkesivat kaikki varustautuakseen lämmöllä mennessään alas kosteaan kaivokseen. Tänä aamuna oli erittäin hauskaa: työläiset tekivät pilaa eräästä kahdeksantoista vuotiaasta työläisnaisesta, Mouquettesta, joka oli niin paksu, että hänen takkinsa ja housunsa olivat haljeta. Hänen isänsä oli kuski ja veli hiilirattaitten lykkääjää. Mutta heillä oli eri työaika, niin että tytön täytyi tulla yksin kaivokseen. Matkalla – kesällä pellolla tai talvella jossain loukossa – huvittelihe hän tilapäisen rakastajansa seurassa. Hänen suosiotaan nauttivat melkein vuorotellen kaikki työmiehet, toverillisesti väistyen toinen toisensa tieltä. Mutta kun kerran joku sanoi, että oli nähnyt hänet Marchiennen naulasepän seurassa, oli tyttö haljeta kiukusta. Hän huusi, että hän kunnioittaa itseään ja antaa kätensä pantiksi, jos joku voi todistaa, että oli hänet nähnyt toisen eikä hiilenkaivajan seurassa.

– No, onko pitkäkoipinen Chaval jo saanut virkaeron? kiusotteli häntä virnistäen eräs työmies. – Ja sinä vaihdoit hänet tuohon kääpiöön? Hänhän tarvitsee tikapuita, ylettyäkseen syleilemään sinua? Minä näin teidät Requillartissa. Hän seisoi pölkyllä, kautta Jumalan?

– No, mitä se sinuun kuuluu? – vastasi Mouquette hyvántahtoisesti. – Eihän sinun apuasi tarvittu.

Kaikki purskahtivat nauruun tästä raa'asta vitsistä. Mouquette nauroi itse äänekkäämmin, kävellen heidän keskuksaan vähän sopimattomassa ja naurettavassa puvussaan, joka kuvasti selvästi hänen uhkuvia muotojaan.

Mutta yleinen ilo hiljeni yhtä pian kuin se oli alkanutkin. Nyt kertoi Mouquette Maheulle, että Florence ei enää tule työhön. Hän löydettiin kuolleena vuoteeltaan. Joku arveli, että se oli sydämenhalvaus, joku taas, että hän oli nauttinut likaa viinaa.

Maheu oli epätoivoissaan. Aina joku onnettomuus; nyt heillä ei ole rattaitten lykkääjää ja kenen nyt saisi äkkiä tilalle! Heitä työskenteli neljä hiilenhakkaajaa yhdessä, hän, Sakarias, Levaque ja Chaval. Jos heillä on Katarina yksin lykkääjänä, niin viivästyy työ.

Äkkiä huudahti hän:

– Mutta missä on se mies, joka haki työtä?

Samassa astui Dansaert vajan ohi. Maheu kertoi hänelle tapahtuman ja pyysi lupaa saada ottaa työmiehen. Hän painosti sitä, että yhtiö oli jo kauan sitte halunnut ottaa lykkääjiksi miehiä naisten asemesta, samoin kuin Anzinissa. Vanhin kaivosvouti hymähti: hän tiesi, että kivihiilenkaivajat

ovat hyvin tyytymättömiä yhtiön aikeesta kieltää naisilta maanalaisen työn: he ajattelivat enemmän tytärtensä ansiota kuin siveyttä ja terveyttä. Epäröiden antoi hän suostumuksensa, mutta ilmoitti olevansa pakotettu kysymään päänsinöörin, Negrel'in, mieltä.

- Hän on mahtanut jo aikoja mennä tiehensä, huomautti Sakarias.
- Ei – sanoi Katarina – minä näin, että hän pysähtyi höyrykattilain luona.
- Niin juokse hakemaan hänet, nahjus, – huusi Maheu.

Tyttö riensi etsimään häntä, sivuuttaen työläisiä, jotka laskivat kaivokseen, jättäen paikkansa tulen luona uusille tulokkaille. Jeanlin odottamatta isäänsä meni lihavan tyhmähkön pojan Bebert'in ja laihan kymmenvuotiaan tytön Lydian kanssa hakemaan lamppuansa. Pimeillä portailla saavuttivat he Mouquetten ja heti alkoi sieltä kuulua naurua ja huutoja. Mouquette haukkui heitä uhaten lyödä heitä, jos he nipistävät häntä.

Etienne jutteli höyryosastossa lämmittäjän kanssa, joka ajoi hiiliä pesään. Häntä värisytti ajatellessaan kylmää säätä, johon hänen täytyy mennä. Hän oli jo lähtemäisillään, kun jonkun käsi laskeutui hänen olalleen.

- Tulkaa! – sanoi Katarina, täällä on jotakin teille.

Ensin ei hän tahtonut ymmärtää häntä. Sitten valtasi hänet ilon puuska ja hän puristi lujasti tytön kättä.

- Kiitos, toveri! Te olette todellakin kelpo poika!

Tyttö nauroi tarkastellessaan häntä liekkien valossa. Häntä huvitti, että Etienne luuli häntä pojaksi. Etienne nauroi myös ilosta ja hetkisen seisoivat he siten vastakkain punasessa valossa.

Maheu silläaikaan istuen kirstullaan riisui kenkiään ja villasukkia. Kun Etienne tuli, oli kaikki jo sovittu: kolmekymmentä sou'ta päivässä, työ raskas, mutta siihen on helppo tottua. Hiilenmurtaja neuvoi häntä olla riisumatta saappaitaan ja lainasi vanhan nahkalakin, joka suojeli hänen päätänsä iskuista. Hän itse ja hänen lapsensa eivät välittäneet tästä varovaisuudesta. Kirstusta otettiin esille kaikki työkalut, myöskin Florencen lapio. Lukittuaan heidän kenkensä, sukkansa ja Etiennen nyytin, alkoi Maheu rientää.

– Missä se nauti, Chaval, taas viipyy? Kiemailee jossain likkojen kanssa. Olemme tänään myöhästyneet kokonaista puoli tuntia.

Sakarias ja Levaque lämmittelivät kaikessa rauhassa uunin luona.

Viimein sanoi Sakarias:

- Odotatko Chaval! Hänhän tuli ennen meitä ja laskeutui heti.
- Kuinka! Sinä tiesit, etkä puhu minulle mitään. Pian sitte, pian!

Katarinan, joka lämmitteli käsiään, täytyi seurata mukana. Etienne päästi hänet edelle ja meni hänen jälestään. Ja taas kulettiin pimeitä portaita ja käytäviä, missä paljaat jalat polkivat kuin kuluneet tohvelit. Etäällä valkeni lyhtyosasto, jonka seinät olivat lasista ja minkä hyllyillä paloi rivissä davylaisia tarkastettuja varmuuslyhtyjä kuin kynttilät kirkossa. Jokainen työmies vastaanotti luukusta lyhdyn, mihin oli merkitty hänen numeronsa, tarkasti ja sulki sen, sillä aikaa kuin merkittiin aika, jolloin hän laskeutui kaivokseen. Kun uuden hiilirattaitten lykkääjän vuoro tuli, täytyi Maheu'n auttaa häntä. Sen jälkeen vaelsivat työmiehet mestarin ohi, joka tarkasti olivatko lyhdyt hyvin suljetut.

- Uh, eipä täällä ole lämmin, mutisi Katarina, väristen kylmästä.

Etienne pudisti vain päätänsä. Hän oli taas kaivosaukon luona suuressa hallissa, missä tuuli puhalsi vapaasti. Hän oli mielestään rohkea, mutta hänen selkäänsä karmi tästä vaunujen jyrinästä, merkinantomoukarin kumeista iskuista, puhetorven huudoista sekä nähdessään köyden lakkaamatonta vilkkumista, joka hämmästyttävällä nopeudella kiertyi ja purkautui pyöristä. Häkki nousi ja laski liukuen kuin villipeto yöllä yhäti niellen ihmisiä, jotka katsoivat kaivosaukkoon. Tuli heidän vuoronsa; hän oli vaiti levottomuudessaan, Sakariaan ja Levaquen vitsaillessa hänestä. Nämä eivät hyväksyneet, että tämä muukalainen oli otettu työhön. Katarina oli iloinen, että edes isä puhelee hänen kanssaan, selittäen kaikkea mikä ympäröi heidät.

– Näettekö tuolla ylhäällä häkin yläpuolella suojelulaitosta. Jos köysi katkeaa, niin nuo rautapuristimet tarttuvat pylväisiin... mutta ei ne ole aina toimessa. Kaivos on jaettu kolmeen osastoon, joitten välillä ylhäältä alas on lautaseiniä; keskeltä kulkee häkki, vasemmalta portaat...

Mutta hän keskeytti itseänsä ratketen haukkumiseen, uskaltamatta kuitenkaan korottaa ääntään.

– Peeveliäkö me tässä seisomme. Ne juukelit tahtovat palelluttaa ihmisiä!

– Varo pitkiä korvia! huomautti hyvänsuopaisesti kaivosvouti Richome. – Hän oli entinen työmies ja säilytti hyviä välejään entisiin, tovereihinsa. Hän oli aiheessa myös laskeutua ja seisoi siinä lyhty kiinnitettynä ha'alla lakkiin.

– Kaikessa täytyy olla järjestys, jatkoi hän. No, nyt on vuorosi, kapua väkinesi.

Todellakin häkki odotti heitä, kiinnitettynä lujasti säpillä paikalleen. Maheu, Levaque ja Katarina istuivat takimmaisiiin rattaisiin. Etienne seurasi heitä, koska ratteisissa piti olla tilaa viidelle. Hyvät paikat olivat jo otetut, jonka vuoksi hänen täytyi lyöttäytyä nuoren tytön viereen. Tämän kyynärpää osui hänen vatsaansa. Lyhty oli hänen tiellään. Hänelle neuvottiin kiinnittämään se takin nappiin, mutta hän ei kuullut ja piti sitä tottumattomasti kädessään. Ylhäällä ja alhaalla ihmiset jatkoivat sijoittautumistaan kumein meluin kuten nautakarja, joka ajetaan läävään. Hänestä tuntui että hän istuu siinä hirmuisen kauan. Vihdoin sattui sysäys ja ympärillä kaikki ikäänkuin kääntyi nurin, kaikki esineet hävisivät. Hänen sydämensä hytkähti ja päätä alkoi huimata. Kun he laskeutuivat syvään pimeyteen, kaikki hämmentyi, eikä hän enää käsittänyt mitään.

– Niinpä lähdettiin, – lausui Maheu rauhallisesti. He nähtävästi kaikki olivat hyvällä tuulella, mutta Etienne ei edes käsittänyt, laskeutuuko hän vai nousee. Toisinaan tuntui hänestä että hän seisoi paikallaan, kun häkki laski suoraan. Mutta kun sattui sysäyksiä ja vavahduksia, oli hän varma, että heti tapahtuu onnettomuus. Hän ei edes erottanut kaivoksen tukipylväitä litistäessään kasvonsa häkin seinään. Lyhdyt valaisivat himmeästi ihmisryhmän hänen ympärillään. Vain kaivosvahdin kirkas lyhty kiilui kuin loistotorni.

– Aukon poikkileikkaus on neljä metriä, – jatkoi Maheu, häntä opastaen. – Laudoitus olisi pitänyt aikoja korjata, sillä vettä tunkeutuu kaikkialla... Nyt olemmekin juuri sillä kohdalla. Kuuletteko?

Etienne oli juuri kysynyt itseltään, mikä sohina se mahtoi olla, joka muistutti sadetta. Ensin löi häkin kattoon muutamia suuria sadeepisaroita, sitten sade kiihtyi ja valui kuin vedenpaisumus. Varmaankin katossa oli reikä, sillä hieno vedensuihku valui Edennen olkaan ja selkään. Kylmyys kävi jäättäväksi, äkkiä kiitivät he kirkkaasti valaistun käytävän ohi, missä hääri joitakin ihmisiä. Ja taas vajottiin alas pimeyteen.

– Se oli ensimmäinen pysäkki. Nyt olemme kolmensadan kahdenkymmenen metrin syvyydessä... Katsokaa, kuinka kiidämme.

Vielä kolme pysäkkiä kiiti ohi odottamattoman valon kirkastamina.

Pimeässä rummutti sade lakkaamatta kattoon.

– Kuinka syvää! – lausui Etienne.

Hänestä tuntui, että tämä laskeminen jatkuu tuntikausia. Häntä vaivasi epämurkava asento, mutta hän ei rojhennut liikahtaa. Eniten vaivasi häntä Katarinan kyynärpää. Tämä ei puhunut mitään, hän vain tunsu lämpöä. Kun häkki vihdoon pysähtyi viidensadan viidenkymmenen neljän metrin syvyydessä, sai hän ihmeekseen kuulla, että lasku oli kestänyt tasan yhden minuutin. Salpojen avaamisen melu, sekä tunne lujasta maaperästä jalkainsa alla palautti hänelle reippaan mielialan ja hän kääntyi nauraen Katarinan puoleen:

– Mitä sinulla on nahan alla, kun sinä olet niin lämmin? Sinun kyynärpääsi on aivan puhkaissut vatsani.

Tyttö nauroi myös. Sepä tyhmyri, kun yhä luulee häntä pojaksi! Missä on hänen silmänsä?

– Minun kyynärpääni on varmaankin sattunut silmiisi, – vastasi tyttö kaikkien nauraessa, jota naurua Etienne ei ymmärtänyt.

Häkki tyhjensi, työmiehet astuivat suuren pysäkkihuoneen läpi, joka oli hakattu vuoreen kiviholvineen, ja valaistu kolmella kirkkaalla lampulla. Malmista valettuja lattiapaaseja myöten lykkäsivät työläiset melulla täysinäisiä rattaita. Seinistä huokui kellarin kostea haju, johon sekaantui lähellä olevien tallien lämpö. Tästä alkoi neljä käytävää.

– Tätä tietä, – sanoi Maheu Etiennelle. – Meidän täytyy vielä astua kolmatta kilometriä.

Työmiehet hajosivat ryhmittäin kadoten noiden käytävien pimeisiin aukkoihin. Noin viisitoista henkeä kääntyi vasemmalle: Etienne kulki viimeisenä Maheun jälessä, edellä kulki Katarina, Sakarias ja Levaque. Se oli mainio kuletkäytävä, joka oli hakattu poikittain hiilikerroksen läpi, mikä laadultaan oli niin oivallinen, että vain siellä täällä oli tarvinnut panna pystyyn tukipylväitä. He kulkivat ääneti eteenpäin valaisten tietä pienillä lyhdyillään. Nuori mies kompastui joka askeleella raiteisiin. Hetki sitte oli häntä alkanut vaivata joku etäinen melu, ikäänkuin kaukaa lähestyvän rajuilman humina, joka kumeana kuului jostain maan syvyydestä. Oliko se maanvieremän jyske ja oliko koko se maakerroksen massa, joka erottaa heidät päivänvalosta, romahtanut alas? Äkkiä vilahti pimeässä joku valo ja hän tunsu vuoren vavahtavan. Hänen edellään kulkevat toverit painautuivat seinään ja Etienne seurasi heidän esimerkkiään. Silloin kulki heidän sivuitseen suuri valkea hevonen, joka veti koko rivin hiilirattaita. Etumaisilla istui Bebert, ohjakset kädessä, hänen toverinsa, Jeanlin, juoksi pitäen kiinni takimaisista.

Jatkettiin matkaa. Pian tulivat he risteuksen luo, josta alkoi kaksi uutta käytävää ja kohta hajaantuivat työläiset työpaikkoihinsa. Tässä käytävässä oli tukipylväitä; tammipylväät kannattivat kattoa vuoraten pehmeän varisevan vuoren. Kannatinten välistä näkyivät liuskakiven hienot kerrokset, kiului katinkultaa, mutta suurimmaksi osaksi oli himmeää hiekkakiveä. Rattaita, milloin tyhjinä, milloin täysinäisinä, kulki sivuitse melkein lakkaamatta, kadoten pimeyteen haavemaisten hevosten kulettamina. Ilmanvaihtoluukut paukhdellen sulkeutuivat hiljaa.

Heidän kulkiessa eteenpäin kävi käytävä yhä kapeammaksi ja matalammaksi, katto oli paikottain ulkoneva alas, pakottaen kulkijoita kumartumaan. Etienne löi kovasti päänsä kattoon. Jos ei hänellä olisi ollut nahkatakkia päässä, olisi hän varmaankin musertanut pääkallonsa. Hän seurasi kuitenkin tarkoin kaikkialla Maheun liikkeitä, jonka edellä kulkeva tumma varjo häämöitti lyhtyjen valossa. Ei ainoakaan työläisistä kertaakaan iskenyt päätänsä, niin he olivat oppineet jokaisen puun epätasaisuuden ja vuoren ulkonevat kohdat.

Ei myöskään ollut helppo astua, jalat liukuivat, maaperä kävi yhä kosteammaksi. Ajoittain kulkivat he aivan kuin suossa kahlaten, niin että vesi lotisi. Eniten hämmästytti häntä kuitenkin alituinen lämpö määrän vaihdos. Alhaalla kaivosaukon luona oli hyvin viileä, mutta pääkuletkäytävässä, jonka kautta koko laitoksen ilmanvaihto kulki, puhalsi jäätävä tuuli, joka ajoittain kävi vihuriksi. Mutta heidän kulkiessa kauemmas sivukäytäviin, jotka saivat vain osan ilmaa, hiljensi tuuli ja ilma kävi yhä lämpimämmäksi ja tukahduttavaksi.

Maheu ei enää rupertellut. Kääntyessään oikealle ja kääntymättä Etiennen lausui hän ohimennen:

– Tuo on Guillaumen kerros.

Siinä oli heidän työpaikkansa.

Kalteva katto oli niin matala että paikottain täytyi kulkea kyyristyneenä kahden- ja kolmenkymmenen metrin aloja. Laudoitusten raoista valui vettä. Siten kulkivat he vielä parisataa metriä. Äkkiä katosivat Sakarias, Levaque ja Katarina hänen näkyvistään johonkin kapeaan rakoon, joka aukeni hänen eteensä.

– Täytyy kiivetä tästä ylös – sanoi Maheu – kiinnittäkää lyhtynne nappiin ja tarttukaa käsin kannattimiin.

Sen sanottuaan katosi hänkin. Etiennen täytyi seurata häntä. Tämä kapea käytävä oli hakattu itse hiilikerrokseen ja sitä käyttivät kaikki työläiset oikotienä. Sen leveys oli yhden hiilikerroksen leveys, s.o. kuusikymmentä senttimetriä. Onneksi oli Etienne laiha, muutoin olisi hän tuskin mahtunut, mutta tottumattomana ponnisti hän kaikin voimin, kulkien eteenpäin melkein ryömien. Viidentoista metrin

päässä oli ensimmäinen sivutie, mutta heidän piti kulkea etemmäksi. Maheu tovereineen työskenteli kuudennessa sivukäytävässä, helvetissä, kuten he nimittivät sitä.

Sivukäytävien välillä oli kuusi metriä ja tuntui ettei tämä nouseminen lopu koskaan. Etienne oli niin uupunut ikäänkuin koko yläpuolella olevan maan paino lepäisi hänen niskallaan, hänen kätensä ja jalkansa olivat rikkirevityt, veri oli noussut päähän, niin että luulisi sen purskahtavan ulos nahan alta, hänen henkeään ahdisti. Eräässä sivukäytävässä vilahti kaksi haamua, ne olivat Lydia ja Mouquette, jotka lykkäsivät rattaita. Vielä piti kiivetä kaksi kerrosta ylös. Hiki valui, peittäen hänen silmänsä ja hän joutui jo epätoivoon, ettei voi ehtiä toisten perästä. He liukuivat tottunein, notkein liikkein eteenpäin.

– No vihdoin olemme perillä! kuului Katarinan ääni.

Ja heti kuului paikalta toinen vihainen ääni:

– Missä hitossa te viivytte? Minun täytyy tulla kaksi kilometriä Montsou'sta ja kuitenkin saavun ensimmäisenä!

Se oli Chaval. Hän oli kahdenkymmenen vanha, pitkä, laiha nuorukainen, lujine kasvonpiirteineen. Hän kiukutteli koska oli saanut odottaa heitä. Huomattuaan Etiennen hän huudahti ylenkatseellisesti hämmästyneenä:

– Mikä tuo on miehiään?

Maheu kertoi hänelle koko tapauksen ja tämä mutisi hampaittensa välistä:

– Vai niin. Nyt alkavat jo pojat riistää leivän tyttöjen suusta!

Ja molemmat nuoret miehet vaihtoivat vihamielisen katseen, tuntien vaistomaista vihaa toinen toisiinsa, kuten joskus sattuu ensi katseesta. Etienne tunsi, että Chaval tahtoi loukata häntä, vaikka ei hän aivan selvästi ymmärtänyt merkitystä. Syntyi vaitiolo, kaikki ryhtyivät työhön. Kaivos oli vähitellen täyttynyt. Joka käytävän päässä oli työ alkanut hurista. Ahne kaivos oli niellyt päiväannoksensa; lähes seitsemänsataa työläistä, jotka nyt häärivät kuin muurahaiset pesässään, kaivaen maata kuin madot lahonnutta puuta. Kesken näitten syvyyksien hiljaisuutta voitaisiin kuulla, painaessaan korvansa maahan, noitten ihmishyönteisten hyörinän, aina köyden narinasta, joka nosti ja laski häkin, työkalujen kolinaan hiiltä murrettaessa.

Etienne kääntyi ja taas litistettiin hänet Katarinaan. Mutta tällä kertaa hän tunsi vasta pyöristyvän tytön rinnan ja ymmärsi äkkiä, miksi hänestä oli huokunut lämpöä laskukoneessa.

– Sinä siis olet tyttö? – sopersi hän hämmästyneenä.

– Siltä näyttää... Pitkämpä ajan tarvitsit keksiäksesi sen! – vastasi tyttö iloisesti vähänkään joutumatta hämilleen.

IV

Neljä hiilemnurtajaa asettui toinen toisensa yläpuolelle kaltevaan murtopaikkaan. Heidän välillään oli kiinnitetty koukkuihin lautoja, joihin solui murrettu hiili. Jokainen työmiehistä täytti vain neljä metriä. Hiilikerros tässä kohden oli niin ohut – noin viisikymmentä senttimetriä, – että he olivat aivan litistyneet katon ja maan väliin. He siirtyivät eteenpäin vain kyynärpäitten ja polvien avulla, eivätkä voineet kääntyä töyttämättä olalla seinään. He makasivat kyljellään niskat nurin väännettyinä ja kädet koholla iskivät lyhytvartisella kuokalla.

Alinna makasi Sakarias, hänen yläpuolelleen sijoittuivat Levaque ja Chaval, sekä ylinnä Maheu. Jokainen hakkasi ensin liuskakiveä kerroksen alla, sitten teki hän kaksi vakoa itse hiilikerrokseen ja vihdoinkin iskemällä rautanalkin yläosaan irroitti hiililohkareen. Hiili oli oivallista, lohkar pudotessaan lohkeni ja vieri työmiehen ruumista myöten hänen jalkoihinsa. Nämä lohkarit, joita lauta pidatti, peittivät lopuksi aivan työmiehen, niin että häntä ei näkynyt lainkaan murtopaikan kapeassa raossa.

Maheun tila oli vaikein. Ylhäällä nousi lämpö aina 35 asteeseen, ilma oli aivan liikkumaton, niin että oltuaan siinä pitkähkön ajan voisi aivan tukehtua. Voidakseen nähdä oli hän ripustanut lyhdyn naulaan aivan päänsä yläpuolelle. Lyhty lämmitti vielä enemmän hänen päätään, niin että se oli aivan haljeta kuumuudesta. Mutta eniten kaikesta häntä kiusasi kosteus. Ylhäältä muutaman senttimetrin päässä hänen kasvoistaan tihkui lakkaamatta vesipisaroita. Kuinka hän käänsikään päänsä ja väänsi niskansa, pisarat putoilivat itsepäisesti hänen kasvoihinsa. Neljännestunnin kuluttua oli hän läpimärkä hiestä ja vedestä ja höyry kohosi pilvenä hänestä. Tänä aamuna kiusalliset pisarat tippuivat suoraan hänen silmänsä. Hän kiroili, mutta ei tahtonut muuttaa paikkaa. Hän iski niin lujaan kuokallaan, että itsekin vavahti litistettynä kahden hiiliseinän väliin kuin hyttynen kirjalehtien väliin.

He eivät vaihtaneet sanaakaan keskenään. Kuului vain kuokkien epätasaiset kumeat iskut, jotka eivät kantaneet kauas. Pimeys tuntui vielä mustemmalta hiilitomusta, joka seiso i kaasuisessa ilmassa. Lyhdynvalot metallihuntujen alta tuikkivat himmeinä, punertavina pilkkuina. Ei voinut erottaa mitään, käytävä kulki ylös leveänä ja litteänä, ikäänkuin torvi, johon oli kasaantunut kymmenen talven noki.

Sakarias, jonka kädet edellisen illan viftin jälkeen huonosti tottelivat, vetäytyi pian pois työstä sillä verukkeella, että piti lyödä uusia kannattimia. Tämä työ teki mahdolliseksi ojentautua suoraksi sekä vihellellä hiljalleen mietiskellä vähän. Murtajien takana oli lähes kolme metriä hakattua hiiltä, mutta he eivät ajatelleetkaan pystyttää kannattimia; vaara ei heitä pelottanut ja aika oli liian kallis.

– Hei sinä keikari! huusi hän Etiennelle, – annappa minulle kannatinpuut.

Etienne jätti lapion, jota Katarina opetti häntä käyttämään ja meni hakemaan parruja. Joitakin oli varalta edelliseltä päivältä. Tavallisesti ottivat työmiehet joka aamu alas laskeissaan muutamia parruja, jotka oli sahattu mitan jälkeen.

– No liiku toki, helkkari! – ärjähti Sakarias, nähdessään kuinka kömpelösti uusi lykkääjä kömpi hiililohkareitten lomitse kantaen neljää parrua.

Sakarias teki kuokallaan pienen syvennyksen kattoon, sitte samoin maahan ja sovitti niihin parrun, joka siten kannatti hiilikerroksen.

Puolipäivän jälkeen saapuivat maankaivajat, jotka kasasivat jääneen mullan ja kivet ja täyttivät tyhjiin murretut käytävät jättäen vain ylimmäisen ja alimmaisen rattaitten kulettamiseen.

Maheu lakkasi voihkimasta. Hän oli vihdoinkin saanut lohkarensa irti, pyyhki kasvonsa hihaansa, kääntyi ja huomauttaen, mitä Sakarias tekee, suuttui.

– Anna olla! – huusi hän tälle. – Sen voimme toimittaa iltapuolella. Paras on työskennellä nyt, muuten emme saa tarpeellista määrää rattaita täyteen.

– Se laho, näetkö, vastasi nuori mies. – Siihen on tullut rako ja se voi raueta.

Mutta isä vain kohautti olkapäitään.

– Kaikkeaa vielä! Raueta! Onpa sekin, eihän se tapahdu ensi kertaa ja voimmehan jotenkin pelastua.

Vihdoin vihastui hän ja pakotti pojan tarttumaan kuokkaan.

Toisetkin alkoivat nyt oikaista puutuneita jäseniään. Levaque, joka makasi selällään, kirosi vasenta peukaloaan, jonka kivilohkare oli raapaissut veriin. Chaval repi raivoissaan paidan yltään, jääden ilkialastomaksi jäähdyttääkseen ruumistaan. He olivat kaikki mustat kuin nuohoojat, hieno hiilitomu peitti ihon ja kostuneena hiestä virtasi ruumista myöten likasina puroina.

Maheu alkoi ensimmäisenä taas hakata, mutta tällä kertaa vähän alempana. Nyt tippuivat vesipisarot otsaan, niin että hänestä tuntui, että ne purkaa sen luut.

– Älkää välittäkö heistä, – sanoi Katarina Etiennelle, – he riitelevät usein.

Ja hän jatkoi neuvoa häntä työssä. Kaikki rattaat lähetetään täältä ylös sellaisina kuin ne täytetään, erikoisella merkillä varustettuna, jotta vastaanottaja voisi merkitä ne murtajien laskuun. Siksi täytyi koettaa täyttää ne hyvin, valiten hyvät hiilet, sillä muuten voidaan ne hyljätä.

Vähitellen olivat Etiennen silmät tottuneet pimeyteen ja hän katsoi tyystin tyttöön, joka ei vielä ehtinyt mustua ja näytti niin valkoiselta ja kalpealta hienoine kasvoineen. Hän ei voinut mitenkään arvata kuinka vanha tyttö oli. Ulkomuodoltaan näytti hän niin hinterältä ja laihalta, että voisi antaa hänelle kaksitoista vuotta. Mutta hänen vapaasta, poikamaisesta käytöksestään ja lapsellisesta rohkeudestaan päättäen voisi häntä luulla vanhemmaksi. Tyttö ei häntä miellyttänyt; hän näytti hänestä poikamaiselta valkeine kasvoineen kuin narrilla myssy päässä. Mutta samalla ei hän voinut olla ihmettelemättä tuon lapsen näppäryyttä ja voimaa. Hän täytti rattaansa nopeammin kuin Etienne, näppärästi ja taitavasti käyttäen lapiotaan. Sitten lykkäsi hän ne kaltevaan sälöpaikkaan varovasti ja varmasti ilman että ne töykkäsivät mihinkään. Hän sitävastoin kiusaantui, lykkäsi sijoiltaan ja oli epätoivoissaan.

Tie oli todellakin hyvin epämukava. Murtopaikasta kaltevaan sälöpaikkaan oli kuusikymmentä metriä. Maankaivajat eivät olleet ehtineet laajentaa heidän käytäväänsä ja se näytti hyvin kapealta, epätasaiselta raolta. Muutamin paikoin täysinäiset rattaat tuskin mahtuivat kulkemaan ja lykkääjän täytyi ryömiä polvillaan perässä, jottei murskaisi päätään. Sitä paitsi monin paikoin olivat kannattimet taipuneet ja lohkoivat kuin epävakaiset kainalosauvat. Täytyi olla varuillaan, jottei tarttuisi noihin parruihin. Ja tästä alituisesta maanvieremän uhasta, josta paksut tammiparrut rätsivät, selkä koukistui vaistomaisesti ja pelko täytti mielen.

– Taas! – nauraen huudahti Katarina.

Etiennen rattaat olivat taas luisuneet kiskoilta vaikeimmassa kohdassa. Hänen ei mitenkään onnistunut lykätä suoraan kiskoja myöten, jotka tuskin näkyivät vetelästä loasta. Hän oli vimmoissaan, kiroili ja taisteli raivoisasti pyöriä vastaan; mutta kuinka hän ponnistelikin, ei hän voinut saada niitä jälleen sijoilleen.

– Malta, sanoi nuori tyttö, – jos sinä kiivastut, niin et saa mitään aikaan.

Tyttö laskeutui polvilleen ja ryömi vikkellästi taapäin rattaitten alle; voimakkein ponnistuksin kohotti hän ne selällään ja asetti kiskoille. Rattaitten paino oli 700 kiloa. Etienne hämmästyneenä ja hämillään sopersi anteeksi pyyntöä.

Tyttö opetti häntä miten piti astua hajasäärin etsien tukea molempien seinien parruista, jottei liukuisi maassa. Vartalon täytyi olla etukumarassa ja kädet ojossa, siten voi lykätä rattaita koko ruumiinsa jäntereillä. Etienne katsoi miten hän kulki edellä selkä ojennettuna melkein vaakasuoraan ja kädet niin matalalla, että hän muistutti kääpiöelukoita, joita näytetään sirkuksessa.

Hiki valui virtanaan hänestä, hän hengästy, nivelet rusahtelivat, mutta hän teki työtä tottuneella välinpitämättömyydellä, valittamatta, ikäänkuin ihmisten pitäisikin ikänsä noin ryömiä maan kolossa.

Mutta Etiennen ei onnistunut tehdä samoin, saappaat puristivat hänen jalkojaan, koko ruumista pakotti sellaisesta asemasta alaspainuneine päineen. Muutaman minuutin kuluttua oli sellainen asento hänelle aivan kiduttava, hän laskeutui polvilleen ojentautuakseen ja hengähtääkseen täysin siemauksin.

Sitten kaltevilla pinnalla oli uusi vaikeus laskea rattaat nopeasti alas. Katarina opetti hänelle tämänkin konstin. Ylhäällä ja alhaalla luisuvan käytävän kummassakin päässä seisoivat kussakin alaikäinen poika, toinen vastaanotti, toinen hoiti jarrua. Nämä kahden-kolmentoista vuotiaat pojat vaihtoivat äänekkäästi mitä voimakkaampia sanoja keskenään, niin että täytyi huutaa täyttä kurkkua ilmoittaakseen heille rattaitten tulosta. Kun alhaalla oli tyhjät rattaat, antoi vastaanottaja merkin ja lykkääjä kiinnitti rattaansa yhtämittäiseen köyteen; samaan aikaan irroitti ylhäällä oleva poika jarrun, jolloin täysinäiset rattaat luisuivat alas, pakottaen painollaan tyhjät nousemaan ylös.

Alhaalla kulettokäytävässä muodostui rattaista jonoja, joita hevonen kuletti nostokoneen luo.

– Hei, te, pojannaskalit! – huusi Katarina.

Koko sadan metrin pituinen käytävä oli vuorattu laudoilla, niin että ääni kaikui siinä kuin puhutorvessa.

Pojat varmaankin lepäsivät, sillä ei kumpikaan vastannut. – Työ seisattui kaikissa kerroksissa.

– He peuhaavat varmaankin Mouquetten kanssa, – kuului hieno lapsen ääni.

Joka taholta kajahti naurun hohotusta, naislykkääjät nauroivat niin että olivat pakahtua.

– Kuka se on? kysyi Etienne Katarinalta.

Katarina kertoi, että se oli Lydia; tuo pieni tyttö, joka pisti nenänsä joka paikkaan ja joka lapsen kätösillään lykkäsi rattaita yhtä hyvin kuin aikuisetkin. Mitä Mouquette'en tulee, niin oli se kyllä uskottavaa.

Vihdoin kuului vastaanottajan huuto, että kiinnitettäisiin rattaita. Varmaankin kulki alhaalla joku tarkastaja. Kaikissa yhdeksässä kerroksessa uudistui työ eikä kuulunut muuta kuin poikain ja lykkääjain säännölliset huudot. Kun työmiehet tällöin kohtasivat tyttöjä, jotka melkein ryömivät nelinkontin ahtaissa miehen pukimissa, puhkaten höyryä kuin hiestynyt hevonen, niin heissä heräsi eläimellisiä vaistoja.

Palatessaan murtopaikkaan tapasi Etienne joka kerta samaa: uupuneet murtajat hakkasivat raivoisasti kuokillaan ja vuoroin kuului kumeita iskuja, vuoroin raskaita huokauksia. Kaikki neljä olivat riisuneet pois vaatteensa ja olivat mustia, liassa päästä jalkoihin. Maheun oli kerran pitänyt vetää hiilien alta. Sakarias ja Levaque kiroilivat lajia, vakuuttaen sen käyvän yhä kovemmaksi ja kovemmaksi, jonka vuoksi he eivät voineet toivoa suurta voittoa. Chaval kääntyi joka kerran haukkuakseen Etienneä, jonka läsnäolo häntä raivostutti.

– Senkin nauta! – haukkui hän. – Et jaksa senkään vertaa kuin joku tyttölutka! No! Täyttyykö ne rattaat, hä? Säästätkö käsiäsi. Varo, minä pidätän kymmenen sous'tasi, jos yhdetkään rattaistamme hyljätään.

Nuori mies vältti vastausta. Hän iloitsi tästäkin pakkotyöstä ja alistui mielellään toisten haukkumisille.

Mutta hän suorastaan ei jaksanut enää liikkua, hän oli repinyt jalkansa verille, kaikkia jäseniä pakotti. Onneksi oli kello kymmenen ja työkunta päätti syödä aamiaisen.

Maheulla oli kello, mutta hän ei sitä milloinkaan katsonut. Tässä valottomassa yössä ei hän erehtynyt viittäkään minuuttia. Kaikki vetivät taas ylleen paitansa ja takkinsa. Sitten palasivat he käytävään ja istuivat kyykkyyn. Töitten aikana kivihiilenkaivajat tottuivat siinä määrin tuohon asentoon, että ottavat sen vapaudeksikin tarvitsematta lavitsoja tai palleja istuakseen. Jokainen veti esille aamiaisensa ja kaikki alkoivat syödä, vain silloin tällöin vaihtaen jonkun sanan aamutyöstä.

Katarina seisoivat hetkisen, sitten lähestyi Etienneä, joka oli heittäytynyt pitkälle vähän matkan päässä heistä, nojaten puuhun. Paikka siinä oli melkein kuiva.

– Miksi sinä et syö? – kysyi hän suu täynnä ja voileipä kädessä.

Sitten muisti hän miten he olivat tavanneet Etiennen yksin, vailla rahaa ja varmaankin vailla leipäpalaa.

– Pannaanko kahtia?

Etienne kieltäytyi vakuuttaen, ettei hänen ole nälkä, vaikka hänen äänensä vapisi kiduttavasta nälän tunteesta vatsassa.

– Katso, minä olen purrut vain tästä päästä ja sinulle annan toisen puolen, jatkoi tyttö iloisesti.

Hän taittoi voileipänsä kahtia. Etienne tuskin hillitsi itsensä nielemästä palan kerrallaan. Tyttö ojentautui hänen viereensä nojaten leukansa kyynärpäähän ja pitäen toisessa voileipänsä. Lyhdyt olivat heidän välillään.

Katarina tarkasti äänettömänä Etienneä. Nuori mies näytti hänestä kauniilta hienoine kasvonpiirteineen ja mustine viiksineen, hän miellytti häntä ja hän hymyili itsekseen mielihyvillään.

– Sinä siis olet koneenkäyttäjä ja olet karkoitettu rautapajasta...

Miksi sinut on karkoitettu?

– Minä annoin päällikölleni korvalle.

Tyttö hämmästyí. Tuo soti kaikkia hänen perittyjä käsityksiään vastaan alistumisesta ja nöyrästä vanhempain tottelemisesta.

– Totta puhuen olin humalassa, jatkoi Etienne. Sillä jos vaan juon, tulen aivan hulluksi. Silloin voin tappaa sekä itseni että muut... Se on totta. Tuskin juon kaksi lasia, niin olen valmis hyökkäämään toisten kimppuun... Sitten olen kaksi päivää sairas.

– Ei sitte pidä juoda, sanoi tyttö vakavasti.

– Oh, kyllä minä itseni tunnen!

Ja hän pudisti päätään. Hän vihasi viinaa, sillä hän oli juomarisuvun viimeinen jälkeläinen. Koko hänen ruumiinsa oli niin täydellisesti alkoholin myrkyttämä, että pieninkin pisara oli hänelle myrkkyä.

– Äitini tähden vain säälistää, että olin joutunut kadulle, – lisäsi hän niellen palan. – Hänen on hyvin vaikea ja minä lähetin joskus hänelle viisi frankkia.

– Missä sinun äitisi on?

– Pariisissa... Hän on pesijätär, asuu Rue de la Goute-d'Or'lla. – Syntyi äänettömyys. Kun Etienne ajatteli näitä asioita, niin hänen silmänsä peittyivät sumuun. Hän katsoi tyystin pimeyteen ja näki edessään oman lapsuutensa, äitinsä, joka oli vielä kaunis ja terve ja jonka isä oli hyljännyt, sitten isän paluu, kun hänen äidillään jo oli toinen, elämä kolmenkesken, alituisen juoppouden, lian. Hän muisti tuon kaiken kaikkine yksityisseikkoineen, muisti likaiset vaatteet lattialla, pullot ja raskaat lyönnit.

– Mutta nyt, jatkoi hän mietteitään, kolmestakymmenestä sousta en voi säästää hänelle... Varmaankin hän kuolee nälkään.

Hän kohautti toivottomana olkapäitään ja purasi vielä palan.

– Tahdotko juoda? – kysyi Katarina, avaten pullonsa. – Älä pelkää, se on kahvia, se ei vahingoita sinua.

Etienne kieltäytyi. Olisi kaunista, että hän söisi tytön eväät. Mutta tyttö ei antanut perään ja vihdoín sanoi:

– No, jos sinä tahdot olla kohtelias, niin minä juon ensin... Mutta nyt sinä et saa kieltäytyä, muuten loukkaannun.

Ja hän ojensi hänelle pullon. Hän seisoi nyt polvillaan Etiennen edessä kahden lyhdyn valossa.

Miksi tyttö olikaan tuntunut hänestä rumalta? Nyt kun häntä peitti hiilipöly, josta hän oli musta, tuntui hän erittäin miellyttävältä. Tummilla kasvoilla, suurehkosta suusta loistivat valkeat hampaat ja silmät laajenivat ja heijastivat vihertävää valoa kuin kissalla. Punanen suortuva oli päässyt myssyn alta ja kutitteli hänen korvaansa pakottaen häntä nauramaan. Nyt hän ei enää näyttänyt pieneltä tytöltä, hän voi ainakin olla neljäntoista vanha.

– No, jos sinä niin tahdot, lausui hän, otti kulauksen ja antoi pullon takaisin.

Tyttö joi toistamiseen ja pakotti Etiennen juomaan lisää. Heitä molempia huvitti juoda noin vuorotellen pienestä pullostä. Äkkiä pisti Etiennen mieleen syleillä ja suudella häntä. Tytön huulet olivat paksuhkot ja punertavat, vaikka vähän tomussa. Mutta hän ei uskaltanut. Lillessä oli hän ollut tekemisissä raaimpien prostitueerattujen kanssa, mutta ei tiennyt, voiko samalla tavalla kohdella työntekijätärtä, joka asui kotona.

– Sinä olet varmaankin neljäntoista vanha? – kysyi Etienne, – Kuinka? Minä olen jo täyttänyt viisitoista! En tosin ole pitkä, mutta meillä kaikki tyttöt kasvavat hitaasti.

Etienne jatkoi kyselyjään ja tyttö vastasi kaikkiin tyyneesti, ujostelematta ja olematta julkea. Tyttö oli näköjään selvillä kaikesta, mikä koski suhteita eri sukupuolien välillä, mutta Etienne huomasi, että hän itse oli vielä viaton lapsi, jonka sukupuolielämä oli viivähtänyt raskaan työn ja epäterveellisen ilman tähden, jossa hän eli. Saattaakseen tytön hämille alkoi Etienne puhua taas Mouquettesta, mutta Katarina alkoi nauraen, vaikka muuten tyyneellä äänellä kertoa kauheita asioita. Niin, kyllä tämä osasi keksiä kepposia. Etiennen kysymykseen, onko hänellä itsellään heilaa, vastasi hän piloillaan, ettei tahdo tuottaa äidilleen surua, mutta että se ennemmin tai myöhemmin kyllä tapahtuu.

– Helpostihan täällä saa rakastajan, kun kaikki työskennellään yhdessä. Eikö totta?

– Tietysti. Ja eihän siitä ole kellekään vahinkoa.. Eihän siitä tarvitse puhua papillekaan.

– Oh, viisi minä papeista! Toista on Musta mies...

– Mikä Musta mies?

– Vanha hiilenkaivaja. Hän tulee kaivokseen ja kuristaa kunniattomia tyttöjä.

Etienne katsoi häneen luullen, että hän tekee pilkkaa.

– Ja sinä uskot noita tyhmyyksiä? Sinä varmaankaan et ole oppinut mitään?

– Kyllä, osaan lukea ja kirjoittaa... Sitä tarvitaan talossa, sillä isä ja äiti eivät ole saaneet oppia.

Tosiaankin tyttö oli herttainen. Etienne päätti heti syleillä ja suudella häntä huulille, mutta ollen arka ei hän osannut toimia nopeasti. Tuo pojan puku kiihoitti ja pidätti häntä. Hän joi viimeisen kerran pullosta ja antoi sen takaisin tytölle. Nyt oli sopiva hetki toimia. Hän katsoi levottomana siihen suuntaan, missä hiilenkaivajat istuivat, kun akka joku varjo sulki tien.

Jo joku aika sitte oli Chaval etäältä seurannut heitä. Nyt hän lähestyi ja varmistuen siitä, ettei Maheu voinut nähdä, meni hän Katarinan luo, joka yhä vielä istui maassa, taivutti hänen päänsä taakse ja tyyneesti painoi tämän huulille väkivaltaisen suutelon; sitä tehdessään hän tahallaan ei ollut välittävinään Etiennestä. Tällä suutelolla hän ikäänkuin painosti omistusoikeutensa tyttöön ja jonkumaisen mustasukkaisen päätöksensä olla luovuttamatta häntä kenellekään.

Mutta Katarina suuttui.

– Anna minun olla! huusi hän. – Kuuletko, anna olla!

Mutta hän piti vielä hetkisen hänen päätään, katsoen syvään hänen silmiinsä. Hänen punertavat viiksensä ja partansa hehkuivat lyhdyn valossa ja kotkan nenä hänen mustilla kasvoillaan teki noidan vaikutuksen. Vihdoin jätti hän tytön ja poistui sanomatta sanaakaan.

Etienne tunsu kylmiä väreitä. Kuinka tyhmä hän oli, että oli odottanut. Nyt hän ei tietysti rupea suutelemaan, sillä tyttö voisi ehkä luulla, että hän otti esimerkin tuosta. Hänen itserakkautensa kärsi ja hänen tuli paha olla.

– Miksi sinä valehtelit? – kysyi hän matalalla äänellä. – Tuo on sinun rakastajasi!

– Ei ole, minä vannon! – huudahti tyttö. – Ei meidän välillä ole mitään. Hän tekee vain pilkkaa. Eikä hän ole edes meikäläisiä, vasta puoli vuotta sitten; tuli hän Pas-de-Calais'ista.

He nousivat jatkaakseen työtä. Kun tyttö huomasi, että hän on tyytymätön, tuli hän alakuloiseksi. Tietysti hän on kauniimpi kuin tuo toinen, ja ehkä Katarina voisi valita hänet. Hänen teki mieli lohduttaa Etienneä, tehdä hänelle jotain mieliksi.

Etienne tarkasteli ihmetellen lyhtyään, jonka liekki oli sininen ja keltainen reunoiltaan. Tyttö tahtoi huvittaa häntä ja sanoi hyväntahtoisesti:

– Tulehan tänne, minä näytän sinulle jotain.

Hän vei hänet käytävän nurkkaan ja osotti koloa hiilikerroksessa. Siitä kuului kepeää suhinaa ikäänkuin jonkun linnun hiljaista ruikutusta.

– Anna tänne kätesi, tunnetko tuulen... Se on räjähdyskaasu.

Etienne oli hämmästynyt. Siinä oli se hirveä voima, joka voi räjähdyttää kaikki ilmaan.

Katarina nauroi ja selitti hänelle, että tänään on sitä erittäin paljon ja siksi lyhtyjen liekkikin on sininen.

– Lakkaatteko lörpöttelemästä, laiskurit! – huusi Maheun raaka ääni.

Katarina ja Etienne riensivät täyttämään rattaansa ja kumartuneina lykkäsivät niitä laskupaikkaan. Ja heistä alkoi taas hiki valua virtanaan ja luut rusahdella.

Murtopaikalla kihisi entinen työ. Murtajat usein söivät kiireesti aamiaisensa, jotteivät paleltuisi. Maaten kyljellään hakkasivat he entistä voimakkaammin ajatellen vain kuinka saisivat täytetyksi useampia rattaita. Kaikki muu väistyi syrjään tämän ahneen ansiokiihkon tieltä. He eivät enää tunteneet vettä, joka valui heidän ruumistaan myöten, eivät tunteneet suonenvetoa, joka koukisti heidän jäseniään luonnottomassa asennossa, tai tukahduttavaa pimeyttä, jossa he kävivät verettömiksi ja kadottivat elämänvoimansa, kuten kasvit, jotka ovat muutetut kellariin. Mutta aikaa myöten kävi ilma yhä pahemmaksi lyhdyistä, hengityksestä, räjähdyskaasusta, joka hämähäkin verkon tavoin vaivasi silmiä ja jonka ilmanvaihtokoneet vain öisin puhdistivat. Ja työläiset yhä vain hakkasivat kuokillaan syvissä myyränkoloissa maanpinnan alla ahdistetuin hengityksin.

V

Katsomatta kelloon, joka oli jäänyt takkiin, taukosi Maheu hakkaamasta ja sanoi:

– Kello on kohta yksi... Sakarias, oletko valmis?

Tämä oli jo jonkun aikaa pystyttänyt parruja. Nyt makasi hän selällään katsoen avaruuteen. Isän ääni herätti hänet mietteistään.

– Riittää täksi kertaa. Huomenna nähdään.

Hän nousi ja meni murtopaikkaan. Levaque ja Chaval heittivät kuokkansa. Täytyi vähän levähtää. He pyyhkivät käsillään hikeä katsahtaen kattoon, mihin oli muodostunut rakoja.

– Hiton hiili sattuihin osallemme. Sehän vallan narisee. Mutta eipä siitä sanota mitään sopimuksessa, vihotteli Chaval.

– Tiettyhän se on, että he ovat roistoja, yhtyi Levaque. – Sitä parempi heille, jos multa meidät hautaa.

Sakarias nauroi. Hän välitti viisi työstä ja kaikesta, mutta häntä huvitti kuulla, kun yhtiötä haukuttiin, Maheu alkoi tapansa mukaan tyyneesti selittää, että maan laatu vaihtuu joka kahdenkymmenen metrin päässä. Täytyy olla oikeudenmukainen, eihän sitä ennakolta osaa arvata. Mutta kun toiset jatkoivat päällikkönsä haukkumista, kävi hän levottomaksi.

– Hiljaa... Riittää! mutisi hän katsoen ympärilleen.

– Taidat olla oikeassa, myönsi Levaque, laskien ääntään, – se ei ole viisasta.

He pelkäsivät kaikki kauheasti spioneja, ei edes täällä maan syvyydessä pelko jättänyt heitä, ikäänkuin yhtiön hiilillä olisi korvat.

– Saat nähdä, sanoi Chaval tahallaan äänekkäästi, – jos tuo Dansaert sika vielä puhuttelee minua samassa äänilajissa kuin tuonnottain, niin saa hän maistaa kuokkaani... Minähän en kiellä häntä tuhlaamasta rahaa hienohipiäisiin kaunottariin.

Sakarias nauroi täyttä kurkkua. He tekivät usein pilaa Dansaertin suhteesta Pierronin vaimoon. Katarinakin käytävän päässä nauroi koko sydäimestään. Muutamin sanoin selitti hän Etiennelle mistä on kysymys. Mutta Maheu alkoi suuttua, peittämättä pelkoaan.

– Oletko vaiti! Hauku kun olet yksin niin paljon kuin haluat, jos tahdot joutua kiikkiin.

Samassa kuului yläkäytävästä askelten ääntä. Ja melkein heti tuli näkyviin pääinsinööri, pikku Negrel, kuten työmiehet kutsuivat häntä, pääkaivosvoudin Dansaertin seurassa.

– Enkö sanonut! – sopersi Maheu. Hehän aina ilmestyvät äkkiä, ikäänkuin nousisivat maasta.

Herra Hennebeaun sisarenpoika, Paul Negrel, oli kaunis nuori mies, ijältään noin kahdenkymmenen kuuden vanha, laiha ja kihara-tummatukkainen. Suippokärkinen nenä ja vilkkaat silmät tekivät hänet karpämnäköiseiksi. Hän oli kohtelias, hiukan ylimielinen ollen työmiehiä kohtaan jyrkkä ja käskävä. Hän oli samoin puettu ja nokinen kuin nekin. Herättääkseen työmiesten kunnioitusta, osotti hän hämmästyttävää rohkeutta kulkien vaarallisilla paikoilla, laskeutuen ensimmäisenä räjähdys- ja vieremäpaikkoihin.

– Täälläkö, Dansaert? – kysyi hän.

Pääkaivosvouti, leveänaamainen belgialainen, paksuine lihallsine nenineen, vastasi liioitellulla kohteliaisuudella:

– Niin, herra Negrel... Tässä on mies, joka tänä aamuna otettiin.

Molemmat tunkeutuivat murtopaikkaan ja kutsuivat Etiennen luoksensa.

Insinööri kohotti lyhtynsä ja katsoi tyystin häneen, kysymättä mitään.

– No olkoon, – sanoi hän viimein, – mutta toistan etten pidä siitä, että otetaan ketä hyvänsä maantieltä... Älkää toiste tehkö sitä.

Hänelle tahdottiin selittää, että nyt on suuri työnpuute, että yhtiö on tahtonut ottaa tyttöjen sijaan miehiä hiilirattaitten lykkääjiksi, mutta hän ei enää kuullut. Hän tarkasti kattoja, sill'aikaa kun murtajat tarttuivat taas kuokkiinsa. Äkkiä huudahti hän:

– Mutta, Maheu, mitä te ajattelette? Tehän voitte kaikki hautaantua tähän paikkaan.

– Eikö mitä, kyllä se kestää, vastasi työmies tyynesti.

– Kestää! Mutta maahan on jo alkanut laskea; te asetatte parruja kahden metrin päähän toinen toisestaan, ei aina sitäkään. Oh, te olette kaikki samallaisia. Te tahdotte mieluummin, että niskanne vääntyisi nurin, mutta ette voi jättää hiiliä, pystyttääksenne riittävästi kannattimia! Korjatkaa heti kaikki. Pankaa kannattimia kaksi kertaa useampia, kuuletteko?

Työmiehet alkoivat murista, tiesiväthän he itsekkin, olivatko he vaarassa. Mutta silloin hän raivostui.

– Mutta vastaatteko te seurauksista, jos pääanne murskaantuvat? Ei, vaan yhtiö saa maksaa kaikesta, maksaa teille ja eläkkeitä vaimoillenne... Kyllä minä teidät tunnen, saadaksenne parit rattaat lisää olette valmiit antamaan vaikka pääanne ja henkenne.

Maheun valtasi vihastuminen, mutta hän hillitsi itsensä ja sanoi tyynesti:

– Jos meille maksettaisiin enemmän, niin kyllä panisimme kannattimia.

Insinööri kohautti olkapäitään. Vasta pois mennessään lausui hän:

– Vielä on teillä tunti aikaa, ryhtykää kaikki työhön. Ilmoitan teille ennakolta, että murtotyömiehiltä lasketaan kolme frankia sakkoo.

Murtajien murina oli vastauksena hänen sanoihinsa, mutta sotilasmaisen kurin hallitsemina pidättäytyivät he mielenosotuksesta, tottuneina alistumaan toinen toiselleen, alkaen nuorimmasta ajopojasta ja päättyen pääkaivosvoutiin. Chaval ja Levaque polkivat vimmoissaan jalkaansa, mutta Maheu pidatti heidät katseellaan. Sakarias taas kohautti huolettomana olkapäitään.

Mutta eniten oli Etienne kiihoittunut. Siitä hetkestä asti kun hän oli tullut tähän helvettiin, alkoi hänessä vähitellen kyteä äreys. Hän katsahti Katarinaan, joka seisoj nöyränä alaspainetuin päin. Oliko mahdollista täyttää tuo kuolettava työ täydellisessä pimeydessä, voimatta edes ansaita sen verran, että riittäisi jokapäiväiseen leipään!

Sillä välin poistui Negrel ynnä Dansaert, joka vain nyökäytti päätään kaikkeen, mitä hän sanoi. Äkkiä alkoivat he taas puhua äänekkäästi. He pysähtyivät tarkastamaan käytävää. Murtajien täytyi huolehtia käytävien kannattimista kymmenen metriä työpaikastaan.

– Enkö sanonut, että he eivät välitä ihmiselämän hukasta! – huusi insinööri. Ja mitä pirua tekin katsotte?

– Katsonhan minä... sopersi kaivos vouti. – Mutta väsyyhän aina toistamasta samaa.

– Maheu! Maheu! – huusi Negrel vihasesti.

Kaikki hiilenkaivajat laskeutuivat käyttävään.

– No katsokaahan tuota! – puhui hän. – Kestäkö tuo mielestänne? Kaikki on tehty hutiloimalla... Katsokaa kuinka poikkipuu on pistetty, ei ole edes sovitettu liitteisiin... Nyt ymmärrän, miksi korjaustyöt meille maksavat niin paljon. Teille se on samantekevää, kumpi kestäisi niin kauan kuin te siitä vastaatte! Mutta yhtiön täytyy hankkia koko armeijakunta toimittakseen korjaustyöt...

Chaval aikoi vastata, mutta hän ei sallinut.

– Vait, minä tiedän mitä te tahdotte sanoa. Että teille maksettaisiin enemmän, eikö niin? Mutta minä varoitan teitä, että te voitte saavuttaa vain sitä, että vähennetään palkkionne hiilirattaista, jos teille tullaan maksamaan parruista. Niin saamme nähdä mitä te siitä hyödytte.. Mutta nyt korjatkaa heti kaikki tuo. Huomenna tulen katsomaan.

Hän poistui, mutta työmiehet jäivät täydelliseen hämmästykseen uudesta uhkauksesta. Dansaert, joka insinöörin edessä oli osottanut sellaista nöyryyttä, jäi hänestä jällelle, hyökätäksään työmiesten kimppuun.

– Senkin laiskurit, teidän tähtenne saan minä moitteita! – huusi hän työmiehille. – Katsokaa! Älkää luulko, että pääsette ainoastaan kolmella frankilla!

Kun hän oli mennyt, niin ei Maheukaan enää voinut hillitä itseään:

– Kaikkea sitä pitää tapahtua! Minä tahdon pysyä tyynenä, sillä muuten ei voi sopia mistään. Mutta tässä on jo liikaa, tästä voi kuka tahansa raivostua. Onko se järkeä, alentaa maksumme rattaista ja maksaa kannatinparruista erikseen! Se on taas uusi keksintö, että meille maksettaisiin vähemmän. Kirotut saakelit!

Hän etsi keneen hän voisi purkaa vihansa ja huomattuaan Katarinan ja Etiennen seisovan toimettomina syrjässä, ärjähti:

– Tuokaa minulle parruja, perhanat! Ettekö osaa tehdä mitään, vai mitä kuhnailette. Kun annan teille aimo löylyn, niin saatte nähdä!!

Etienne meni hakemaan parruja. Tuo raakuus ei häntä lainkaan loukannut. Hänessä kuohui päällikköjä vastaan, niin että työmiehet tuntuivat hänestä liian hiljaisilta.

Levaque ja Chaval purkivat vihansa kirouksiin. Mutta ryhtyivät kaikki, Sakariaskin, työhön. Puolentunnin ajan kuului ainoastaan puun ryskettä ja vasaran kumeita iskuja. Kaikki olivat vaiti purkaen vihansa vuoreen, jonka he olisivat siirtäneet olkapäillään, jos olisivat voineet.

– Nyt saa riittää! – huusi vihdoon Maheu, uupuneena väsymyksestä ja vihasta. – Puoli kaksi. Sattuipa helkkarin päivä! Emme ansainneet viittäkäänkymmentä sous'ta... Minä menen, en jaksa enää.

Vaikka oli vielä puoli tuntia työaikaa, pukeutui hän. Toiset seurasivat hänen esimerkkiään. He eivät voineet rauhallisesti katsoa murtopaikkaansa. Katarina aikoi lykätä rattaita, mutta he kutsuivat hänet pois, tytön ahkeruus ärsytti nyt heitä. Ja kaikki kuusi raatajaa lähti taas samaa tietä nostokoneen luo, työkalut kainalossa.

Tien risteyksessä Katarina ja Etienne jäivät toisista jällelle. He tapasivat pikku Lydian, joka kertoi mitä heillä oli tapahtunut. Mouquette oli äkkiä saanut nenävuodon ja juoksi jonnekin hakemaan vettä. He jatkoivat matkaa, mutta Lydia jatkoi taas väsyneenä kädet ojossa ja hajareisin lykätä rattaita. Hän muistutti laihaa mustaa muurahaista, joka kantoi ylivoimaisen kuorman. Katarina ja Etienne lähtivät juoksemaan, kumartuneina, jotteivät iskisi kattoon. Toisinaan pysähtyivät he, jottei selkä syttyisi, sanoivat he nauraen, sillä heidän oli lämmin.

Tultuaan alas, jäivät he yksin. Heidän ilonsa hävisi samassa. He menivät eteenpäin väsynein askelin, tyttö edellä, mies perästä. Lyhdyt savusivat niin, että Etienne tuskin näki Katarinaa, joka kulki ikäänkuin sumussa.

Häntä vaivasi omituinen tunne, ajatellessaan, että Katarina oli tyttö, ja oli tyhmää hänen puoleltaan olla syleilemättä häntä, mutta muisto siitä toisesta pidatti hänet. Tietysti oli hän valehdellut, tuo toinen oli kyllä hänen rakastajansa, se on varmaa. Ja Etienne tunsi vihaa häntä kohtaan, ikäänkuin tyttö olisi pettänyt hänet. Mutta Katarina sillä välin kääntyi joka askeleella hänen puoleensa, varotti tien epätasaisuuksista, ikäänkuin kehottaen olemaan kohtelias. Oltiinhan siinä aivan yksin, voisi jutella vähän ja olla ystäviä! Vihdoin he tulivat kuletykäytävään. Etienne tunsi helpotuksen, tyttö taas viimeisen kerran katsahti häneen kaiholla, – heille ei enää tarjoutuisi tällaista onnellista tilaisuutta.

Ympärillä jyrisi maanalainen elämä, yhäti häärivät kaivosvoudit, rattaitten jonot kolisivat. Heidän täytyi painautua seinää vastaan, antaen tietä ihmisille ja hevosille, jotka hengittivät suoraan päin kasvoja.

Jeanlin huusi heille jonkin haukkumisen, mutta he eivät pyörien rätinältä kuulleet sitä. He kulkivat yhä eteenpäin. Katarinakin oli vaiennut. Etienne ei tuntenut tietä ja ajatteli että tyttö tahallaan vie hänet eksyksiin maanalaisia risteileviä käytäviä myöten. Eniten kärsi hän kylmästä, joka yhä kiihtyi sitä myöten kun he lähestyivät kaivosaukkoa. Hän oli jo kadottanut kaiken toivon päästä ulos tältä, kun äkkiä he saapuivat kaivoshalliin.

Chaval katsoi epäilevästi heihin. Toiset olivat myöskin siinä, hikisinä kylmässä tuulessa; he olivat vaiti, koettaen painaa vihansa alas. He olivat tulleet liian aikaiseen, eikä heitä tahdottu nostaa, sitä suuremmalla syyllä, koska juuri ajottiin kaikella varovaisuudella laskea hevonen alas. Täytyi odottaa puolen tuntia. Lastaajat työnsivät rattaita häkkiin, niin että rautaketjut jyrisivät ja nostokone

kiiti ylös rankkasateessa, joka valui aukon ammottavasta reijästä. Alhaalla kaikki tuo vesi juoksi kymmenen metrin syvyiseen laskukaivoon, josta levisi kosteutta ympärille.

Kolmen suuren lyhdyn punertava liekki ja suuret liikkuvat varjot seinillä antoivat tälle maanalaiselle huoneelle synkän näön, muistuttaen jotakin ryöväriluolaa lähellä kohisevaa virtaa.

Maheu yritti viimeisen kerran. Hän lähestyi Pierronia, joka oli alkanut työnsä kello kuusi.

– Etkö sinä voisi nostaa meidät?

Mutta lastaaja, kaunis nuorukainen leppeine kasvonilmeineen, kieltäytyi pelästyneenä:

– Se on mahdotonta. Kysy voutia... Minua sakotetaan.

Työmiehet murisivat. Katarina lähestyi Etienneä ja kuiskasi hänelle:

– Tule, minä näytän sinulle tallin. Siellä on niin herttaista!

He pujahtivat salaa, sillä pääsö talliin oli kielletty. Talli sijaitsi vasemmalla, lyhyehkön käytävän päässä. Se oli hakattu kallioon, tiilisine holvineen, 25 metriä leveä ja neljä korkea; sinne mahtui kaksikymmentä hevosta. Tallissa oli todellakin herttaista, tuoreet oljet tuoksuivat ja eläimistä huokui lämpöä. Yksi ainoa lyhty valaisi himmeästi. Hevoset käänsivät päänsä veltosti, katsahtaen suurin lapsellisin silmin ja jatkoivat taas syödä kaurojaan hitaasti, kuin terveet ja kylläiset työläiset, joita kaikki vaalivat.

Katarina luki ääneen hevosten nimet sinkkilaatoista, kun äkkiä hän huudahti. Hänen eteensä nousi jokin olento. Mouquette nousi oljilta, missä hän oli maannut. Maanantaisin oli hän erittäin väsynyt sunnuntaitapausten jälkeen ja silloin löi hän nyrkillään nenään ja juoksi pois työstä sillä tekosyyllä, että hänen täytyy hakea vettä. – Hän saapui tavallisesti tänne ja nukkui pehmeällä alustalla. Hänen isänsä hemmotteli häntä eikä kieltänyt häneltä mitään, vaikka itse oli vaarassa saada harmia tyttärensä tähden.

Samassa tuli Mouque. Se oli lyhyt, kalju, hyvin vanhentunut, mutta kuitenkin lihava viisikymmenvuotias ukko. Siitä asti kun hänet oli määrätty tallirengiksi, oli hän ottanut tavaksi purra tupakkaa, purren niin innokkaasti, että ikenet olivat veressä.

Nähdessään tyttärensä seuraa, tuli hän ärtyiseksi.

– Mitä teillä täällä on tekemistä? huusi hän. – Menkää tiehenne! Etkö häpeä tuoda miestä tänne!

Mouquettesta oli tuo koko hauskaa, hän nauroi koko sydäimestään. Etienne sitä vastoin joutui hämilleen ja riensi ulos, Katarina hymyillen seurasi häntä.

Kun he palasivat kaivoshalliin, saapuivat sinne myös Bebert ja Jeanlin hiilirattaitten jonoineen. Nostokoneen toiminnassa oli sattunut pysäys ja nuori tyttö meni silittämään hevosta. Se oli Bataille, valkea vanha hevonen, vanhin kaivoksessa, se oli viettänyt maan alla jo kymmenen vuotta, seisonut samassa tallinnurkassa, tehnyt samaa työtä samoissa pimeissä käytävissä, kymmeneen vuoteen se ei ollut nähnyt päivänvaloa. Se oli lihonnut. Sen karva kiilsii ja yleensä oli se hyvännäköinen. Se näytti viettävän täällä viisaan elämää, kaukana maaelämän onnettomuuksista. Aikaa myöten oli se saavuttanut suuren näppäryyden. Se tunsii niin hyvin tien, jota astui joka päivä, että itse työnsi päällään ilmanvaihtoluukkuja ja taivutti päänsä siellä, missä katto oli hyvin matala. Se osasi varmaankin myös laskea matkojaan, sillä kulettuaan tavallisen määrän, kieltäytyi se lähtemästä uudelleen matkalle ja se täytyi pakosta viedä talliin. Nyt vanhoilla päivillä tuntuivat sen kissansilmät surumielisiltä. Mahdollisesti näki se unelmissaan Marchiennen myllyn, Scarpe joen rannalla, jonka läheisyydessä se oli syntynyt, missä rannat aina viheriöivät ja raikas tuuli puhalsi. Ylhäällä oli jokin, joka paistoi ja lämmitti, jokin suuri lamppu, mutta eläimen heikko muisti ei voinut selvästi herättää sitä mielessään. Ja hevonen seiso i alaspainunein päin, vapisevin jaloin, turhaan koettaen muistaa aurinkoa.

Kaivosaukossa jatkuivat valmistelut, vihdoin iski moukari neljä kertaa, laskettiin hevonen. Siitä oltiin aina levottomia. Sattui että hevonen saapui perille kuolleena säikähdyksestä. Se sidottiin ylhäällä, jolloin se potki hurjasti, mutta kun se tunsii maan putoavan jalkojensa alta, kävi se äkkiä hiljaiseksi ja makasi liikkumatta kuin kivettynyt, katsoen suurin silmin pimeyteen.

Tällä kertaa oli hevonen suurta kokoa, niin että sitoessa oli täytynyt vetää sen pää sivulle, jottei se sattuisi seinään. Laskeminen jatkui kolme minuuttia, sitä hidastutettiin tahalla. Mutta

alhaalla kasvoi levottomuus. Oliko se jätetty keskelle tietä sinne pimeyteen? Vihdoin näyttäytyi se liikkumattomana kauhusta laajennetuin silmin. Se oli kolmevuotias ruuna, nimeltä Trompette.

– Hiljaa! – sanoi Mouque. Hänen toimensaan oli ottaa hevonen vastaan.

– Tuokaa se tänne, mutta älkää irroittako siteistä.

Trompette makasi kivialustalla liikkumattomana möhkäleenä. Siltä varmaankin tuntui kaikki kauhealta unelta, sekä musta kuilu, että synkkä halli, jota täytti jyske ja melu.

Sitä alettiin irroittaa, kun Bataille hitaasti saapui sen luo. Se oli juuri riisuttu valjaista ja se jo etäältä kurotti kaulaansa, haistellakseen tuota uutta toveria, joka äkkiä oli pudonnut maan päältä. Työmiehet väistyivät hohottaen. No haisiko se hyvältä? Mutta Bataille ei kuullut heidän pilkkasanojaan, se vilkastui yhä enemmän. Uusi tulokas oli varmaankin tuonut mukanaan raittiin ilman tuoksua, unohdetun auringon ja ruohon tuoksua. Äkkiä hirtahti se kuuluvasti ja sen äänessä kuului iloa ja ikäänkuin tukahdutettua itkua. Se oli tervehdys toverille, joka hetkeksi oli herättänyt kaikki nuo unohdetut asiat ja se oli säälin ilmaisua uutta vankia kohtaan, joka vasta kuolleena palaisi ylös.

– Kas, kas tuota Bataillea! – huusivat työmiehet ihastuneina. – Se juttelee toverin kanssa.

Trompette oli vapaa siteistä, mutta makasi yhä liikkumattomana kyljellään, ikäänkuin verkko sitoisi sitä. Vihdoin ruoskan lyönnistä hypähti se jaloilleen. Ukko Mouque vei molemmat hevoset talliin.

– No, onko nyt meidän vuoromme? kysyi Maheu.

Häkki oli tyhjennettävä ja vielä oli määräaikaan kymmenen minuuttia. Vähitellen alkoi työ kaikkialla päättyä, kaikista murtopaikoista saapui työmiehiä. Siinä seisojia jo noin viisikymmentä henkeä läpimärkinä vapisten vedossa. Pierron, huolimatta lempeästä ulkonäöstään, antoi tyttärelleen Lydialle korvalle siitä, että tämä oli liian aikaiseen jättänyt työn. Sakarias nipisteli salaa Mouquetta lämmitelläkseen. Mutta yleinen tyytymättömyys kasvoi. Chaval ja Levaque kertoivat, että insinööri uhkasi vähentää maksua vaunuista ja maksaa erikseen tukipylväistä. Joka haaralta kaikui vihasia huudahduksia: tässä ahtaassa kammiossa melkein kuudensadan metrin syvyydessä alkoi hiljalleen tyytymättömyys itää. Pian alkoivat äänet käydä yhä kovemmiksi; nuo ihmiset, jotka olivat likaiset hiilestä ja värisivät kylmästä, syyttivät yhtiötä, että se puolet työmiehistä tappaa maan alla ja toisen puolen kiduttaa nälällä. Etienne kuunteli väristen.

– Pian! Pian! kiiruhti kaivosvouti Richome lastaajia.

Hän joudutti nostoa, ikäänkuin kuulematta työläisiä. Mutta murina alkoi kuulua yhä kovemmin ja kovemmin, niin että viimein täytyi hänen sekaantua asiaan. Työläiset huusivat hänen ympärillään, ettei niin voi aina jatkua, vaan että kerran tuo kaikki menee helvettiin.

– Sinä olet järkevämpi, Maheu, – sanoi hän, käske heidän olemaan vaiti. Jos ei ole voimaa, niin täytyy olla järkeä.

Maheu todellakin alkoi jo vähitellen rauhoittua ja alkoi jo arastaa seurauksia. Mutta hänen ei tarvinnut sekaantua. Äänet hiljenivät äkkiä itsestään. Negrel ja Dansaert, palatessaan tarkastuskierrokselta, näyttäytyivät erään käytävän päässä. Molemmat olivat myös hiestyneet. Tottuneina alistumaan antoivat työläiset äreästi tietä, insinööri meni sanaakaan sanomatta ohi. Hän istui toisiin rattaisiin, päävouti toisiin, viisi moukarin lyöntiä antoi merkin "rasvaisesta lihasta", kuten sanottiin päällystöä nostettaessa ja häkki katosi näkyvistä syvän äänettömyyden vallitessa.

VI

Säilytettynä nostokoneeseen neljän muun työmiehen kera päätti Etienne itseksensä lähteä taas maanteitä kiertämään. Parempi lähteä nyt heti kuin toistamiseen laskeutua tuohon helvettiin, missä ei edes voinut ansaita leipäänsä. Katarina ei tällä kertaa istunut hänen vieressään levittäen rauhoittavaa lämpöä ja hän koetti olla ajattelematta tuollaisia tyhmyyksiä. Hän tunsi, ettei hän voi tulla tämän lauman kaltaiseksi alistuvaisuudessa, hän oli liian kehittynyt siihen, vaan jos hän jäisi, niin varmaankin lopuksi kuristaisi jonkun päälliköistä.

Äkkiä häikäsi hänen silmiään. He olivat nousseet sellaisella nopeudella, että päivän valo aivan sokaisi hänet. Hän istui silmiään räpytellen pelästyneenä kirkkaasta valosta, josta hän jo oli ehtinyt vierastua. Kuitenkin tunsi hän helposti, kun häkki pysähtyi salpoihin. Ovi avattiin ja työmiesjoukko virtasi häkistä.

– Kuulehan, Mouquet, kuiskasi Sakarias vastaanottajan korvaan, – mennäänkö tänään Vulkaniin?

Vulkan oli tunnettu variété Montsou'ssa.

Mouquet iski silmää ja hihitti hiljaa. Hän oli yhtä lyhyt ja paksu kuin hänen isänsäkin, mutta oli hävyttömän näköinen kuin sälli, joka ei surrut huomista päivää. Nyt tuli Mouquette ja veljellisen lempeyden osoitukseksi antoi hän tälle läiskäyksen.

Etienne tuskin tunsi vastaanotto-huoneen korkeita holvia, jotka lampun valossa olivat tehneet hänet levottomaksi. Nyt se oli kolea ja likainen. Pölyisistä ikkunaruuuduista tunki harmaa päivänvalo. Vain kone kiilsi kuten ennenkin; voidellut teräsköydet näyttivät musteeseen kastetuilta nauhoilta. Pyörät ylhäällä ja jättiläiskokoiset parrut, jotka niitä kannattivat ja häkit ja vaunut, kaikki tämä raudan paljous täytti huoneen ja teki sen synkän näköiseksi.

Chaval poikkesi katsomaan merkitsemistaulukkoa vastaanottajan pienessä lasisessa konttorissa. Hän palasi sieltä raivostuneena. Hän oli saanut tietää, että kaksi heidän rattaistaan oli hyljätty, toiset siksi, ettei niissä ollut riittävästi hiiliä ja toiset, ettei hiilet olleet hyviä.

– Onpa tämä päivää! – huusi hän. – Vielä kahtakymmentä sous'ta vähemmän. Niin käy, kun ottaa kadulta tyhjäntoimittajia, jotka eivät toimita enempää kuin sika hännällään.

Ja hän heitti salavihkaa silmäyksen Etienneen. Tämä aikoi heti vastata nyrkillään, mutta sitten muisti, että hänhän lähtee pois eikä kannata riidellä.

Tästä hän vaan varmistui päätöksessään.

– Ei alussa keneltäkään työ suju, sanoi Maheu sovittaakseen. – Huomenna käy paremmin.

Mutta kaikkien sisu kuohui ja he etsivät syytä purkaakseen vihaansa. Kun he menivät lyhtyosastoon jättämään lyhtynsä, joutui Levaque sanasotaan lyhtyartijan kanssa, jota hän syytti siitä, ettei tämä puhdistanut kunnollisesti hänen lyhtyään. He rauhoittuivat vasta vähän vajassa, missä tuli paloi vielä. Uuni oli niin hehkuva, että koko vaja näytti olevan tulen vallassa. Kaikki hohkasivat helpotuksesta kääntäen selkensä tuleen, niin että ne höyrysisivät. Kun selkää alkoi polttaa, käänsivät he vatsansa. Mouquette tyynesti päästeli napeista kuivaakseen paitaansa välittämättä poikain naurusta.

– Minä lähden, – sanoi Chaval, sulkien työkalunsa kaappiin.

Kukaan ei liikahtanut. Ainoastaan Mouquetten tuli kiire joutua hänen seuraansa, sillä heillä oli yhtä matkaa. Taas kajahti yleinen nauru, sillä kukaan ei ollut tietämätön, ettei Chaval enää hänestä välittänyt.

Katarina kuiskasi jotain isälle. Tämä hämmästyí ensin, mutta nyökkäytti sitten myöntävästi. Hän kutsui Etiennen luoksensa antaakseen tälle hänen nyytinsä.

– Kuulkaa, sanoi Maheu, jos teillä ei ole penniäkään, niin te varmasti kuolette nälkään ennen saamispäivää. Tahdotteko, minä koetan hankkia teille velkaa?

Etienne joutui hämilleen. Hän oli juuri aikeissa vaatia kolmekymmentä sous'taan mennäkseen täältä. Mutta hän häpesi nuorta tyttöä, joka katsoa tuijotti häneen. Ehkä tyttö voisi luulla, että hän kantaa kaunaa häntä vastaan.

– En luonnollisesti voi mitään luvata, jatkoi Maheu. – Mutta joka tapauksessa tahdon yrittää.

Etienne ei sanonut vastaan. Varmasti hän saa kieltävän vastauksen. Kaikessa tapauksessa tuo ei sido häntä lainkaan, hän voi lähteä heti saatuaan pahimman nälän tyydytyksi. Mutta sitten suuttui hän itsellensä, miksi hän ei kieltäytynyt, nähdessään, miten Katarina hymyili ilosta, että oli saanut tehdä hänelle palveluksen. Mitä varten tuo kaikki?

Suljettuaan työkalunsa ja otettuaan puukenkänsä lähti Maheu samoin kuin kaikki muut työmiehet sen jälkeen kun olivat vähän lämmitelleet. Etienne seurasi Maheu'ta, Levaque poikineen yhtyi myös seuraan. Kun he kulkivat lajitteluvajan sivu kuulivat he sieltä äänekkästä riitelemistä.

Se oli tilava vaja, missä ilmassa oli aina mustan pölyn pilviä ja jonka suurista ikkunoista veti alituisesti. Hiilirattaat ajettiin sinne suoraan vastaanotto-osastosta. Siellä ne kaadettiin kumoon suppiloihin, jotka olivat varustetut pitkällä uurroksilla. Uurrosten kummallakin puolen seisovat korokkeella naislajittelijat lapioineen ja haravoineen, valitsivat kivet ja puhtaat hiilet työnsivät uurrosta myöten vaunuihin, jotka seisovat kiskoilla vajassa.

Philomene Levaque, laiha kalpea ja nöyrä tyttö, joka sylki verta, teki siinä työtä. Jokin sininen villarääsy peitti hänen päänsä, hänen kätensä ja käsivartensa olivat mustat hiilestä, hän lajitteli vanhan noita-akan, Pierronin anopin rinnalla, jota yleensä sanottiin La Bruleksi [poltettu]. Vanhus oli todellakin noidan näköinen ilkeine kissansilmineen ja kuten saiturin rahapussi, lujasti yhteen puserrettuine huulineen. He riitelivät kiivaasti, tyttö syytti vanhusta, että tämä syisi kaikki kivet hänen puolelleen, niin ettei hän ehtinyt kymmenessä minuutissa täyttää koria. Heille maksettiin korilta ja se oli aina heillä riidan aiheena. Hapset liehuivat ja kasvoihin jäi käsistä mustia jälkiä.

– Anna hänelle oikein, että tuntuu! – huusi Sakarias rakastajattarelleen.

Kaikki naislajittelijat purskahtivat nauramaan. Mutta La Brule hyökkäsi jo nuoren miehen kimppuun.

– Sinäkö vielä puutut, senkin heittiö! Pitäisit ennemmin huolta penikoistasi, jotka olet hankkinut hänelle... Onpa tuokin, kahdeksantoista vuotias tyttö, joka tuskin jaksaa seistä jaloillaan!

Maheu esti poikaansa menemästä tarkastamaan lähemmältä tuota luurankoa, kuten hän sanoi. Paikalle riensi eräs päällysmiehistä ja haravat alkoivat taas nopeasti toimia hiilien kimpussa. Uurrosten yli kumartui pitkä rivi naisia, jotka riitelivät kivistä.

Ulkona oli tuuli odottamatta tyyntynyt ja harmaalta taivaalta laskeutui alas kostea kylmyys. Kivihiilenkaivajat kulkivat hajallaan, käyristyivät ja puristivat kätensä lujasti ristiin rinnoille, niin että lapaluut ulkonivat ohuitten vaatteitten alta. Päivän valossa näyttivät he neekerijoukolta, joka oli rypenyt loassa.

– Tuolla menee Bouteloup, huomautti Sakarias irvistellen.

Levaque vaihtoi ohimennen pari sanaa vuokralaisensa kanssa, joka oli pitkä kolmenkymmenen viiden vuotias tyynen ja rehellisen näköinen mies.

– Onko jotain ruokaa kotona, Louis?

– Taitaa olla.

– Ei kai vaimoni ole kovin kiukkuinen tänään?

– Eipähän liene.

Uusi ryhmä työläisiä kulki heitä vastaan. Se oli kello kolmen vuoro. Tällä kertaa kaivos nieli vielä suuremman joukon kivihiilenkaivajia, joitten tehtävä oli rakentaa ja alottaa uusia murtopaikkoja. Työt kaivoksessa eivät koskaan tauonneet: yöt päivät myyrästi siinä ihmisiä kuudensadan metrin syvyydessä valkojuurikaspeltojen alla.

Pojat kulkivat edellä. Jeanlin kertoi Bebert'ille suunnitelmansa, miten hän neljällä sous'lla hankkisi itselleen tupakkaa velaksi. Lydia kulki heistä kohtuullisen välimatkan päässä. Hänen

jällessään kulkivat Katarina, Sakarias ja Etienne. Kukaan ei puhunut. Vasta "Huvi" ravintolan luona saavuttivat Maheu ja Levaque heidät.

– Nyt olemme perillä, sanoi Maheu Etiennelle, – Käykää sisälle.

Joukko hajosi. Katarina pysähtyi hetkeksi, katsahti viimeisen kerran nuoreen mieheen läpikuultavine, kuin vuorenjärvi vihertävine silmineen, jotka näyttivät vielä suuremmilta ja kirkkaammilta mustuneilla kasvoilla. Tyttö hymähti hänelle ja meni toisten kanssa kylään.

Ravintola sijaitsi keskivälillä, kylän ja kaivoksen välisessä tienristeyksessä. Se oli valkoinen kaksinkertainen kivitalo, jonka ikkunalaudat olivat sinisiksi maalatut. Neliskulmaisessa kyltissä oven yläpuolella seisoi keltaisilla kirjaimilla: "Huvi", Rasseneur'in ravintola.

Sen takana oli keilarata, jota aina ympäröi joukko katsojia.

Yhtiö käytti kaikkia keinoja saadakseen tämän maapalan, jota ympäröi sen laajat maa-alat. Sitä harmitti tämä kapakka, joka oli noussut keskellä peltoja, aivan Voreux'in luona.

– Astukaa perälle, toisti Maheu Etiennelle.

Sisältä oli ravintola pieni, valoisa, seinät valkoisiksi maalatut. Siinä seisoi ainoastaan kolme pöytää, tusina tuoleja ja suuri mäntynen tiski, millä seisoi noin kymmenkunta olut-tuoppia, kolme viinipulloa, karahvi sekä pienehkö olut-tyynyri tinahanoineen. Rautaisessa maalatussa kamiinissa paloivat hiljaa hiilet. Kivilattialle oli sirotettu hienoa valkosta hiekkaa, joka imi kosteuden ilmasta. Se oli välttämätön tässä kosteassa seudussa.

– Olutta, sanoi Maheu pitkälle valkotukkaiselle tytölle, joka toisinaan palveli ravintolassa. – Onko Rasseneur kotona?

Tyttö kiersi hanaa ja vastasi, että hän pian palaa. Maheu joi yhteen vetoon puolet tuoppia huuhtoakseen hiilipölyn, joka oli tarttunut hänen kurkkuunsa. Hän ei tarjonnut mitään toverilleen. Paitsi heitä oli ravintolassa vielä yksi vieras, samallinen likanen ja hiestynyt hiilenkaivaja, joka joi oluensa äänettömänä ajatuksissaan. Pistäysi vielä yksi työmies, joka joi tilaamansa oluen ja meni sanomatta sanaakaan.

Suurkokoinen tukeva, noin kolmenkymmenen kahdeksan ikäinen mies pyöreine ajettuine kasvoineen, astui huoneeseen. Se oli Rasseneur, joka ennen hänkin oli ollut hiilenmurtaja, mutta jonka yhtiö oli erottanut osallisuudesta lakkoon. Hän oli ollut kelpo työmies, osasi hyvin puhua ja oli aina kaikkien tyytymättömien johtaja. Hänen vaimonsa oli jo ennen harjoittanut olut- ja viinamyyntiä, kuten monet työmiesten vaimot. Kun hänet oli heitetty kadulle, rupesi hän itse ravintoloitsijaksi, hankki rahaa ja avasi kapakan aivan Voreux'ia vastapäätä yhtiön kiusaksi. Nyt kävi hänen liikkeensä hyvin; työmiehiä virtasi hänen luoksensa kaikilta haaroilta, niin että hän hyötyi siitä vihasta, jota hän ennen oli kiihottanut heissä.

– Olen ottanut työhön tänä aamuna tämän nuorukaisen, selitti Maheu heti, – onko sinulla joku huoneistasi vapaa ja voitko antaa hänelle velkaa saamispäivään?

Rasseneurin leveät kasvot saivat heti surullisen ja samalla epäilevän ilmeen. Hän heitti tutkivan silmäyksen Etiennen ja vastasi osottamatta edes kohteliaisuuden vuoksi vähääkään myötätuntoa:

– Mahdotonta. Molemmat huoneet on kiinni.

Vaikka Etienne oli odottanut kieltävää, vastausta, tuli hän kuitenkin siitä pahoilleen, hän ihmetteli itsekin, miksi hänen on niin vastahakoista ajatella lähtöä. Mutta olkoon menneeksi, hän lähtee kuitenkin niin pian kuin saa kolmekymmentä sous'taan. Hiilenkaivaja poistui juotuaan tuoppinsa. Saapui toisia kostuttamaan kurkkua ja juotuaan lähtivät yhtä nopeasti pois. He huuhtoivat ainoastaan kurkkuaan, ilman nautintoa, ääneti tyydyttäen välttämätöntä tarvettaan.

– No, onko mitään uutta? – kysyi Rasseneur puoliääneen kääntyen Maheun puoleen, joka pienin kulauksin joi oluensa pohjaan.

Tämä varmistuneena ettei huoneessa ollut muita paitsi Etienne, kertoi aamupäivätapauksen kaivoksessa.

Ravintoloitsija punastui vihasta; hän suuttui nopeasti ja hänen silmänsä paloivat.

– Jos he uskaltavat vähentää palkkoja, niin piru perii heidät.

Häntä häiritsi vähän Etiennen läsnäolo, mutta hän jatkoi puhumistaan toisinaan heittäen häneen kieron silmäyksen. Hän puhui viittauksilla nimittämättä tirehtöriä, Hennebeau'ta, tai hänen vaimoaan ja sisarenpoikaa Negreliä. Hän toisti, ettei niin voinut jatkua, että jonakin kauniina aamuna kaikki käy hullusti... Puute oli hyvin tuntuva. Hän luetteli tehtaita, jotka suljettiin ja joista työläiset tulivat joutilaiksi. Hän oli jo kuukauden ajan antanut pois yli kolme kiloa leipää. Edellisenä päivänä oli hän kuullut, että Deneulin, jolla oli kaivantaja läheisyydessä, ei voisi kestää. Sitä paitsi oli hän saanut Lillestä kirjeen tarkkoine selontekoineen, jotka tekivät levottomaksi.

– Se on, ymmärrätkö, siltä henkilöltä, jonka sinä näit täällä eräänä iltana, kuiskasi hän.

Mutta tässä hänet keskeytettiin. Huoneeseen tuli hänen vaimonsa, pitkä laiha nainen, jolla oli pitkä nenä ja punaset posket. Poliitikassa oli hän miestänsä vapaamielisempi.

– Kirje on Pluchart'ilta, lausui vaimo. – Olisipa hän täällä, niin asiat varmaankin kääntyisivät paremmin.

Etienne oli kuunnellut tarkoin kiihottuen pelkämästä ajatuksesta heidän kärsimyksistään ja mahdollisuudesta kostaa. Pluchartin nimen kuullessaan säpsähti hän ja huudahti huomaamattaan:

– Minä tunnen Pluchart'in.

Kaikki kääntyivät häneen jonka vuoksi hänen täytyi selittää.

– Niin, minä olen koneenkäyttäjä ja hän oli mestari työhuoneessani Lillessä. Hyvin hyvä mies, minä olen usein keskustellut hänen kanssaan.

Rasseneur mittasi hänet taas katseellaan. Hänen kasvojensa ilme muuttui nopeasti, nyt hän katsoi nuorukaiseen myötätunnolla. Viimein kääntyi hän vaimonsa puoleen:

– Maheu on tuonut luokseni uuden lykkääjänsä ja pyytää antamaan hänelle huoneen ylhäällä ja uskomaan velkaa pari viikkoa saamispäivään saakka.

Silmänpäpöyksessä oli asia sovittu. Löytyi vapaa huone, sillä sen asukas oli juuri sinä aamuna muuttanut. Ravintoloitsija puhui yhä kiihkeämmin, yhä toistaen, ettei hän vaadi mahdottomia isänniltä. Mutta hänen vaimonsa vain kohautti olkapäitään, hän ei tyytynyt siihen, vaan piti jokaisen hänen mielestään saada se, mihin kullakin on oikeus.

– No, hyvästi, keskeytti Maheu, – kaikesta tuosta huolimatta täytyy kuitenkin laskeutua alas kaivokseen ja niin kauan kuin sitä täytyy tehdä, tulee aina joitakin jäämään sinne. Katso kuinka reippaaksi sinä olet tullut näinä kolmena vuotena sitten kun lopetit työnteon.

– Niin, minä olen hyvin voimistunut, myönsi Rasseneur tyytyväisenä.

Etienne kiitti Maheuta lämpimästi kaikesta, mitä tämä oli hänen hyväkseen tehnyt. Mutta tämä vain nyökkäytti päätään sanomatta sanaakaan. Saatettuaan hänet ovelle Etienne katsoi, miten tämä kulki hitaasti ja vaivaloisesti mäkeä ylös matkalla työväenkylään. Emäntä tarjosi uusille vieraille pyytäen Etienneä odottamaan hetkisen, kunnes hän vie hänet huoneeseensa, missä hän voi peseytyä. Pitäisikö hänen nyt jäädä? Hän oli taas kahdenvaiheilla, kaihosi vapautta, vapaata maleksimistaan valtamaantietä pitkin, kirkkaan auringon hyväilemänä, jolloin tieto siitä, ettei ole kenenkään alamainen teki nälänkin kevyeksi.

Hänestä tuntui, että jo oli kulunut vuosia siitä kun hän oli saapunut tänne tuulen pauhatessa ja sitten ryöminyt nelinkontin maanalaisissa käytävissä. Oli sietämätöntä ajatella, että täytyisi taas alottaa kaikki uudelleen, se oli liian raskasta, se oli väärin. Hänen inhimillinen itsetietoisuutensa kiihottui ajatellessa, että täytyisi muuttua sokeaksi ja sorretuksi eläimeksi.

Tätä ajatellessa liukui Etiennen katse vaistomaisesti yli ympäröivän seudun. Vähitellen alkoivat hänen silmänsä erottaa sitä selvemmin. Näköala, joka avautui hänen eteensä hämmästytti hänet, hän oli kuvitellut seutua aivan toisellaiseksi silloin kun Bonnemort pimeässä oli kädenviittauksella osottanut sitä. Suoraan edessään näki hän rotkossa Voreux'in tiilikivisine ja puisine rakennuksineen; hän näki mustan lajitteluvajan ja kattotiilillä peitetyn tornin, vaaleanpunaisen piipun, sekä koneosaston, kaikki pakattuna yhteen läjään epämiellyttävän näköisenä. Ympärillä levisi suuri tasanko, joka näytti suurelta pikimustalta järveltä, missä aaltomaisesti kohosivat hiilikasat ja niitten yllä korkeilla telineillä kiskorivit. Tasangon yhdessä osassa oli niin suuri hirsiläjä, että voisi luulla

koko metsän tuoduksi sinne. Oikealla katusulun tavoin kohosi jättiläismäinen multakumpu; sen toista reunaa peitti jo ruoho, toiselta puolen oli se jo vuoden ajan kytenyt, niin että siitä aina kohosi sakea savu. Etempänä näkyivät avarat riisi- ja valkojuurikaspellot, jotka olivat paljaat tähän vuoden aikaan, rämeet niukkoine kasvullisuuksineen, joitakin vaivaisia pajuja ja harvoja poppelia etäisellä niityllä. Vielä etäämpänä näkyi valkosia pilkkuja, ne olivat kaupungit Marchienne pohjoisessa ja Montsou etelässä. Lännessä aivan taivaan rannalla siinti kapeana sinipunasena juovana Vandame-metsä. Talvihämärän vähäisessä valossa tuntui hänestä, että koko tasanko oli mustunut Voreux'in naapuruudesta, hieno hiilitomu oli peittänyt puut, tiet ja pellon.

Eniten hämmästytti häntä Scrape-joki, joka oli muutettu kanavaksi. Yöllä hän ei ollut lainkaan nähnyt sitä. Tämä kanava virtasi suoraan Voreux'sta Marchienne'en kuten kymmenen kilometrin pituinen hopeanauha. Sitten hävisi se etäisyyteen kuten leveä lehtikuja, jonka molemmin puolin oli istutettu tuuheita puita ja jonka pinnalla liukui punasia purjeveneitä. Aivan kaivoksen luona oli laivasilta, missä seisoi laivoja, niihin kuletettiin siltaa myöten vaunuja täynnä hiiliä. Kaivoksen toisella puolen joki teki jyrkän mutkan kulkien suoperäisen alangon läpi.

Etiennen katse siirtyi joelta työväen kylän punasiin kattoihin. Sen jälkeen katsoi hän taas Voreux'ta, sen rumia rakennuksia ja tiilikasoja, jotka poltettiin siinä. Puuaidan takana risteilivät yhtiön rautatiekiskot, joita käytettiin kaivoksen palvelukseen.

Tällä hetkellä luultavasti laskettiin kaivokseen viimeisen ryhmän työläisiä. Rautatiekiskoilla vikisivät vaunujen pyörät työläisten lykätessä niitä. Nyt ei ympäristö tuntunut enää salaperäiseltä, eikä siinä ollut käsittämättömiä ääniä ja tulia. Päivän valettua himmenivät koksi- ja sulatus-uunit. Kuului ainoastaan pumpun tasainen huohotus ikäänkuin ahneen ihmis-syöjän hengitys.

Silloin teki Etienne nopeasti päätöksensä. Ehkä hän luuli näkevänsä Katarinan kirkkaat silmät kylän portilla. Tai ehkä häneen tarttui yleinen tyytymättömyys, joka alkoi vallata Voreux'n. Hän ei ymmärtänyt oikein itsekään, mikä pakotti hänet päättämään, hän tiesi vain, että hän menee kaivokseen kärsiäkseen ja taistellakseen, hän ajatteli raivolla niitä ihmisiä, joista Bonnemort oli hänelle puhunut, tuota luhistunutta epäjumalaa, jolle kymmenet tuhannet työmiehet antaa lihansa tietämättä edes, mikä epäjumala se on.

TOINEN OSA

I

Gregoires'ien kartano, Piolaine, sijaitsi kaksi kilometriä itään Montsou'sta Joisellen tien varrella. Se oli suuri neliskulmainen talo, joka oli rakennettu seitsemänsata-luvun alussa ilman erikoista tyyliä. Ennen oli kartanolle kuulunut laajoja maa-aloja, joista nyt oli enää jälellä noin kolmekymmentä hehtaaria, jota tiheä muuri ympäröi. Erittäin kuuluisia olivat hedelmäpuutarha ja kyökkitarha erinomaisista hedelmistään ja vihanneksistaan, joita pidettiin seudun paraimpina. Vanha lehmuskuja kulki kartanolta aina rautatieasemaan saakka. Se oli seudun huomattavimpia merkillisyyksiä, sillä siinä oli vähän puita.

Tänä aamuna oli Gregoire-pariskunta noussut kello kahdeksan aamulla. Tavallisesti nousivat he vasta kello yhdeksän, sillä he nauttivat paljosta nukkumisesta, mutta öinen myrsky oli hermostuttanut heidät.

Gregoiren mennessä ulos katsomaan oliko tuuli tehnyt jotain vahinkoa, meni hänen vaimonsa mukavissa aamupukimissaan keittiöön. Hän oli pieni lihavanlainen, joka viidestäkymmenestä vuodestaan ja harmaasta tukastaan huolimatta oli säilyttänyt nukuilmeen kasvoissaan.

– Melaine, sanoi hän keittäjättärelle, paistakaappa nyt heti makea kakku. Taikina on varmaankin jo kystä. Neiti nousee vasta puolen tunnin kuluttua, niin ehtii kakku hänen aamusuklaatilleen. Se olisi hauska yllätys hänelle.

Keittäjätär, laiha nainen, joka oli ollut heidän palveluksessaan jo kolmekymmentä vuotta, naurahti hyväksyvästi:

– Niin, niin, siitä tulee mainio yllätys. Uuni on lämmin ja Honorine voi auttaa minua.

Honorine oli kahdenkymmenen vanha tyttö, joka jo lapsena oli otettu taloon ja palveli nyt sisäkkönä. Paitsi näitä kahta naista oli talossa vain yksi miespalvelija, kuski, joka toimitti kaikki raskaat työt. Puutarhuri vaimoineen piti huolen hedelmistä, vihanneksista ja siipikarjasta.

Rouva Gregoire oli jo vuoteessaan keksinyt kakkuyllätyksen ja jäi katsomaan, miten sitä pannaan uuniin. Heidän keittiönsä oli hyvin suuri ja siisti, niin että heti näki, kuinka tärkeä merkitys sillä oli. Hyllyillä kiilsivät koko joukko keitto- ja paistinastioita y.m. keittiökaluja. Ilmassa tunsu miellyttävää ruuan hajua. Kaapit ja laatikot olivat täynnä kaikellaisia varastoja.

– No tehkää se oikein kauniin näköiseksi, sanoi hän menessään ruokasaliin.

Vaikka talossa oli lämmönjohtaja, niin siitä huolimatta paloi ruokasalin kamiinissa tuli. Sisustus oli yksinkertainen: suuri pöytä, tuolit, punanen astiakaappi, vain kaksi matalaa nojatuolia puhui komeuden halusta ja pitkistä tunteista, joita siinä vietettiin kylläisten päivällisten jälkeen. Gregoire'illa ei ollut tapana siirtyä vierashuoneeseen, vaan viettivät he iltansa kodikkaasti siinä.

Gregoire palasi juuri ulkoa, hän näytti kuudenkymmenen ikäiseksi vielä reippaalta, punaposkiselta, hyväntahtoisine kasvoineen, joita ympäröi valkoset kutrit. Hän oli puettu parkkumipuseroon.

Hän oli puhutellut kuskia ja puutarhuria. Mitään erikoista ei ollut tapahtunut. Joka aamu teki hän kiertokulun kartanossa, josta hän ammensi kaiken omistajan tyydytyksen.

– Entä Cecile? kysyi hän. – Eikö hän aiokaan nousta?

– En ymmärrä, vastasi vaimo. – Mutta minä olin kuulevinani liikettä hänen huoneestaan.

Pöytä oli katettu, kolme kuppia seisoi valkosella pöytäliinalla. Honorine lähetettiin katsomaan, miten neidin laita on. Tämä palasi heti ja nauraen puoliääneen kertoi:

– Oi, jospa herra ja rouva näkisi neitiä!.. Hän nukkuu, nukkuu kuin enkeli... Niin herttaisesti, että nautinnokseen katsoo.

Isä ja äiti liikutettuina vaihtoivat silmäyksen.

- Tuletko katsomaan? sanoi mies hymyillen.
- Tulen, vastasi rouva nousten, minun pikkuraukkani.

He nousivat ylös portaita, – Cecilen makuuhuone oli ainoa komea huone koko talossa. Sen seinät olivat verhotut vaalean sinisellä silkillä ja huonekalut kiillotetut valkosiksi. Se oli hemmotellun lapsen oikku, jonka vanhemmat mielellään täyttivät.

Sängyssä makasi nuori tyttö nojaten poskensa paljaaseen käsivarteen. Hän ei ollut kaunis, hän oli liian hyvinvoipa ja kehittynyt kahdeksantoista ikäiseksi, mutta hänellä oli hieno, maidonvalkea iho, ruskea tukka, pyöreät kasvot sekä pieni pystynenä, joka hävisi poskien väliin. Peitto oli solahtanut alas ja hän hengitti niin hiljaa, ettei edes hänen upea rintansa kohonnut.

- Tuo kirottu tuuli varmaankin ei ollut antanut hänen nukkua, – kuiskasi äiti.

Isä viittasi, että hän olisi hiljaa. Molemmat lähestyivät hiljaa vuodetta ja kaikella hellyydellä ihailivat kauan odotettua tytärtään. Hän oli syntynyt myöhään, silloin kuin he jo olivat kadottaneet toivon saada lapsia. Hän näytti heistä hurmaavalta eikä lainkaan liian lihavalta, päin vastoin he yhäti pelkäsivät hänen terveytensä puolesta. Jokin heikko varjo solui hänen kasvojensa yli. He pelästyivät, että hän herää ja menivät pois varpaillaan.

- Hiljaa! kuiskasi isä ovelta. – Jos hän ei ole nukkunut yöllä, niin nukkukoon nyt.

– Tietysti, nukkukoon sydänpöyry niin kauan kuin tahtoo, – myönsi äiti. – Me voimme odottaa.

He palasivat ruokahuoneeseen ja istuivat nojatuoleihin, palvelijain lämmittäessä suklaata ja nauraessa neidin hyvälle unelle. Mies luki lehteä, vaimo kutoi villapeitettä. Ruokasalissa oli hiljaista ja lämmintä, ei ainoakaan ääni kuulunut sinne.

Gregoiren omaisuuden, joka tuotti heille neljäkymmentä tuhatta frankia korkoja vuodessa, muodostivat Montsou kaivoksen osakkeet. He kertoivat mielellään rikkautensa alkuperästä, yhtiön muodostamisen ajoilta.

Kahdeksantoistaluvun alkupuolella olivat kaikki Lillestä Valenciennesiin saakka kiihkon vallassa hakien hiiltä. Ensimmäisten yrittelijäin, jotka myöhemmin muodostivat Anzinin yhtiön, onnistuttua, tulivat kaikki sekasin päästä. Joka kunnassa alettiin kaivaa maata, yhtiöitä kasvoi kuin sieninä. Kaikista näistä hulluista hiilenetsijöistä oli vapaaherra Desrumaut innokkain, sivistynein ja lujaluontoisin. Neljäkymmentä vuotta taisteli hän väsymättä kaikkia esteitä vastaan. Ensimmäiset etsinnöt epäonnistuivat, uusi kaivos oli täytynyt monikuukautisen työn jälkeen hyljätä; maanvieremät hävittivät hänen kaivantojaan, odottamattomat vedentulvat tappoivat työläisiä, kymmenet tuhannet frankit menivät hukkaan. Vihdoin onnistui hänen perustaa yhtiö Desrumaux, Fauquenoix ja kumpp. Montsou kaivantojen kehittämiseksi. Kaivos oli alkanut tuottaa, kun kaksi uutta yhtiötä, joista toinen kuului kreivi Cougnylle ja toinen Cornille ja Jenardille, olivat vähällä musertaa hänet kilpailullaan. Onneksi tuli 25 p: nä elokuuta v. 1760 laadittua näitten kolmen yhtiön välillä sopimus, joka liitti ne yhteen. Siten oli Montsou kaivantojen yhtiö muodostunut. Yhteinen omaisuus jaettiin sen ajan rahayksikön mukaan kahteenkymmeneen neljään sou'hun, jokainen sou jakaantui kahteentoista osaan – denier'eihin. Kun joka denier vastasi kymmentä tuhatta frankkia, niin oli koko pääoma lähes kolme miljoonaa frankia. Desrumaux, joka jo oli lähellä kuolemaa, voitti ja hänen osakseen tuli kuusi sou'ta ja kolme denier'ia.

Siihen aikaan kuului Piolaine vapaaherralle. Maatilaan kuului kolme sataa hehtaaria maata ja maatilanhoitajana oli Leon Gregoiren, Cecilen isän esi-isä Honore Gregoire. Kun Montsou'n sopimus laadittiin, oli Honore'lla säästöissä viisikymmentä tuhatta frankia. Vavisten ja epäillen antoi hän perää uskoen horjumattomasti isäntäänsä ja hankki itselleen yhden denierin kymmenellä tuhannella frankilla. Mutta häntä yhä vaivasi pelko, että hän on ehkä ryöstänyt lapsensa. Hänen poikansa Eugene sai todellakin hyvin pieniä tuloja. Sen lisäksi oli hän kyllin tyhmä jättääkseen virkansa ja hävittääkseen jällelle jääneen isän perinnön, neljäkymmentä tuhatta frankia, jossain uhkarohkeassa yrityksessä, niin että hän lopulta oli jotenkin tukalassa tilassa. Mutta vähitellen alkoivat tulot osuudesta kasvaa ja omaisuutta karttui jo Felicien aikana, joka oli onnellinen toteuttaakseen isoisänsä

toiveen, hän nim. osti takaisin Piolainen, joka oli paloitettu eri ostajille. Hän sai sen polkuhinnasta sen jälkeen kuin se oli tullut kansalliseksi omaisuudeksi. Seuraavat vuodet olivat taas huonoja, täytyi odottaa kunnes vallankumous saapui. Leon Gregoire sai ensimmäisenä nauttia isoisänsä aran yrityksen runsaita hedelmiä. Tämän pahaset kymmenen tuhatta kasvoivat yhtiön varojen kasvaessa. Jo v. 1820 tuottivat ne sata prosenttia s.o. kymmenen tuhatta frankia. V. 1844 – kaksikymmentä tuhatta ja v. 1850 – neljäkymmentä. Ja vihdoinkin kahden vuoden kuluessa oli voitto-osuus kasvanut uskomattomasti viiteenkymmeneen tuhanteen frankiin. Denier'in arvo määrättiin Lillen pörssissä miljoonaksi ja oli siten sadassa vuodessa noussut satakertaiseksi.

Gregoire kehoitettiin myymään osake, silloin kuin sen arvo oli yksi miljoona, mutta hän kieltäytyi hymyillen tapansa mukaan tyyneesti. Puoli vuotta sen jälkeen syntyi teollisuuspora ja osuuden arvo laski kuuteen sataan tuhanteen. Mutta Gregoire hymyili kuten ennenkin uskoen horjumatta kaivantoihinsa. Kyllä se nousee taas, ennemmin romahtaa jumala taivaista, mutta ei heidän osakkeensa laske. Tähän horjumattomaan uskoon liittyi syvä kiitollisuuden tunne arvopaperia kohtaan, josta heidän perheensä on elänyt jo sata vuotta tarvitsematta tehdä työtä lainkaan. Se oli ikäänkuin kotipyhyys, jota he kaikessa itsekkyydessään jumaloivat. Ja kehdosta asti sirotteli se heille lahjojaan; se tuuditti heitä pehmeillä vuoteilla, se ravitsi heitä kylläisillä aterioilla. Ja sitä oli jatkunut polvesta polveen. Kuinka siis voisikaan ruveta epäilemään kohtaloa, sen kautta voisikin ehkä herättää sen epäsuosiota. Heidän uskonsa johtui osaksi taikauskaisesta pelosta, että tuo miljoona voisi äkkiä hävitä, jos he muuttaisivat sen rahaksi ja piilottaisivat pöytälaatikkoonsa. Ei, se säilyi paremmin tuolla maan alla, josta sadat kivihiilenkaivajat, sukupolvet nälkäisiä, kalvoivat sen esille heidän hyväkseen aina vähän kerrallaan heidän jokapäiväiseksi tarpeekseen.

Onni seurasi tätä perhettä kaikessa. Vielä aivan nuorina oli Gregoire nainut Marchiennen apteekkarin tyttären, joka oli ruma tyttö ilman myötäjäisiä, mutta Gregoire jumaloi häntä ja tämä vastasi samalla. Hän antautui talousaskareisiin, ihaili miestään ja oli kaikessa samaa mieltä kuin hän. Siten olivat he eläneet neljäkymmentä vuotta molemminpuolisessa rakkaudessa ja ainaisissa huolehtimisissa toinen toisestaan. Se oli rauhallinen olemassaolo, jolloin he hiljalleen kuluttivat neljäkymmentä tuhatta frangia, tekivät säästöjä ja kuluttivat Cecileen. Tyttären myöhäinen syntyminen oli joksikin ajaksi tuonut häiriön heidän laskuihinsa. Mutta he täyttivät tähän päivään saakka kaikki Cecilen oikut: hankkivat vielä toisen hevosen, kahdet ajoneuvot ja tilasivat pukuja Pariisista. Siitä oli heillä rajaton ilo, vaikka itselleen he eivät sallineet mitään komeutta. Kaikkinaisen meno, joka ei tuottanut mitään, tuntui heistä järjettömältä.

Äkkiä avautui ovi ja kuului voimakas huudahdus:

– Mitä tämä on? Syöttekö aamiaisen ilman minua?

Cecile oli juuri hypähtänyt vuoteeltaan, heittänyt yllensä valkosen lämpimän aamupuvun ja hiukan silittänyt hiuksiansa.

– Emmehän toki. Mehän odotimme sinua, näetkö... Lapsiparkani, sinä et kai saanut nukuttua tuulelta?

Nuori tyttö katsoi hämmästyneenä äitiin.

– Tuuli. Onko yöllä tuullut. Sitä minä en tiedä, olen nukkunut koko yön aivan sikeästi.

Tämä tuntui heistä niin naurettavalta, että he kaikki kolme alkoivat nauraa ja palvelijattaret, jotka toivat aamiaisen, nauroivat myös, niin huvittavalta tuntui, että neiti oli nukkunut kaksitoista tuntia yhtenä. Kun kakku tuotiin pöytään sai se kaikki vielä paremmalle tuulelle.

– Kuinka, onko se jo paistettu! – huudahti Cecile. – Sepä oli yllätys... Ja aivan lämmin. Mahtaa se maistua suklaan kanssa.

He istuivat vihdoinkin pöytään, missä suklaa höyrysi kupissa eikä kotvan aikaa puhuttu muuta kuin kakusta. Melaine ja Honorine seisoivat siinä myös kertoen, miten se paistui vakuuttaen, että oli nautinto paistaa, kun näkee herrasväen syövän sitä sellaisella nautinnolla.

Koirat alkoivat haukkua ja he luulivat että se oli soitto-opettajatar, joka maanantaisin ja perjantaisin saapui Marchiennesta. Paitsi häntä kävi myös kirjallisuuden opettaja. Siihen rajoittui

nuoren tytön opetus. Hän kasvoi ja oppi Piolainessa täydessä tietämättömyydessä, viskeli kirjoja ikkunasta, jos ne eivät enää häntä huvittaneet.

– Se on herra Deneulin, sanoi Honorine palatessaan.

Hänen perästään astui saliin itse Deneulin, Gregoiren serkku, suurkokoinen ja suurääninen mies, joka oli säilyttänyt vanhan ratsuväen upserin vapaan käytöksen. Vaikka hän oli yli viidenkymmenen, kiiluivat hänen viiksensä ja lyhyeksi ajeltu tukkansa pikimustina.

– Niin, tässä minä olen, terve... istukaa vaan!

Koko perhe tervehti häntä. Sitten istuivat kaikki jatkaakseen keskeytettyä juontiaan.

– Onko sinulla jotain sanottavaa minulle, kysyin Gregoire.

– Ei, ei yhtään mitään, – rauhoitti häntä Deneulin. – Ratsastin vaan aamukävelylläni ja sattuessani ajamaan porttinne ohi, päätin pistäytyä tervehtimään teitä.

Cecile kysyi, miten hänen tyttärensä Jeanne ja Lucie voivat. He voivat mainiosti. Edellinen harrastaa maalaustaidetta, kuten ennenkin ja toinen harjoittaa ääntään aamusta iltaan. Hän kertoi sen iloisesti nauraen, mutta tuntui kuitenkin, ikäänkuin hän ei olisi oikein vilpittönnä, vaan että jokin häiritsisi häntä.

– Onko kaikki hyvin mitä kaivokseen tulee?

– Oh, minä ja toverini olemme saaneet kylliksemme tästä pulasta. Nyt täytyy meidän maksaa entisistä onnellisista vuosista. Liian monta tehdasta on perustettu, liian monta rautatietä rakennettu, ja liian paljon pääomaa pantu liikkeeseen toivossa saada runsaan saaliin. Mutta nyt ovat rahat siinä kiinni eikä ole edes sen vertaa, että panisi liikkeeseen... Onneksi ei asiat vielä ole aivan huonosti ja minä suoriudun kyllä hyvin asiasta.

Hän oli samoin kuin hänen serkkunsa saanut periä yhden denier'in. Mutta ollen kovin yritteliäs halusi hän hankkia kuninkaallisen omaisuuden ja myi heti osakkeensa, kun sen arvo oli noussut miljoonaan. Monta kuukautta oli hän hautonut erästä suunnitelmaa. Hänen vaimonsa oli perinyt sedältään vain pienen Vandamen kaivosalueen, missä oli kaksi kaivosta – Jean-Bart ja Gaston-Marie, mutta ne olivat niin huonossa kunnossa, että tuotanto tuskin peitti kulut. Hän haaveili Jean-Bartin saattamisesta kuntoon, aikoen hankkia uuden koneiston ja laajentaa kaivosaukkoa voidakseen käyttää enemmän työväkeä, mutta Gaston-Marien aikoi hän jättää vedenpumppaamisen tarkoituksiin. Silloin voisi lapioida kultaa, vakuutti hän. Suunnitelma oli kyllä oikea, mutta se oli niellyt koko hänen miljoonansa ja tuo teollisuuspula oli sattunut juuri kun koitti aika ruveta saamaan voittoja. Sitä paitsi oli hän huono isäntä; työmiehiä kohtaan oli väliin kiihkeä, väliin hyvä. Vaimonsa kuoleman jälkeen ryöstettiin häntä mitä julmimmalla tavalla ja tyttärilleen antoi hän täyden vapauden. Vanhin aikoi ruveta näyttelijättäreksi ja nuorin lähetti maalauksiaan näyttelyihin, joista ne oli jo kolmasti hyljätty. Molemmat säilyttivät huolettomuutensa huolimatta uhkaavasta hävityksestä, joka päinvastoin kehitti heistä erinomaisia taloudenhoitajattaria.

– Näetkö, Leon, jatkoi Deneulin epävarmalla äänellä, – sinä teit väärin kun et myynyt osakettasi samaan aikaan kuin minä. Nyt laskee paperien arvo tuntuvasti ja sinä voit paljon hävittää... Jospa olisit uskonut minulle rahasi, niin olisitpa nähnyt, mitä meidän Vandamesta olisi tullut.

Gregoire joi kiirehtimättä suklaansa ja vastasi sitten:

– Ei koskaan. Sinä tiedät hyvin etten tahdo keinotella. Minä vietän rauhallista elämää, olisi liian järjetöntä vaivata päätä asiahuolilla. Ja mitä tulee Montsou'hun, niin laskekoon osakkeitten arvo, kyllä meille riittää? Ei kannata olla liian ahne. Saat nähdä, että Montsou alkaa pian taas edistyä ja tulee kannattamaan Cecilen lapsia ja lapsen lapsia.

Deneulin kuunteli häntä hymyillen hämillään.

– Siis, jos minä pyytäisin sinua panemaan satatuhatta minun yritykseeni, niin sinä kieltäytyisit?

Mutta huomattaessaan Gregoirien levottomat kasvot, katui hän että oli liian pikaisesti iskenyt asiaan ja päätti lykätä lainayrityksensä tuonemmaksi.

– No, se oli leikkiä, rauhoitti hän heitä, – laskin vain leikkiä. Mahdollisesti sinä olet oikeassa; rahat, jotka ansaituttaa toisilla, on varmin tulolähde, siitä ihmiset eniten lihoo.

Puhe siirtyi toisille aloille. Cecile alkoi taas puhua serkuistaan, sillä he huvittivat häntä huomattavasti, vaikka hän samalla tunsikin olevansa loukattu heidän taipumuksistaan. Rouva Gregoire lupasi viedä Cecilen jonakin auringonpaisteisena päivänä rakkaitten lapsukaisten luo. Gregoire itse ei ottanut osaa keskusteluun, istuen hajamielisenä, ääneti. Äkkiä lausui hän:

– Sinun asemassasi minä en enempää niskoittelisi, vaan alkaisin hieroa sovintoa Montsou'n kanssa. He ovat hyvin halukkaita siihen ja varmasti saisit rahasi takaisin.

Hän tarkoitti vanhaa vihamielistä kilpailua, joka vallitsi Montsou'n ja Vandamen välillä. Huolimatta viimeksimainitun vähäpätöisestä merkityksestä, oli mahtava naapuri raivoissaan nähdessään tämän viiden neliökilometrin kaivannon keskellä avaria alojaan kuudessakymmenessä seitsemässä kunnassa. Se oli turhaan koettanut tappaa sitä ja nyt keinotteli se koettaen saada sen haltuunsa polkuhinnasta, kun se oli häviön partaalla. Taistelu jatkui ilman sovintoja, vaikka tirehtöörit ja insinöörit näön vuoksi säilyttivät kohteliaan ystävällisiä suhteita.

Deneulinin silmät syttyivät.

– Ei koskaan! – huudahti hän. – Niin kauan kuin elän, ei Montsou saa Vandamea.

– Olin torstaina Hennebeau'n luona päivällisillä ja näin kyllä, miten hän koetti päästä suosiooni. Jo viime syksyllä, kun kaikki nuo herrat tirehtöörit olivat kokoontuneet tänne, koettivat he kaikin tavoin hyvittää minua... Kyllä minä tunnen heidät kaikki, nuo markiisit ja kreivit, kenraalit ja ministerit! Ne ovat pelkkiä maantien rosvoja, jotka ovat valmiit riistämään viimeisen paidankin, jos joutuu heidän kynsiinsä.

Hän puhui pitkältä päästyään vauhtiin. Gregoire ei puolustanut hallintoaan, jonka muodosti v. 1760 sopimuksen mukaan kuusi valittua tirehtööriä, jotka itsevaltaisesti johtivat yhtiön asioita. Yhden kuollessa valitsivat jällelle jääneet viisi toisen sijalle rikkaimpien ja vaikutusvaltaisimpien osakkaitten keskuudesta. Piolainen omistaja arveli, että nämä herrat rahanahneudessaan toisinaan menivät yli kaikkien rajojen.

Melaine tuli korjaamaan pöydältä. Pihalla alkoivat koirat taas haukkua. Honorine aikoi mennä ovelle, mutta Cecile, jonka oli kuuma ja tukahduttava istua paljon syömisen jälkeen, nousi pöydästä sanoen:

– Älä mene, se on varmaankin opettajattareni.

Deneulin oli myös noussut. Hän katsoi nuoren tytön jälkeen ja kysyi hymyillen:

– No, milloinka tulee häät nuoren Negrelin kanssa.

– Se ei ole vielä päätetty, vastasi rouva Gregoire. – Se on vain ehdotus... täytyy miettiä asiaa.

– Tietysti, vastasi Deneulin vieksaasti hymyillen.

– Luulempa, että täti ja sisaren poika... Minä en voi kuvitella, miten rouva Hennebeau voisi syleillä Cecileä.

Mutta Gregoire suuttui. Oli sopimatonta siten puhua kunnioitettavasta naisesta, joka lisäksi oli nuorta miestä neljätoista vuotta vanhempi.

Häntä ei miellyttänyt, että tehtiin pilaa tuollaisista asioista.

Deneulin nauraen puristi hänen kättään ja meni.

– Ei se ollutkaan hän, sanoi Cecile palatessaan.

– Se on se työläisnainen kaivokselta, kaksine lapsineen, muistatko, jonka me tapasimme... Saako hän tulla tänne?

Hetkisen olivat he kahden vaiheilla. Ovatko he hyvin likasia? Ei erittäin, kenkensä jättävät he portailla. Vanhemmat istuivat jo mukavasti nojatuoleissaan sulattaen ruokaa. Mutta vilustumisen pelko ja haluttomuus mennä ulos pakotti heidät tekemään päätöksensä.

– Laskekaa heidät sisään, Honorine.

Huoneeseen tuli Maheu'n vaimo pienokaisineen, jotka olivat nälkäiset ja viluiset ja pelästyivät aivan tultuaan tähän lämpimään huoneeseen, missä tuoksui niin hyvin kakulle.

II

Ikkunaluukkujen raoista alkoi vähitellen tunkea huoneeseen päivän kalpeat valonsäteet. Ummehtunut ilma alkoi käydä yhä raskaammaksi. Kaikki nukkuivat: Lenore ja Henri sylitysten, Alzire taapäin taivutetuin päin ja isoisa Bonnemort, joka yksin makasi Sakarian ja Jeanlinin vuoteessa, kuorsasi suu auki. Konttorista ei myöskään kuulunut hengästystäkään, äiti oli myös vaipunut uneen, samoin kuin lapsikin kylläisenä ja tyytyväisenä äidin rinnalla.

Käkikello alhaalla löi kuusi. Kylässä alettiin taas lyödä ovia ja kolista puukengillä – hiililajittelijat kulkivat työhön. Sitten oli taas kaikki hiljaa kello seitsemään.

Äkkiä kajahti jossain lyönti korvalle ja sitä seuraava parku, josta Alzire heräsi; Hän arvasi heti, mitä kello oli ja juoksi avojaloin herättämään äitiä.

– Äiti, äiti! nouse, kello on paljo. Sinunhan piti mennä tänään... Hiljaa, sinä painat Estellan kuoliaaksi, ja hän veti lapsen esiin, jonka äiti oli vähällä tukahuttaa allensa.

– Herranen aika! – mutisi Maheun vaimo hieroen silmiään, – minä olen niin väsynyt, että nukkuisin vaikka koko päivän. Pue Lenorea ja Henriä, minä otan heidät mukaani, Estelle jää sinun kanssasi.

Hän peseytyi nopeasti, puki yllensä vanhan sinisen hameen, joka oli siistimpi, ja harmaan villaröijyn, jonka hän edellisenä päivänä oli paikannut.

– Mitä me saamme syödäksemme tänään, herra jumala! – sopersi hän taas.

Hän meni alas, mutta Alzire palasi makuuhuoneeseen ja otti mukaansa Estellan, joka oli alkanut huutaa. Hän oli tottunut vaalimaan pientä lasta, kahdeksan vuoden vanhana oli hän jo pieni nainen, joka osasi rauhoittaa ja ilahuttaa lasta. Hän pani pienokaisen vuoteeseensa, joka vielä oli lämmin ja tuuditti sen antaen sormensa imettäväksi. Tuskin oli pienokainen hiljennyt, kun syntyi uusi melu ja Alziren täytyi välittää Lenoren ja Henrin riitaa. Nämä olivat hyvässä sovussa ainoastaan silloin kun he nukkuivat. Niin pian kuin tyttö oli herännyt kestitsi hän veljeään lyönneillään. Poika, joka oli sisartaan kahta vuotta nuorempi, alistui nöyränä hänen lyönneilleen. Molemmilla oli liian suuret, ikäänkuin turvonneet päät ja takkuinen keltanen tukka. Alziren täytyi vetää sisar jaloista ja uhata selkäsaunalla. Sitten pesi ja puki hän heidät silloin tällöin antaen heille korvalle. Ikkunaluukkuja ei avattu, ettei Bonnemort häiriytyisi unessaan. Hän kuorsasi raskaasti lasten melusta huolimatta.

– Minä olen valmis. Joko te siellä pian joudutte! – huusi Maheun vaimo alhaalta.

Hän avasi luukut, sytytti tulen pannen hiiliä lisää. Hän toivoi, ettei ukko ollut syönyt kaikkea lientä. Mutta kattila oli kuin nuoltu. Hän keitti kourallisen makaroneja, joita hän oli kätkenyt varalle. Täytyy syödä ne vedessä ilman voita. Eikä mitään muutakaan enää ollut kaapissa, ei leivänmurusta eikä edes luuta, jota voisi kalvaa. Miten olla, jos Maigrat ei anna velkaa tai jos Gregoiren herrasväki ei anna hänelle rahaa? Täytyihän saada miehille ja tytölle ruokaa, kun he tulevat työstä; onnettomuudeksi eivät ihmiset ole vielä oppineet elämään ilman ruokaa.

– Tuletteko te sieltä viimein, – huusi hän vielä kerran. – Minun olisi pitänyt jo kauan sitten lähteä.

Kun Alzire ja molemmat pienokaiset tulivat alas, jakoi hän makaroneja kolmelle pienelle lautaselle. Hänellä itsellään ei muka ollut nälkä? Vaikka Katarina oli jo edellisenä päivänä keittänyt poroja, kaasi hän kuumaa vettä pannuun ja joi kaksi suurta kuppia sellaista kahvia, joka enemmän muistutti likasta vettä kuin juomaa. Mutta pitihän edes sillä pysyttää voimia.

– Nukkukoon isoisa niin kauan kuin tahtoo, sanoi hän Alzirelle, – katso sinä Estellen perään; Jos se rupeaa huutamaan, niin tässä on sokuripala, sulata se lämpimässä vedessä ja syötä sille lusikalla. Sinähän olet kiltti tyttö etkä syö sitä itse.

– Entä koulu, äiti?

– Niin, koulu, no, se saa jäädä huomiseen. Tänään sinun täytyy auttaa minua.

– Valmistanko ruokaa, jos sinä viivyt?

– Ruokaa... Ei, odota, kunnes tulen.

Alzire oli henkisesti hyvin kehittynyt, kuten kaikki, joilla on ruumiillinen vika, ja osasi hyvin valmistaa ruokaa. Mutta hän käsitti, miten oli asian laita eikä enää sanonut mitään.

Koko kylä oli jo noussut, lapsijoukot lähtivät kouluun kolisten puukengillään. Kello löi kahdeksan ja Levaquen puolelta alkoi puhe yltä. Naisten päivä alkoi. He istuivat kahvipannujensa ympärillä kädet puuskassa ja väsymättä pieksivät kieltään.

Jonkun kalpeat kasvot painautuivat ikkunaruutuun.

– Kuule, mikä uutinen! – sanoi naisen ääni.

– Ei ole aikaa, toiste, – vastasi Maheun vaimo minun täytyy heti mennä.

Peläten kiusausta saada juoda kupin kuumaa, työnsi hän lapset ulos ja lähti itse perästä. Tultuaan kadulle huomasi hän ihmeekseen, että tuuli oli tyyntynyt. Äkkiä oli tullut suoja, taivas oli tullut harmaaksi, seinät tahmeiksi, tiet olivat lokaisia ja mustia hiilipölystä, niin että puukengät upposivat siihen.

Lenore tuli vallattomaksi. Hän tahtoi ottaa lokaa kenkensä kärjellä kuin lapiolla ja sai heti läimäyksen äidiltään.

He kulkivat tehdasrakennuksien ohi, kapeita polkuja peltojen yli oiaistakseen pitkää matkaa ja saapuivat vihdoinkin maantielle.

Henri oli myös saanut äidiltään korvalle alkaessaan pyörittää palloja mullasta ja nyt hiljenivät lapset väsyneinä huonosta tiestä ja matkasta.

Maantie kulki suoraan Marchienneen näyttäen tervatulta nauhalta keskellä punertavia pelloja. Toisella puolen teki se mutkan kulkien Montsou'n ohi, joka oli rakennettu mäen rinteelle. Tällaisten teitten varrelle, joita rakennetaan kaikkialla tehdaskaupungista toiseen, alkaa ilmestyä rakennus toisensa jälkeen, niin että pian seutu muuttuu työväen kyläksi. Molemmiin puolin tietä oli pieniä tiilitaloja, jotka olivat maalatut eri värisiksi, jotta olisi edes hiukan vaihtelua tässä yksitoikkoisessa näköalassa. Siinä oli keltaisia, sinisiä ja mustia taloja. Viimemainitut luultavasti siksi, että sen värisiksi kumminkin täytyi ennemmin tai myöhemmin muuttua. Paikottain tapasi kaksikerroksisen talon, joka kuului jollekin tehtailijalle, ja aikaan sai edes vähän vaihtelua tässä yksitoikkoisessa talorivissä. Tiilistä rakennettu kirkko neliskulmaisine tapulineen muistutti myöskin jotakin sulatusuunia uutta mallia, sillä se oli mustan hiilipölyn peittämä. Kaikkien noitten sokuri- ja köysitehtaitten sekä myllyjen ohella vilisi joka askeleella ravintoloita ja oluttupia niin paljon, että tuhatta taloa kohti oli yli viisisataa kapakkaa.

Kun Maheun vaimo lähestyi yhtiön rakennuksia ja varastohuoneita, alkoi hän taluttaa lapsia kädessä. He kulkivat nyt Hennebeau'n talon ohi, se oli rakennettu villan tapaiseksi, tiestä erotti sen aita ja pieni puisto vaivaisine puineen. Juuri kun he kulkivat ohi pysähtyivät portilla ajokalut, joista astui kunniamerkeillä koristettu herra ja nainen turkiksissa, varmaankin vieraita Pariisista, sillä rouva Hennebeau, joka näkyi eteisessä, huudahti hämmästyksestä.

– No, astukaa toki, kuhnuuset? – haukkui Maheun vaimo vetäen lapsia perässään...

He saapuivat Maigrat'in talon luo ja vaimo kävi yhä levottomammaksi. Maigrat asui aivan Hennebeau'n vieressä, vain muuri erotti hänen pienen talonsa tirehtörin komeasta rakennuksesta. Siinä oli hänen pitkähköinen varastohuoneensa ja tien puolella puoti. Maigratilla oli kaupan vähän joka lajia, ruokavaroja, hedelmiä, olutta ja astioitakin. Entisiin aikoihin oli hän Voreux'in päällysmiehenä ja kaupitteli viinaa, mutta sitten ollen johtajien suosiossa laajensi hän liikkeensä, niin että hän vähitellen oli tappanut kaiken vähittäiskaupan Montsoussa. Hän osti tavaroita tukuttaen ja laajan työväen ostajapiirin tähden kävi hänelle mahdolliseksi myydä huokeasta, sekä antaa velaksikin. Mutta hän oli täydelleen riippuvainen yhtiöstä, joka oli rakentanut hänelle talon ja varastohuoneen.

– Tulin taas teidän luoksenne, herra Maigrat, sanoi vaimo nöyrästi nähdessään puotimiehen ovella.

Tämä katsoi häneen vastaamatta. Hän oli lihava ja korkea mies, käytöksessään kohtelias, mutta tyly ja ylpeä siitä, ettei hän koskaan peruuttanut päätöksiään.

– Ettehän aja minua pois kuten eilen. Täytyyhän meidän saada jotain syötävää lauantaihin saakka. Tosin olemme saaneet teiltä velaksi... kuudenkymmenen frankin edestä kahden vuoden kuluessa...

Hän puhui vaivoin etsien sanoja. Se oli vanha velka, jota oli karttunut viimeisen lakon aikana. He olivat monasti luvanneet maksaa, mutta eivät voineet. Sitä paitsi oli heille hiljakkoin sattunut vaikeus – oli täytynyt maksaa suutarille kaksikymmentä frankia, sillä hän oli uhannut kääntyä lain puoleen. Siksi heillä ei ollut nyt mitään.

Maigrat pudisti vain päätään vastaukseksi.

– Vaikkapa vain kaksi leipää, herra Maigrat. Minä en pyydäkään kahvia... Vain kaksi kolmen naulan leipää päivässä...

– Ei! huusi kauppias vihdoon täyttä kurkkua.

Ovessa näyttäytyi hänen vaimonsa, heikko vaivainen olento, joka vietti päiväkaudet konttorilaskujen ääressä uskaltamatta nostaa päätään. Hän katosi yhtä pian, kun sai nähdä onnetoman vaimon rukoilevan katseen puodin kynnyksellä. Kerrottiin, että hän nurisematta luovutti aviovuoteensa naisostajille. Jos jonkun kivihiilenkaivajan täytyi saada maksuaika lykättyksi, niin ei hänen tarvinnut muuta kuin lähettää kauppiaan luo vaimonsa tai tyttärensä, samantekevä oliko hän kaunis vai ruma, kunhan hän vain oli taipuvainen.

Maheun vaimoa kiusasi noitten sameitten silmien loukkaava katse. Hän suuttui, voisipa tuon vielä ymmärtää, jos hän olisi nuori, kuten muinoin, mutta nyt, kun hänellä jo on ollut seitsemän lasta. Hän tarttui lapsiinsa ja syöksyi ulos.

– Siitä ei teille koitu onnea, herra Maigrat, muistakaa se!

Nyt perusti hän koko toivonsa Piolainen herrasväkeen. Jolleivät he anna viittä frankia, niin täytyy kuolla nälkään. Hän kääntyi vasemmalle matkalla Joiselle'en. Tienristeyksessä oli tirehtörin asunto. Se oli oikea palatsi, missä Pariisin herrat, ruhtinaat, kenraalit ja muut hallituksen jäsenet joka syksy antoivat suuret päivälliset. Matkalla teki hän laskunsa, miten viisi frankia oli käytettävä: ennen kaikkea ostaisi hän leipää, sitten kahvia, kapan perunoita, neljänneksen voita ja ehkä sitten myös vähän sianlihahyytelöä, sillä isä tarvitsi välttämättä lihaa.

Häntä vastaan tuli pappi Joire Montsousta, hän astui varovasti kantaen hamettaan, ettei se likaantuisi. Hän oli kaikille ystävällinen, mutta pysyi syrjässä kaikista asioista säilyttääkseen hyvät välit sekä isäntiin että työläisiin.

– Terve, herra pastori.

Mutta tämä ei edes pysähtynyt, vaan hymyillen lapsille astui nopeasti ohi, niin että Maheun vaimo jäi suu auki seisomaan maantiellä. Hän ei ollut uskonnollinen, mutta jostain syystä hän oli luullut, että pappi antaisi hänelle jotain.

Täytyi taas kulkea likasta tietä eteenpäin. Oli jälellä vielä kaksi kilometriä ja lapset olivat jo aivan väsyksissä riippuen hänen käsivarsillaan. Tien molemmin puolin oli yhä samallaisia autioita aloja, joitten välillä oli sammaltuneita aitoja ja savuttuneita tehdasrakennuksia korkeine savutorvineen. Mutta edempänä laajeni musta tasanko kuin liikkumaton meri ilman ainoatakaan puuta, vain taivaan rannalla siinti Vandamen metsä.

– Kanna minut äiti.

Ja hän kantoi heidät vuorotellen. Tiellä oli vesilätäköjä ja hän kokosi hameensa, jottei saapuisi sinne liian likasena. Kolmasti oli hän vähällä kaatua liukkaaseen lokaan. Vihdoon saapuivat he portaille, mutta silloin hyökkäsi heidän kimppuunsa kaksi tavattoman suurta koiraa haukkuen niin että lapset alkoivat parkua. Kuskin täytyi tulla avuksi ajamaan ruoskalla koirat pois.

– Riisukaa kengät ja käykää sisälle, sanoi Honorine.

Tultuaan ruokasaliin äiti ja lapset hämmentyivät ja jäivät äänettöminä oven suuhun. Täällä oli niin lämmin ja herra ja vanha rouva nojatuolissa katsoivat niin tyystin heihin.

– Cecile, sanoi rouva, – tee nyt tehtäväsi.

Cecilen tehtävänä oli jakaa almuja. Vanhempain mielestä kuului se hyvään kasvatukseen. Täytyy olla armelias ihmisiä kohtaan ja he kutsuivat kotiansa jumalan huoneeksi. He ylpeilivät siitä, että he harjoittavat järjestelmällisesti armeliaisuutta, sillä he alati pelkäsivät että heitä petetään ja että he siten edistäisivät paheita. Siksi he eivät koskaan antaneet rahaa. Ei koskaan! ei ainoatakaan sou'ta, sillä tiettyhän se oli, että niin pian kuin köyhä sai lantin, niin joi hän sen heti. He jakoivat pääasiallisesti lämpimiä vaatteita sairaille ja lapsille.

– Oi, lapsiraukat! – huudahti Cecile, – kuinka he ovat kalpeat ja viluiset. Honorine, tuo pian kääre kaapista.

Myöskin palvelijattaret, joitten ei tarvinnut huolehtia päivällisestään, katsoivat säälien noita onnettomia. Sisäpalvelijatar meni ylös makuuhuoneeseen, mutta keittäjätär pani kakun jätteet pöydälle ja jäi siihen.

– Minulla on juuri jälellä kaksi villahametta ja pari huivia, jatkoi Cecile. – Saatte nähdä kuinka pienokaisten tulee lämmin niissä.

– Kiitos, neiti kulta, sopersi Maheun vaimo, – te olette kaikki niin hyviä.

Hänen silmänsä täyttyivät kyynelistä. Hän luuli jo olevansa varma viiden frankin suhteen. Ei vain osannut keksiä, miten pyytäisi sitä, ellei he itse ehdota. Lapset piiloutuivat äidin hameeseen katsoen sieltä ahnein silmin kakkua.

– Onko teillä vain kaksi lasta kysyi rouva Gregoire keskeyttääkseen vaihtelun.

– Oh, hyvä rouva, minulla on koko seitsemän.

Gregoire oli alkanut lukea taas sanomalehteä, mutta tämän kuullessaan hän melkein hypähti paikaltaan.

– Seitsemän kappaletta! Mutta miksi, herran nimessä?..

– Se on järjetöntä, mutisi vanha rouva.

– Mitä sille voi, – vastasi Maheun vaimo ikäänkuin pyytäen anteeksi. – Ei tullut tuota ajatelleeksi ja niitä yhä vain tipahteli. Ja sitten tuottaahan nekin kun kasvavat. Eläisimmehän mekin yhtä hyvin kuin toisetkin ilman isoisää, joka on tullut kaikille taakaksi. Lapsista voi ainoastaan kaksi poikaa ja vanhin tytär laskeutua kaivokseen. Mutta syöttää täytyy kaikkia, pienokaisiakin.

– Oletteko jo kauan työskennelleet kaivoksessa? kysyi rouva Gregoire.

Maheun vannon kasvot kirkastuivat hymystä.

– Kyllä, kyllä. Minä työskentelin tosin vain, kunnes olin täyttänyt kaksikymmentä vuotta. Kun sain toisen lapsen, niin sanoi lääkäri, etten enää nousisi sieltä elävänä, jos laskeutuisin, sillä jotain ruumiissani oli tullut epäjärjestykseen. Ja olihan kotonakin kyllin tekemistä naimisissa ollen. Mutta miehen puolelta ovat ne työskennelleet ikiajoilta saakka, aina siitä saakka kun alettiin kaivannot.

Gregoire katsoi mietteissään naista ja hänen surkuteltavia lapsiaan vahankalpeine kasvoineen ja haalistuneine hiuksineen, mikä teki heidät rumiksi ja verettömiksi, kuten ovat tavallisesti ne, jotka eivät milloinkaan saa syödä kyllikseen. Syntyi taas hiljaisuus eikä kuulunut muuta kuin tulen räiskettä uunissa. Ilmassakin huokui porvarillista onnellisuutta.

– Mutta missä hän viipyy! – huudahti Cecile kärsimättömänä. – Melaine, mene ja sano hänelle, että käärö on kaapissa alhaalla, vasemmalla puolen.

Mutta Gregoire lopetti ääneen mietiskelyjään, joita heräsi hänen mieleensä näitä nälkäisiä ihmisiä nähdessä.

– Maailmassa on kyllä paljon pahaa, mutta, hyvä nainen, täytyy myöntää, etteivät työläisetkään aina ole järkeviä. Sen sijaan, että he säästäisivät, kuten talonpojat tekevät, niin kivihiilenkaivajat juovat, tekevät velkoja, niin että lopuksi heillä ei ole, millä elättäisivät perhettä.

– Herra on aivan oikeassa, vastasi vaimo, eivät kaikki elä niinkuin pitäisi. Samaa minäkin sanon aina juopuille, jos alkavat valittaa... Minun on sentään käynyt hyvin, mieheni ei juo. Luonnollisesti voi sattua pyhäpäivisin seurassa, että hänkin ottaa vähän liikaa, mutta siinä kaikki. Joi hänkin ennen naimisiin menoaan kuin porsas, jos saan luvan sanoa, mutta nyt jumalan kiitos, on kaikki hyvin...

Mutta ei sekään paljoa auta. Sattuu päiviä, kuten tänään esimerkiksi, ettei löydä ainoatakaan souta, vaikka kääntäisi nurin kaikki laatikot.

Hän tahtoi valmistaa heitä viiden frankin asiaan ja jatkoi samallaisella hiljaisella äänellä kertoa velastaan, joka alussa oli niin vähäpätöinen, mutta joka sitten oli kasvanut niin suunnattomasti. Aluksi maksoivat he saamispäivänä, mutta sattuiivat kerran myöhästymään eivätkä nyt voi sitä peittää. Totta puhuen ei kivihiilenkaivaja voi tulla toimeen ilman oluttuoppia, täytyyhän hänen huuhtoa kurkkunsa pölystä. Siitä monet alkavat ja jäävätkin istumaan kapakkaan. Mahdollisesti kaivajat saavat liian vähän palkkaa, mutta eihän siihen ole kukaan syynä.

– Minä luulin, sanoi rouva Gregoire, – että yhtiö antaa teille vapaan asunnon ja lämmön.

Vaimo katsahti kirkkaasti palavia hiiliä kamiinissa.

– Kyllähän me saamme hiiliä, lausui hän, eipä se ole parasta lajia, mutta palaahan se sentään. Asunnosta maksamme kuusi frankia kuussa, eihän se tosin ole paljo, mutta toisinaan on hyvin vaikea saada sitäkään kokoon. Tänään voisi vaikka lyödä minut kuoliaaksi, mutta ei voisi löytää ainoatakaan souta.

Herra ja rouva Gregoire olivat vaiti istuen mukavasti, heitä alkoi jo kyllästyttää tuo pitkä kertomus kaikesta tuosta kurjuudesta. Vaimo pelästyi, että oli ehkä suututtanut heidät ja lisäsi tyynen ja järkevän naisen tavoin:

– En minä valita. Niinhän sitä on maailmassa, eikä sitä voi muuttaa, vaan täytyy mukautua. Parasta on täyttää kunnollisesti velvollisuutensa siinä, mihin jumala on asettanut. Eikö totta, herra?

Tähän myöntyi herra Gregoire täydelleen.

– Jos siten ajattelee, nainen hyvä, niin on yläpuolella onnettomuuksien.

Honorine ja Melaine toivat vihdoinkin käärrön. Cecile avasi sen ja veti esiin kaksi hametta, liinoja, sukkia ja rukkasiakin. Kaikki sopi mainiosti ja hän kiirehti palvelijatarta sitomaan kaikki nyyttiin. Hänen soitto-opettajattarensa oli vihdoon tullut ja hän koetti saada Maheun vaimon ja lapset pikemmin ulos.

– Me olemme nyt hyvin tukalassa tilassa, – sai vaimo vaivoin sanottua, – jospa edes saisin viisi frankia.

Sanat tarttuivat hänen kurkkuunsa, kaikki Maheut olivat ylpeitä eivätkä koskaan kerjänneet. Cecile katsoi pelästyneenä isään, mutta tämä lausui aivan tyynesti, kuten se, joka on täyttänyt velvollisuutensa.

– Mahdotonta. Se ei kuulu meidän tapoihimme.

Nuorta tyttöä liikutti äidin toivoton katse ja hän tahtoi edes tehdä lapsille jotain mieliksi. Nämä tuijottivat yhä vieläkin kakkuun. Hän leikkasi siitä pari palaa ja antoi niille.

– Tässä on teille.

Mutta sitten otti hän ne takaisin ja pyysi vanhaa sanomalehteä.

– Odottakaa, te voitte jakaa sisartenne ja veljienne kanssa.

Hänen vanhempansa katsoivat häneen liikutettuina hänen työntäessä perhettä ulos. Lapset, joilla ei ollut leivän muruakaan kotona, kantoivat kaikella kunnioituksella tuota makeaa kakkua jäätynein kätösinsä.

Vaimo meni vetäen lapsia kädestä. Nyt hän ei nähnyt autioita pelloja, likasta tietä eikä harmaata synkkää taivasta. Mennessään Montsou'n ohi kääntyi hän päättäväisenä Maigrat'in luo ja pyysi häneltä niin vakuuttavasti, että sai lopuksi kaksi leipää, kahvia, voita jopa viisi frankiakin, sillä hän lainasi myös rahaa korkoa vastaan. Mutta ei kauppias tarvinnutkaan Maheun vaimoa, vaan Katarinaa, sen hän ymmärsi heti, kun kauppias kehotti lähettämään tytärtä hakemaan puodista, mitä tarvitaan. No, sittenpä hän nähdään. Katarina kyllä antaa hänelle terveistä nyrkeistään, jos hän koettaisi lähestyä häntä.

III

Pienen tiilisen kirkon kello työvään kylässä No. 240 löi yksitoista.

Tässä kirkossa piti pastori Joire sunnuntaisin jumalanpalvelusta.

Kirkon vieressä oli koulun kivitalo. Vaikka ikkunat olivat suljetut, kuului sieltä lasten tavailemista.

Leveällä tiellä, joka jakoi neljä yksitoikkoista rakennusryhmää toisistaan, ei näkynyt ainoatakaan sielua. Pienet puistot näyttivät synkiltä ja surullisilta; paljaine puineen ja likaisine maaperineen. Kaikista savupiipuista savusi, kaikkialla laitettiin päivällistä, väliin näkyi joku nainen ovella ja katosi taas. Vesiränneistä tippui vettä vesisäiliöihin, vaikka sade oli jo lakannut. Nämä punaset rännit, joita sade huuhtoi, tekivät kylän vähän vaihtelevamman näköiseksi, joka äkkiä oli kohonnut kesken avaraa lakeutta ja jota reunustivat mustat tiejuovat.

Palattuaan kylään Maheun vaimo poikkesi erään päällikön vaimon luo, jolla oli jälellä perunasatoa. Syrjässä oli taloryhmä, jota pieni poppelilehdikkö ympäröi, aina neljä taloa yhdessä puisto ympärillä. Yhtiö oli määrännyt nämä rakennukset päälliköille ja vuorivoudeille, jonka vuoksi työläiset nimittivät tätä kylän nurkkaa "Silkkisukaksi", mutta omaa kyläänsä kutsuivat he: "maksa velkasi".

– Hohoi, vihdoinpa olemme perillä, – huudahti vaimo Maheu tultuaan kotiin kädet täynnä kääreitä ja työntäen lapsia, jotka olivat aivan nääntyneet ja likaiset.

Tulen ääressä huusi Estella täyttä kurkkua Alziren sylissä. Sokurivesi oli aikoja loppunut ja tyttö koettaessaan saada lasta tyyntymään oli keksinyt olla antavinaan hänelle rintaa. Toisinaan tämä kepponen onnistui, mutta tällä kertaa se ei käynyt. Turhaan oli hän päästänyt röijyn napeista ja painoi lasta laihaan rintaansa, lapsi kimmastui vielä enemmän imiessään nahkaa, josta ei mitään lähtenyt.

– Anna se minulle, – sanoi äiti pantuaan ostokset käsistään. – Hän ei anna meidän puhua sanaakaan.

Niin pian kuin jukura oli imeytynyt hänen rintaansa, voitiin rauhassa puhua. Kaikki oli järjestyksessä. Pikku emäntä oli siivonnut huoneessa ja hoitanut tulta. Hiljaisuudessa kuului selvään isoisän kuorsaaminen yhtä tasaisena ja säännöllisenä kuin ennenkin.

– Kas, kuinka paljon! – sanoi Alzire hymyillen katsoessaan ostoksia.

– Tahdotko äiti, että minä keittäisin lientä?

Pöytä oli täynnä kääröjä, siinä oli vaatekäärö, kaksi leipää, perunoita, voita, kahvia, sikuria ja puoli naulaa sianlihahyytelöä.

– Ehtii tuota vielä, sanoi äiti väsyneesti, – täytyy poimia suolaruohoja ja purjulaukkaa... Minä keitän kyllä miehille, mutta pane sinä perunat tulelle, niin saamme syödä niitä voim kanssa. Ja kahvia, älä unohda kahvia!

Äkkiä muisti hän kakkua. Hän katsoi lapsiin, jotka kädet tyhjinä tepastelivat lattialla. He olivat siis ahmineet sen matkalla. Ja hän soimasi heitä aika lailla, vaikka Alzire koetti heitä puolustaa.

– Anna heidän olla, äiti. Jos se oli tarkoitettu minulle, niin ei ole väliä. Heidänhän tuli nälkä kulkiessaan niin pitkälle.

Kello löi kaksitoista. Kuului koulusta palaavien lasten puukenkien kolinaa. Perunat olivat valmiit ja kahvi keitettynä puoleksi sikurista tuoksullaan kiihotti ruokahalua. Tehtiin tilaa pöydän toisessa päässä ja äiti istui siihen. Lapset saivat tyytyä omiin polviinsa. Nuorin poika katsoi koko ajan ahneesti hyyytelöä, joka rasvasen paperin sisällä kiinnitti hänen huomiotaan.

Äiti joi kahvia pienin kulauksin pitäen lasia molemmin käsin lämmitelläkseen niitä. Ukko Bonnemort tuli myös. Tavallisesti heräsi hän myöhemmin niin että aamiainen odotti häntä tulella. Nyt alkoi hän murista, kun ei ollut lientä. Mutta kun hänelle sanottiin, ettei aina saa sitä mitä tahtoo, alkoi hän ääneti syödä perunaansa. Toisinaan nousi hän sylkeäkseen tuhkaan.

– Olin vallan unohtaa, äiti, sanoi Alzire, naapurivaimo kävi täällä...

– Menköön menojaan! keskeytti hänet äiti.

Hän ja Levaquen vaimo salaa eivät pitäneet toinen toisistaan. Edellisenä päivänä oli Levaquen vaimo valittanut köyhyyttään, jottei hänen tarvitsisi antaa velkaa. Mutta Levaqueilla olikin nyt juuri hyvät päivät. Bouteloup oli maksanut kahdesta viikosta edeltäpäin. Mutta perheelliset harvoin antoivat toisilleen lainaa.

– Paneppa erilleen kahviannos, sanoi taas vaimo, täytyy antaa takaisin Pierronin vaimolle, jolle olen velkaa toispäivän lainan.

Alzire kääri kahvin paperiin ja äiti meni ulos sanoen, että palaa heti keittämään miehille lientä. Hän otti Estellan syliinsä ja jätti Bonnemortin syömään perunansa loppuun. Lenore ja Henri tappelivat lattialla putoovista perunakuorista.

Maheun vaimo meni suoraan puiston kautta, jottei Levaque huomaisi häntä ikkunasta eikä kutsuisi luoksensa. Heidän puistonsa oli aivan Pierronin puiston vieressä, aitaan oli tehty kolo, josta he kulkivat kylään toistensa luo. Siinä oli myös yhteinen kaivo, josta neljä perhettä ammensi vettä. Siinä oli myös vaja vanhoja työkaluja varten, siinä syötettiin kaniineja, jotka teurastettiin ja syötiin suurina pyhinä. Kello löi yhtä. Tähän aikaan juotiin kaikkialla kahvia eikä ketään näkynyt pihalla eikä ikkunoissa. Vain joku kaivaja kaivoi puistossaan ennen kuin lähti työhön.

Mutta saapuessaan naapurin luo Maheu huomasi hämmästyksekseen kadun toisessa päässä kirkon edessä herran ja kaksi rouvaa. Hän pysähtyi hetkeksi ja tunsu heidät. Rouva Hennebeau näytti vierailleen työväen kylää turkiksiin kääriytyneelle naiselle ja kunniamerkeillä koristetulle herralle.

– Miksi sinä vaivaat itseäsi, sanoi Pierronin vaimo, kun Maheu antoi hänelle kahvit. – Eihän sillä olisi kiirettä.

Hän oli kahdenkymmenen seitsemän vuoden vanha ja yleensä pidetty kaunottarena. Hän oli mustaverinen, matalaotsainen, suurisilmäinen ja supukkasuinen. Sitä paitsi oli hän kiemailija, pysyi aina puhtaana ja ollen lapseton säilytti hän kauniin vartalon. Hänen äitinsä, vanha Brule, joka oli kaivajan leski, oli hankkinut tyttärelleen työtä tehtaassa ja vannoi, ettei antaisi rämän koskaan mennä naimisiin kaivajan kanssa. Kun tämä siitä huolimatta meni naimisiin Pierron kanssa, joka, paitsi että hän oli kaivaja, oli lisäksi leskimies ja jolla oli kahdeksanvuotias tytär edellisestä avioliitosta, suuttui siitä äiti vielä pahemmin. Mutta avioliitto oli hyvin onnellinen huolimatta siitä että juoruttiin vaimon rakastajasta ja miehen leväperäisyydestä. Heillä ei ollut lainkaan velkoja, söivät lihaa kaksi kertaa viikossa ja talossa vallitsi sellainen puhtaus, että voisi peilata pannuihin. Kaiken muun menestymisen lisäksi oli hän tuttavuutensa tähden saanut yhtiöltä luvan kaupitella nisusia ja nekkuja, joita hän säilytti pöntöissä asetettuina riviin kahdelle laudalle ikkunan edessä. Tästä ansaitsi hän kuusi, seitsemän sous'ta päivässä, joskus sunnuntaina kaksikintoista. Ainoa, mikä häiritsi tätä hyvinvointia, oli akka Brulen ainainen murina, mutta hän olikin vanha vallankumouksellinen, joka tahtoi kostaa isännille miehensä kuoleman, eikä myöskään Lydialla ollut herrain päiviä, sillä hän sai liian usein korvalle hyvinvoivilta vanhemmiltaan.

– Kas, kuinka suureksi se on tullut! sanoi Pierronin vaimo hymyillen Estellelle.

– Oh, älä puhukaan, minä olen aivan nääntynä sen kanssa. – Kiitä luojaa, ettei sinulla ole sellaisia. Voit ainakin pysyä siistinä.

Vaikka hänellä itselläänkin kotona oli kaikki järjestyksessä ja joka lauantai pestiin lattiat, niin katseli hän kuitenkin katein silmin tuota valoisaa huonetta, joka melkein oli komeasti sisustettu. Seinällä riippui peili ja kolme taulua.

Pierronin vaimo joi kahvinsa yksin. Kaikki hänen omaisensa työskentelivät kaivoksessa.

– Juo lasillinen kahvia minun kanssani, sanoi hän.

– Ei, kiitos, olen juuri juonut kotona.

– Ei haittaa.

Eikä se tosiaankaan haitannut. He joivat vielä lasillisen ja heidän katseensa osuivat pönttöjen välistä vastakkaisiin ikkunoihin, missä uudinten suuremmasta tai vähemmästä puhtaudesta saattoi

päättää, miten huolellinen emäntä oli. Levaquen uutimet olivat likaisia kuin rääsy, joilla pyyhittiin pannuja.

– Kuinka voi elää sellaisessa liassa, lausui Pierronin vaimo.

Nytpä Maheun vaimo pääsi lempiaiheeseensa. Jospa hänellä olisi niin hyvä vuokralainen kuin Bouteloup, niin koko hänen taloutensa kukoistaisi. Jos osaisi hyvin toimia, niin voisi vuokralaisesta ansaita paljon. Luonnollisesti ei pitäisi olla hänen kanssaan suhteissa. Ja Levaque juo ja lyö vaimoaan, hakkailee variete-laulajattaria Montsou'ssa.

Pierronin vaimon kasvot kuvastivat inhoa. Tuollaiset laulajattaret levittävät vain tauteja. Joisella oli eräs sellainen, joka tartutti koko kaivannon.

– Minua ihmetyttää, kuinka sinä olet sallinut poikasi rupeamaan tekemisiin heidän tyttänsä kanssa.

– Niin, kukapa sen voi estää. Heidän puistonsahan on aivan meidän vieressä. Kesäisin tapasi Sakarias häntä joka pensaan alla tai vajassa. Kun vaan meni vettä noutamaan, niin siinä ne aina oli.

Tuo oli tavallinen historia kylän yhdyselämästä, joka pahensi nuoria poikia ja tyttöjä. Nuoret parit kohtasivat toisensa pimeän tulien vajan luona. Siinä myös jokainen tyttö synnyttikin ellei hän pitänyt tarpeellisena lähteä edemmäksi pellolle. Sitä ei paheksuttu, jälestäpäin menivät rakastavaiset naimisiin, ainoastaan äidit olivat tyytymättömiä, jos pojat menivät nuorina naimisiin, sillä silloin he eivät enää antaneet perheelle mitään.

– Sinun sijassasi tekisin minä lopun siitä kerrassaan, sanoi Pierronin vaimo. – Sinun Sakariashan on saanut häneltä jo kaksi lasta ja varmaankin he edelleenkin tulevat jatkamaan samalla tavoin... Kyllä sinä saat sanoa hyvästi Sakarian ansiolle.

Mutta Maheun vaimo ojensi raivoissaan kätensä.

– Kuule, mitä sanon. Jos he muuttavat yhteen, niin minä kiroon heidät... Täytyyhän Sakariaan kunnioittaa meitä! Hän on maksanut meille paljon ja on velvollinen korvaamaan meille sen ennenkuin akottuu... Ajattele itse, jos kaikki lapsemme rupeavat työskentelemään toisten hyväksi niin pian kuin kasvavat, niin mitä me saamme heiltä?

Vähitellen rauhoittui hän.

– Niin, niin, saadaampa nähdä... Kuinka väkevää kahvisi on, sinä panet varmaankin paljon.

Juteltuaan vielä hyvän aikaa yhtä ja toista, tuli hänen kiire kotiin valmistamaan ruokaa. Kadulla kulki koulusta palaavia lapsia, siellä täällä ovella näkyi naisia, jotka pälyivät rouva Hennebeau'ta ja tämän vieraita. Tämä käynti alkoi herättää yleistä mielenkiintoa kylässä.

Maheun vaimo oli juuri menemäisillään ovestaan sisälle, kun hän sattui Levaquen vaimon kanssa yhteen. Tämä oli tullut ulos puhutellakseen lääkäri Vanderhaghenia, joka oli yhtiön palveluksessa. Pienenlöntä tohtorilla oli aina kiire ja paljon työtä, niin että hän antoi neuvojaan ohimennen.

– Herra tohtori, valitti Levaquen vaimo, – minä en voi lainkaan syödä, särkee koko ruumista... Kuulkaa toki minua.

– Jätä minut rauhaan! ärjähti tämä. Hän sinutteli kaikkia. – Juot liian paljon kahvia.

– Mutta tulkaa toki katsomaan miestäni, kannatti Maheun vaimokin, – hänen jalkojansa pakottaa.

– Sinä olet varmaankin häijy häntä kohtaan, jätä minut rauhaan!

Molemmat naiset jäivät keskelle tietä katsomaan poistuvan tohtorin selkään. Katsahtaen toinen toisiinsa kohauttivat he toivottomasti olkapäitään.

– Poikkea luokseni, kutsui Levaquen vaimo. – Minulla on tiedätkö uutinen... Juodaan vähän kahvia. Olen juuri keittänyt.

Maheun vaimo koetti tehdä vastarintaa, mutta myöntyi pian. Olkoon menneeksi, voihan juoda tilkan, ettei naapuri loukkaantuisi. Ja hän astui sisään.

Heidän ruokasalinsa oli tavattoman likainen. Seinissä ja lattialla oli rasvapilkkuja, kaapissa ja pöydällä makasi ruuan jätteitä. Tulen luona istui Bouteloup nojaten kyynärpäillään pöytään lopettaen

keitettyä lihapala-annosta. Hän näytti nuorekkaalta kolmenkymmenen viiden ikäiseltä, ollen harteava ja lihava, hyväntahtoisen näköinen. Hänen edessään seisoi Achille, Philomenen esikoinen, joka jo oli kolmannella vuodella ja katsoi rukoilevasti Bouteloup'iin kuin nälkäinen koira. Bouteloup, joka oli hyvin hellä lapsia kohti, pisti pojan suuhun silloin tällöin palan lihaa.

– Odota jahka panen sokuria, sanoi Levaquen vaimo kaataen hienoa, sokuria suoraan pannuun.

Hän oli kuusi vuotta vanhempi kuin Bouteloup ja oli kauhean näköinen. Hänen rintansa riippui alas vatsalle ja vatsa ulottui melkein polviin saakka ja litteissä kasvoissa näkyivät harmahtavat viikset. Bouteloup oli ottanut hänet ilman pitempää harkintaa, kuten otti hänen liemensä, mistä hän noukki vaimon hiuksia, ja kuten käytti hänen lakanoitaan kolme kuukautta kutakin. Vaimo kuului täysihoitoon ja hänen miehellään oli tapana sanoa, että hyvät raha-asiat tekevät välit hyviksi.

– Tiedätkö mitä, jatkoi Levaquen vaimo, eilen illalla nähtiin Pierronin vaimo "Silkkisukan" luona. Ja herra, sinä tiedät kuka, odotti häntä Rasseneurin takana ja he lähtivät yhdessä pitkin kanavan rantaa.

Hm, mitä sanot siitä? Nainut nainen.

– Soo, sanoi Maheun vaimo, – ennen naimisiin menoaan oli Pierronilla tapana antaa voudille kaniineja, nyt on hänen huokeampi lainata vaimoaan.

Bouteloup purskahti äänekkääseen nauruun ja pisti Achillen suuhun leipäpalan, joka oli kastettu kastikkeeseen. Molemmat naiset jatkoivat panetella Pierronin vaimoa. Mikä hän on olevinaan? Tavallinen kiemailija, joka ei ole muita kauniimpi, vaan aina huolehtii kauneudestaan, milloin peseytyy, milloin voitelee itseään ja koristaa. Mutta sehän on miehen asia, jos se häntä miellyttää. Onhan sellaisia henkilöitä, jotka ovat valmiit vaikka nuoleskelemaan päällikön lattiaa saadakseen kuulla kiitokset. Heidät keskeytti naapurin vaimo, joka toi Philomenen nuoremman yhdeksänkuukautisen tytön Desiree'n. Philomene oli sopinut, että lapsi tuotaisiin hänen luoksensa kaivokseen, missä hän imetti sitä aamiaista syödessään.

– Mutta minä en voi jättää omaani hetkeksikään, sillä se rupeaa heti huutamaan, sanoi Maheun vaimo katsoessaan nukahtaneeseen Estelle'en.

Mutta hänen ei onnistunut välttää epämieluisia keskustelua, jonka vuoksi Levaquen vaimo oli hänet kutsunut.

– Eikö olisi aika ratkaista se asia, huomautti tämä.

Aluksi olivat äidit puhumatta asiasta olleet yhtä mieltä, ettei lapset saisi naida toisiansa. Sakarian äiti ei tahtonut luopua poikansa palkasta eikä Philomenenkaan äiti tahtonut menettää tyttärensä palkkaa. Mutta kun lapsi kasvoi ja tarvitsi yhä enemmän ruokaa ja lisäksi tuli toinen, alkoi hän yhä kiihkeämmin vaatia häitä. Hän ei suinkaan tahtonut kärsiä tappiota.

– Sakariahan jo on vapaa sotapalveluksesta, alkoi hän, niin ettei enää ole esteitä. Milloin siis määräämme?

– Odottakaamme vielä vähän, lausui Maheu vastahakoisesti. – Oh kuinka olen väsynyt tästä kaikesta. Olisivathan voineet odottaa, kunnes menevät naimisiin. Minä vääntäisin Katarinalta niskan nurin, jos hän käyttäytyisi noin tyhmästi.

Levaquen vaimo kohautti olkapäitään.

– Malta vaan, kyllä hänellekin käy kuten kaikille toisillekin.

Vihanneksia, perunoita ja purjulaukkaa oli pöydän toisessa päässä Levaquen lientä varten. Emäntä ryhtyi kuorimaan niitä ainakin pari kymmentä kertaa, mutta aina se jäi kesken pelkältä suun soittamiselta. Hän ryhtyi niihin taas käsiksi, mutta heitti ne samassa rientäen ikkunan luo.

– Kas, kas! Sehän on rouva Hennebeau vieraineen. Nyt menevät he Pierronille.

Molemmat alkoivat taas säättä Pierronin vaimoa. Kun yhtiö näytti työväen asuntoja vieraille, niin vietiin he aina hänen luokseen siksi, että hänellä on siistiä. Eikä vieraille suinkaan kerrota kaivosvoudista. Kelpasipa pitää puhtaana, kun rakastaja saa kolmetuhatta frankia, asunnon, lämmöin, vieläpä lahjojakin. Ulkoa on kyllä puhdasta, mutta sisältä. Ja he kaakattivat koko ajan, minkä vieraat olivat Pierronilla.

– Nyt he tulevat, sanoi vihdoin Levaquen vaimo, – kiertävät ympäri.

Katsoppa, lintuni, he taitavat mennä sinun luoksesi.

Maheun valtasi kauhu. Olikohan Alzire korjannut pöydältä? Eikä liemikään ole vielä keitetty! Hän sopersi "näkemiin" ja riensi juoksujalkaa kotiinsa.

Kotona oli kaikki järjestyksessä. Alzire, joka oli pieni järkevä tyttö, oli sitonut vyölleen vanhan pyyhinliinan ja alkanut vakavan näköisenä valmistaa ruokaa, kun näki äidin viipyvän. Hän oli poiminut suolaruohoja ja purjulaukkaa ja kuori parastaikaa vihanneksia sillä aikaa kun vesi lämpeni suuressa padassa miehille pesuvedeksi. Henri ja Lenore onneksi olivat hiljaa katsoen vanhaa kalenteria. Ukko Bonnemort poltti ääneti piippuaan.

Tuskin oli Maheun vaimo ehtinyt kotiin, kun oveen koputettiin.

– Saako tulla, hyvä vaimo?

Huoneeseen tuli rouva Hennebeau. Hän oli pitkä ja komea valkoverinen nainen, joka neljäkymmenen vuotiaaksi oli liian lihava ja elähtänyt. Hän pakotti ystävällisen hymyn kasvoilleensa peläten sisimmässään tahrimesta silkkihamettaan ja mustaa samettisakettiaan.

– Tulkaa, tulkaa, toisti hän vierailleen, me emme häiritse ketään. No, eikö täällä ole siistiä? Ja tällä hyvällä naisella on seitsemän lasta. Ja niin on kaikissa asunnoissa. Kun jo sanoin antaa yhtiö heille koko talon kuudesta frankista kuukaudessa. Alhaalla on ruokasali, ylhäällä kaksi makuuhuonetta, kellari ja puisto.

Herra kunnamerkeissä ja nainen turkiksissa, jotka aamujunassa olivat tulleet Pariisista, eivät tunteneet itseänsä aivan paikallaan tässä oudossa paikassa.

– Kas, puistokin! toisti hieno nainen, mutta sehän on suloista! Täällä on varmaankin hupaista asua.

– Me annamme heille hiiliä enemmän kuin he tarvitsevat, jatkoi rouva Hennebeau. – Kaksi kertaa viikossa käy lääkäri heidän luonaan ja kun he vanhenevat, saavat he eläkkeen, tarvitsematta lainkaan maksaa mitään palkastaan siihen.

– Mutta tämän on oikea luvattu maa! – huudahti herra kunnamerkeissä teennäisellä ihastuksella.

Maheun vaimo syöksyi esiin tuolineen, mutta rouvat eivät tahtoneet istua. Rouva Hennebeauta alkoi jo kyllästyttää hänen keksimänsä huvitus esiintyä eläinnäyttelijänä ajanvietoksi, mutta vähitellen alkoi hän tuntea inhoa tähän erikoiseen puutteen hajuun, joka henki vastaan puhtaimmistakin taloista, joita hän valitsi näytettäväiksi. Kertoessaan kaikkea tuota toisti hän ainoastaan silloin tällöin kuulemiaan katkonaisia lauseita, itse hän ei milloinkaan yrittänyt tutustumaan lähemmin noihin onnettomiin ihmisiin, jotka asuivat aivan hänen läheisyydessään.

– Kuinka herttaiset lapset, sanoi nainen, vaikka ne hänestä tuntuivat vastenmielisiltä suurpäisiltä, takkuisine keltatukkineen.

Maheun vaimon piti sanoa, kuinka vanhoja ne olivat, kohteliaisuudesta esitettiin hänelle muutamia kysymyksiä Estellen suhteen. Ukko Bonnemort otti kohteliaisuuden vuoksi piipun suustaan, mutta hänen ulkomuotonsa herätti kuitenkin levottomuutta, niin oli maanalainen työ hänet näännyttänyt, hänen jalkansa horjuivat, pää tutisi, kasvot mullan värisinä. Kun hän sai yskänkohtauksen, niin katsoi hän parhaaksi mennä ulos, sillä hänen mielestään oli sopimatonta yskiä sellaisessa seurassa.

Eniten kiitoksia sai Alzire. Kuinka herttainen pikku emäntä esiliinoilleen! Äitiä onniteltiin tällaisesta tyttärestä... Kyttyrystä ei kukaan huomauttanut, vaikka katseet puhuivat ihmeellisesti säälistä ja inhosta pientä raajarikkoa kohtaan.

– Jos Pariisissa kysytään teiltä meidän työväen asuntoja, niin voitte kertoa, mitä olette nähneet, lopetti rouva Hennebeau. – Täällä on aina yhtä hiljaa kuin nyt ja vallitsevat patriarkaaliset tavat. Kuten näette ovat kaikki onnellisia ja terveitä. Teidän täytyisi tulla tänne lepäämään hiljaisuudessa ja hyvässä ilmassa.

– Mainiota! Mainiota! huudahti mies kunnamerkeissä.

He lähtivät pois aivan ihastuksissaan ikäänkuin olisivat katsoneet jotain harvinaista museota. Maheun vaimo saatettuaan heidät pysähtyi kynnykselle katsomaan kuinka he poistuivat keskustellen.

Portilla pidätti Levaquen vaimo Pierronin vaimon, joka uteliaisuudesta oli rientänyt sinne. Molemmat ihmettelivät ja raivosivat. Aikoivatko nuo ihmiset yöpyä Maheun luona? Sepä mahtoi olla kaunista.

– Kuinka paljon he ansaitsevatkaan, niin ovat he aina ilman rahaa.

Mutta ei tuo ole ihmeellistäkään kun on sellaisia paheita.

– Minä sain juuri tietää, että hän tänä aamuna kävi kerjäämässä herrasväki Piolainelta ja että Maigrat joka ennen kielsi antamasta velaksi, antoi nyt. Mutta tiettyhän se on, ettei Maigrat anna ilman vaan.

– Luuletko hänen maksavan? ei, kyllä sen saa Katarina maksaa.

– Mutta eikö sinun mielestäsi hän ollut röyhkeä sanoessaan äsken minulle, että hän vääntäisi niskan Katarinalta, jos tämä sallisi itselleen jotain sellaista. Entä se pitkäkoipinen Chaval? Luuletko ettei hänellä ollut kohtauksia Katarinan kanssa.

– Hiljaa... siinä ne ovat.

Molemmat naiset katsoivat välinpitämättömän näköisinä vieraitten ohikulkiessa, mutta sen jälkeen viittasivat Maheun vaimon luoksensa, jolla yhä vieläkin oli Estelle sylissä. Kaikki kolme katsoivat ääneti rouva Hennebeau'n ja hänen vieraittensa selkään, jotka yhä etääntyivät. Tuskin vieraat olivat etääntyneet kolmeakymmentä askelta, kun kielen pieksäminen uusiintui vielä kivakammin.

– Eivätpä nuo näytä kysyvän vaatteittensa hintoja. Vaikka eivät taida itse olla vaatteittensa arvoisia.

– Se on totta!.. Tuota vierasta en tunne, mutta meikäläisestä rouvasta en antaisi neljääkään souta olkoonpa vaikka vielä lihavampi. Ja kauniitapa asioita kerrotaan hänestä...

– Mitä sitten?

– Hänellä kuuluu olevan rakastajia. Ennen kaikkea insinööri.

– Tuo kääpiö. Mutta insinöörinhän hän voi pistää vaikka taskuunsa.

– Mitä siitä. Se häntä miellyttää. Kas kuinka nyrpistää nenäänsä, ei hänelle kelpaa mikään ja hameen helmallaankin tahtoo näyttää että hän halveksii häntä.

Herrasväki jatkoi kävelyään hitain askelin. Kun he saapuivat kirkon luo ajoi heidän luoksensa ajokalut, joista nousi noin neljäkymmenen vanha mies mustassa takissa, hyvin tummaihoisen ja käskevä ilme kasvoissaan.

– Mies, kuiskasi Levaquen vaimo ikäänkuin he voisivat kuulla häntä, sillä pelko, jonka tirehtööri herätti kaikissa kymmenessä tuhannessa työmieheissä, vaikutti häneenkin. – Näkee suoraan, että vaimo pelkää häntä.

Naisten uteliaisuus oli herätetty. Vähitellen tulivat he kaikki ulos kadulle suurempiin ja pienempiin ryhmiin. Likaiset lapset alkoivat myös hyppiä kadulla. Hetkeksi näyttäytyi kadun aidan yli opettajan kalpeat kasvot. Äänten melu muistutti tuulen huminaa.

Suurin ryhmä kokoontui Levaquen oven luo. Ensin tuli kaksi naista, sitten kymmenen ja sitten kaksikymmentä. Pierronin vaimo vaikenä varovaisuuden vuoksi, sillä oli liian monta kuulijaa. Maheun vaimo oli myös ääneti, ilmeikkään häntä pidettiin kylän järkevimpänä naisena. Estelle heräsi ja alkoi huutaa. Tyynnyttääkseen häntä Maheun vaimo avasi röijynsä ja alkoi siinä haettaa lastaan kadulla. Hennebeau antoi molempia naisia ajoneuvoihin, jotka sen jälkeen ajoi nopeasti pois. Työläisvaimot huusivat entistä hurjemmin huihtoa käsillään, ikäänkuin koko muurahaiskeko olisi alkanut hyöriä ja pyöriä.

Sillä välin löi kello kolme. Bouteloup ja muut työmiehet lähtivät työhön. Kirkon luona tien käänteessä näyttäytyivät ensimmäiset kaivajat, jotka palasivat kotiinsa.

He kulkivat hiestyneinä mustanaamaisina, kädet rinnoilla ristissä ja selät kumarruksissa. Naiset joutuivat hämminkiin rientäen kukin kotiinsa, sillä paljolta kahvinjuonniltaan ja kielen pieksämiseltään olivat he laiminlyöneet kotitehtävänsä. Melkein kaikkialta kuului huudahtuksia:

– Herranen aika! päivällinen ei ole vielä valmis!

IV

Kun Maheu palasi kotiin jätettyään Etiennen Rasseneurin luona, tapasi hän Katarinan, Sakarian ja Jeanlinin istumassa käytävässä syöden. Tullessaan kaivostoista olivat työläiset aina niin nälkäiset, että heti istuivat märkinä kuin olivatkin pöytään, antamatta itselleen aikaa peseytyä tai muuttaa vaatteita. Eivätkä myöskään odottaneet koskaan toinen toistaan, pöytä seisoi aina katettuna, jokainen tuli ja söi silloin kuin ehti työltään.

Maheu huomasi jo ovelta ruuan pöydällä. Hän ei sanonut mitään, mutta hänen kasvonsa kirkastuivat. Koko aamupäivän oli hän ajatellut onnistuuko hänen vaimonsa saamaan jotakin. Mutta nyt oli siinä kaikki, mitä tarvittiin ja vaimo kertoo tietysti myöhemmin, miten hän on sen hankkinut. Ja hän hymyili iloisena.

Katarina ja Jeanlin lopettivat jo syömisensä ja joivat kahvinsa seisaaltaan. Mutta Sakarias ei vielä ollut saanut kyllikseen; hän leikkasi aimo palan leipää ja pani voita päälle. Hän näki kyllä hyytelön, mutta ei koskenut siihen, sillä sitä riitti vain isälle. Kaikki joivat vettä, kuten aina ennen palkan saamista.

– Minulla ei ole olutta, sanoi Maheun vaimo, kun isä oli istunut syömään. – Tahdoin säästää rahaa. Mutta jos tahdot, voi Alzire juosta hakemaan.

Mies katsoi vaimoonsa vielä enemmän hämmästyneenä. Kuinka? Oliko hänellä rahaakin?

– Ei, ei, vastasi hän. – Olen juonut tuopin enkä tarvitse enempää.

Ja Maheu alkoi hyvällä ruokahalulla ahmia leipää, perunoita, suolaruohoja ja purjulaukkaa, joista oli keitetty lientä. Vaimo siirsi lähemmäksi voin, hyytelön, lämmitti kahvin.

Sillävälin oli suursiivous alkanut hellan luona lohkaistussa pesuammeessa. Katarina, joka peseytyi ensimmäisenä, täytti sen lämpimällä vedellä ja riisuutui aivan rauhallisesti alastomaksi. Hän oli kahdeksan vuotiaasta tottunut siihen eikä pitänyt sitä häpeänä. Hän kääntyi vain kasvot tuleen päin ja hankasi ahkeraan mustalla saippualla. Ei kukaan katsonut häneen. Kun hän oli puhdas, nousi hän alastomana portaita ylös jättäen kaikki märät työvaatteensa läjään lattialle. Mutta silloin molemmat veljet alkoivat kiistellä. Jeanlin oli ehtinyt ennemmin pesuammeeseen sillä verukkeella, että Sakarias söi vielä, mutta tämä pukkasi häntä karjasten että sallii kyllä Katarinan peseytyä ensin, mutta ei halua suinkaan peseytyä tuollaisen porsaan jälkeen, jonka jälestä voi kaataa veden koululasten mustepulloihin. Lopuksi peseytyivät he yhdessä vieläpä auttoivat toinen toistaan. Sitten juoksivat he alastomina samoin kuin sisarkin ylös portaita.

– Kas kuinka ovat räiskytäneen, mutisi Maheu korjaten vaatteet lattialta ja ripusti ne kuivamaan. Alzire, pyyki...

Melu seinän takaa keskeytti hänet. Miehen ääni kiroili, nainen itki ja kuului raskaita lyöntejä.

– Levaque kurittaa vaimoan, lausui Maheu rauhallisesti lopettaessaan syöntinsä. – Merkillistä, Boutelouphan sanoi, että liemi on valmis.

– Vielä mitä, valmis! sanoi vaimo, – näin itse miten vihannekset loikoivat pöydällä kuorimattomina.

Huudot hiljenivät, vihdoinkin kuului kauhea lyönti, josta seinä tärähti ja sen jälkeen tuli kaikki hiljaa.

– No, jos päivällinen ei ole valmis, niin tuo ei ole ihme, vakuutti Maheu niellesään viimeisen lusikallisen.

Juotuaan vettä päälle ryhtyi hän hyytelöön. Isän syödessä ei saanut jutella silloin, kun hänen oli nälkä. Hän ei tuntenut Maigratin hyytelöä, mutta ei kysynyt vaimoltaan mitään. Henri ja Lenore, jotka leikkivät lattialla lätäköissä, tunsivat lihan hajua ja lähestyen isää jäivät seisomaan hänen eteensä. He seurasivat silmillään joka palaa ensin täynnä toivoa kun se erkani lautaselta, mutta sitten pettyneinä palan kadotessa isän suuhun. Vihdoinkin huomasi isäkin heidän ahneet kasvonsa.

– Ovatko lapset saaneet jotain? kysyi hän.

Vaimo epäröi hetken.

– Tiedäthän etten pidä tällaisesta epäoikeudettomuudesta. – Minulta katoaa ruokahalu, kun he siinä pyörivät ja katsovat suuhuni.

– Mutta ovathan he saaneet jo, huusi vaimo harmissaan. – Jos katsoo heitä, niin saisi antaa sinun ja meidän kaikkien osat heille ja he sittenkin vielä pyytäisivät, kunnes halkeisivat. Eikö totta, Alzire, me olemme syöneet hyytelöä?

– Tietysti, äiti, vastasi pieni tyttö varmasti; tällaisissa tapauksissa osasi hän teeskennellä yhtä hyvin kuin täysikasvuiset.

Lenore ja Henri seisoivat liikkumatta hämmästyneenä tällaisesta valheesta. Miksi heitä lyötiin, jos he eivät puhuneet totta. Heidän lapsen sydämensä täyttyivät katkeruudesta ja he tahtoivat puolustautua.

– Menkää, menkää! – toisti äiti ajaen heidät pöydän toiseen päähän. – Hävetkää töki riippua aina isän lautasessa. Ja vaikka hyytelö olisikin yksin Isälle, niin mitä siitä? Hänhän tekee työtä, ja te vain syötte, laiskurit!

Mutta Maheu kutsui heidät luoksensa. Hän asetti kummankin lapsen polvilleen ja jakoi vuoroonsa. Lapset nielivät sen ihastuksissaan.

Kun hän oli lopettanut, sanoi hän vaimolle:

– Älä vielä kaada kahvia, tahdon ensin peseytyä... Auta minua kaatamaan pois tuo likanen vesi.

He kaatoivat veden ojaan oven luona. Ylhäältä astui portaita alas Jeanlin, joka jo oli pukeutunut kuiviin vaatteisiin. Ne oli hän perinyt veljeltään ja olivat hänelle liian suuret. Hän aikoi puikahtaa huomaamatta ovesta ulos, mutta hänen äitinsä huomasi hänet.

– Mihin sinä menet?

– Ulos.

– Mihin? Muista poimia salaattia illaksi. Kuuletko? Ellet tuo, niin saat nähdä mitä saat.

– Kyllä, kyllä.

Jeanlin lähti läppäämään puukengillään, kädet housuntaskuissaan ja keinuttaen vartalooan kuin vanha hiilenkaivaja. Sitten lähti Sakarias, joka oli pukeutunut mustaan sinijuovaiseen nuttuun. Isä huusi hänelle, ettei hän viipyisi liian myöhään, mutta tämä vain keikautti päätään ja lähti menemään piippu suunkolossa.

Pesuamme täytettiin taas lämpimällä vedellä ja Maheu alkoi hitaasti riisuutua. Äiti antoi merkin ja Alzire vei heti Henrin ja Lenoren ulos leikkimään, sillä isän oli tapana sanoa, että hän ei ole lapsi, jotta peseytyisi seurassa.

– Mitä sinä teet siellä? huusi Maheun vaimo ylös.

– Paikkaan hamettani, jonka repäsin eilen, vastasi Katarina.

– Vai niin... Älä tule alas, isä peseytyy.

Nyt jäivät mies ja vaimo kahden. Vaimo pani vihdoin lapsen pois sylistään auttaakseen miestänsä peseytymisessä. Maheu saiputti ensin hiuksensa harmaalla saippualla. Tämän saippuan alituisesta käyttämisestä haalistuivat hiukset tullen kellertäviksi. Sitten kapusi hän ammeeseen ja alkoi kaikin voimin hieroa rintaa, vatsaa, käsiään ja sääriään. Hänen vaimonsa seiso i hänen edessään.

– Kun sinä tulit, niin minä näin kasvoistasi, että olit levoton, mutta huomattuasi ruuan pöydällä kirkastuivat kasvosi. Ajattele, Piolainen herrasväki ei antanut minulle penniäkään. Tosin he olivat hyvin ystävällisiä, antoivat vaatteita lapsille ja minun oli vaikea pyytää.

Hän keskeytti hetkeksi korjatakseen Estellen tuolille, ettei lapsi putoaisi. Isä odotti kärsivällisesti jatkoa, vaikka tämä asia suuresti jännitti häntä.

– Ajattele, Maigrat'han kielsi aivan jyrkästi ja ajoi ulos kuin koiran... Voit käsittää, kuinka hauskaa minulla mahtoi olla!.. On kyllä lämmin villavaatteissa, mutta eihän niistä voi laittaa ruokaa.

Mies kohotti päätään, mutta oli yhä edelleen vaiti. Hän ei ollut saanut Piolainesta eikä Maigratilta, mutta mistä tuo kaikki oli? Vaimo sill'aikaa alkoi hangata hänen selkäänsä, mistä hän oli kovin mielissään.

– Silloin menin takaisin Maigrat'in luo ja päästin kieleni siteistä. Sanoin, että hän on sydämetön, että hänelle käy onnettomasti, jos maailmassa on lainkaan oikeutta. Hän sanoi, että olen itsepäinen peikko, mutta kyllä hän kieppuili kuin piru ennen jumalanpalvelusta.

Kertoessaan hankasi hän yhä miehensä selkää aivan kuin lauantaicin hankasi pataansa.

– Mutta nyt kuitenkin tulee meillä olemaan leipää lauantaihin, hän antoi minulle velaksi viisi frankia. Vielä otin häneltä kahvia, sikuria, voita, aioin myös ottaa perunoita ja silavaa, mutta silloin hän alkoi tehdä tenää. Silloin ostin hyytelöä seitsemällä sous'lla ja kahdeksalla sous'lla perunoita, minulle jäi vielä kolme frankia, viisitoista sous'ta. Enkö ole saanut paljon aikaan tänään?

Nyt pyyhki hän miestään, joka tunsu itsensä onnelliseksi eikä ajatellut lainkaan, että velka oli maksettava. Nauraen iloisesti sulki hän vaimonsa syliinsä.

– Älä, tuhmahan sinä olet! minähän tulen aivan märäksi. Pelkään Maigrat'in aikeita...

Hän aikoi sanoa Katarinasta, mutta keskeytti. Miksi hän tekisi miestään levottomaksi? Siitä tulisi ainaisia huolia.

– Mitä aikeita?

– Petkuttaa meitä, tietysti. Katarinan täytyy tarkistaa laskut.

Maheu syleili häntä taas tahtomatta lainkaan hellittää huolimatta tämän vastustuksesta. Siten päättyi peseytyminen aina koko työväen kylässä. Se oli hänen mielestään ainoa miellyttävä hetki koko päivässä. Hän nimitti sitä jälkiruuaksi. Vaimo työnsi hänet nauraen pois luotaan.

– Älähän nyt... Katso, Estelle näkee... Anna minä käännän hänet edes selin.

– Mitä se kolmenkuukautinen nupukka ymmärtää.

Vihdoin alkoi Maheu pukeutua, toisin sanoin veti hän vaan housut sääriinsä. Häntä miellytti istua pesun jälkeen hetkisen alastomana vyötäisiin saakka. Hänen ihossaan, joka oli kalpea kuin tyttöillä, oli hiilen jättämiä naarmuja, joita kaivajat kutsuivat "rokonarviksi." Näistä oli hän erittäin ylpeä ja näytti mielellään leveätä marmorista rintaansa, jossa risteili sinisiä suonina. Kesäsin oli kaikilla kaivajilla tapana sellaisessa asussa mennä ulos vilpottelemaan ja nytkin huolimatta kosteasta ilmasta lähti hän hetkeksi kuistille ja vaihtoi pari vitsikästä sanaa naapurin kanssa, joka samoin seisoi avorinnoin portaillaan.

Kahvia juodessaan kertoi Maheu insinöörin suuttumuksesta kaivoksessa. Nyt oli hän aivan rauhoittunut ja nyökäytti vain päätään vaimonsa neuvoille. Tämä vakuutti yhä, ettei voita mitään, jos rupeaa riitelemään yhtiön kanssa. Sitten kertoi vaimo rouva Hennebeau'n käynnistä. Molemmat olivat sisimmässään ylpeitä tästä vierailusta, vaikkeivät ilmaisseetkaan sitä.

– Saako tulla? kuului Katarinan ääni ylhäältä.

– Kyllä, kyllä, isä kuivaa itseään.

Nuori tyttö oli pukeutunut pyhävaatteisiinsa, vanhaan siniseen leninkiin, joka oli hyvin kulunut poimukohdista. Päässä oli hänellä musta tyllihattu.

– Kas tuota, kun on pukunut! Mihin olet menossa?

– Montsoun ostamaan uutta nauhaa hattuuni... Vanhan olen ottanut pois, se on liian likainen.

– Onko sinulla sitten rahaa?

– Ei, mutta Mouquette on luvannut antaa lainaksi kymmenen sous'ta.

Äiti antoi hänen mennä, mutta ovela pysäytti hänet ja sanoi:

– Kuule, älä vaan osta nauhaasi Maigrat'ilta... Hän petkuttaisi sinua luullen että meillä on kultakasoja.

Isä, joka oli asettunut tulen ääreen, saadakseen tukkansa pikemmin kuiville, huusi tytön jälkeen:

– Muista tulla ajoissa kotiin, ettet jäisi pimeään maleksimaan.

Iltapäivällä työskenteli Maheu puistossaan. Hän oli jo istuttanut perunoita, herneitä ja papuja ja edellisenä iltana oli hän alkanut istuttaa kaalia ja salaattia. Tämä pieni maatilikka antoi heille vihanneksia, ainoastaan perunoita ei tahtonut riittää. Hänen hommatessa siinä, tuli Levaque polttamaan piippuaan. Hän katsoi salaviihkaan roomalaisten salaattiin, jonka Bouteloup oli istuttanut.

Ellei heidän vuokralaisensa olisi kaivanut niin ahkeraan, niin ei puistossa kasvaisi muuta kuin nokkosia. Naapurit alkoivat jutella aidan yli. Levaquen mieli ei ollut aivan rauhallinen sen jälkeen kun hän oli lyönyt vaimoaan ja hän alkoi kutsua Maheuta Rasseneurille. Ei kai hän pelkää ottaa pientä tappituikkua? Sitten pelaisivat keilapeliä, juttelisivat tovereitten kanssa ja palaisivat illalliselle. Siten viettivät tavallisesti hiilenkaivajat aikaansa palattuaan kaivannolta. Siinä ei tietysti ollut mitään paheksuttavaa, mutta Maheu teki tenää. Jos jättää salaatin, niin kuivaa se kokonaan. Itse asiassa kieltäytyi hän järkevyydestä, sillä hän ei tahtonut pyytää vaimoltaan ainoatakaan sou'ta.

Kello löi viisi. Pierronin vaimo poikkesi kysymään oliko Lydia juossut pois Jeanlinin kanssa. Levaque sanoi, että siltä näyttää, sillä Bebert oli myös jonnekin kadonnut ja nuo hulivilit ovat aina yksissä hommissa. Maheu rauhoitti heitä, että ehkä lapset poimivat salaattia. Siten alkoivat molemmat miehet laskea raakaa, vaikkakin hyväntahtoista leikkiä nuoren naisen kanssa. Tämä ei suuttunut eikä myöskään mennyt pois, sillä itse asiassa häntä imartelivat nuo kömpelöt sanat, vaikkakin hän huusi heille täyttä kurkkua. Kaikki naiset alkoivat taas soittaa suutaan. Koulu oli suljettu ja kaikki lapset huusivat ja melusivat kadulla. Miehet ryhmittäytyivät myös kolmin neljin polttamaan piippua ja vaihtamaan ajatuksiaan.

Levaque aikoi tunnustaa, kuinka jäntevä Pierronin vaimon käsivarsi oli, mutta silloin tämä suuttui tosissaan ja juoksi pois. Silloin Levaquekin päätti mennä yksin Rasseneurin luo.

Alkoi hämärtää. Maheun vaimo sytytti lampun ja alkoi sättiä ettei Katarina eivätkä pojat tule koskaan kotiin ajoissa. Ei koskaan voi ruveta yhdessä illalliselle. Eikä ole salaattiakaan. Se sopisi mainiosti muhennukseen, joka oli valmistettu perunoista, purjulaukasta ja ruokaruohoista. Koko talo haisi paistetulle sipulille, mistä tuntee köyhän majan.

Mahon palasi pimeään tullen puistosta, istui tuolille ja nojaten seinään nukkui. Niin pian kuin hän illalla istui, vaipui hän uneen. Kello löi seitsemän, Henri ja Lenore tahtoivat välttämättä auttaa Alzirea pöydän kattamisessa ja lopuksi särkivät yhden lautasen. Ukko Bonnemort tuli kotiin ja alkoi jouduttaa illallista, sillä hänen piti palata pian kaivokseen.

– Syökäämme sitten, sanoi Maheun vaimo herätettyään miehensä. – Kyllä he löytävät kotiin, eiväthän he ole pieniä. Harmittaa vain, ettei ole salaattia.

V

Syötyään Rasseneurin luona, meni Etienne ahtaaseen ullakkohuoneeseensa, josta oli näköala yli Voreux'in ja riisuutumatta heittäytyi vuoteeseen vaipuen väsymyksestä heti raskaaseen uneen. Kahteen vuorokauteen ei hän ollut nukkunut neljääkään tuntia. Kun hän heräsi hämärissä ei hän kauan voinut käsittää, missä hän oli. Hän tunsi pahoinvointia, pää oli lyijynraskas, niin että vaivoin taisi nousta. Hänen teki mieli mennä hengittämään raitista ilmaa ennen illallista ja sitten panna oikein makuulle.

Ilta kävi yhä lämpösemmäksi, paksut pilvenlongat peittivät taivaan, ilmassa tuntui kestävän pohjoissateen lähestymistä. Etäisyys peittyi hämärään. Kaikki oli väritöntä, surullista ja kuollutta.

Etienne kulki ilman määrättyä suuntaa virkistykseen. Voreux, joka näytti nukkuvalta kuopassaan, oli pimeä, ei oltu vielä sytytetty lyhtyjä. Hän pysähtyi hetkeksi katsoakseen, miten työläiset tulivat sieltä. Kello löi kuusi, rengit ja lastaajat hajosivat ryhmittäin lajittelijoitten kanssa.

Ensimmäisinä tulivat la Brule ja hänen vävynsä Pierron. Akka haukkui häntä siitä, ettei hän ollut pitänyt puoltaan riidassa tarkastusmiehen kanssa.

– Selkärangaton matelija! huusi eukko. – Sinä vain ryömit noitten roistojen edessä, jotka juovat vertamme.

Pierron kulki hänen rinnallaan vastaamatta hänelle. Vihdoin sanoi hän:

– Pitikö minun hyökätä päällikön kimppuun ja kärsiä ikävyyksiä? Ei kiitos.

– No niin, ryömi sitten heidän edessään! huusi vaimo. – Piru vieköön kun ei tyttäreni totellut minua!.. He ovat tappaneet mieheni ja sinä kai tahdot, että minä kiitän heitä siitä. Älä luule, kyllä minä minä koston!

Äänet hiljenivät vähitellen etääntyen. Etienne seurasi heitä silmillään. Vanhuksen harmaat hiukset liehuivat, kotkannenä heijastui räikeänä ja laihat käsivarret pieksivät ilmaa. Takaa kuuli hän nuoria ääniä, hän tunsi Sakariaan, joka odotti ystäväänsä Mouquet'ia.

– Tuletkos? kysyi tämä. – Syömme voileivän ja sitten hopsis Vulkaniin.

– Heti, mutta minulla on vähän asioita.

– Mitä sitten?

Hän kääntyi ja huomasi Philomenen, joka tuli lajitteluvajasta.

– Vai niin, mumisi hän ikäänkuin arvaisi, mistä on kysymys. – No, minä menen edeltä.

– Mene, minä saavutan sinut.

Mouquet lähti, kohtasi vanhan Mouquet'in; isä ja poika nyökkäsivät ääneti toinen toisilleen ja menivät eri teitä.

Sakarias vei Philomenen sivutielle kanavan luo. Nainen ei tahtonut, hänen oli kiire, he riitelivät kuten kauan naimisissa ollut pari. Eipä ollut hauskaa tavata aina ulkona etenkin talvella, kun maa on kostea eikä voi piilottautua ruispeltoon.

– No eihän ole kysymys siitä, sanoi Sakarias: kärsimättömästi. – Minä tahdon puhua kanssasi...

Hän kiersi käsivartensa naisen vyötäisille ja vei hänet mukanaan. Kun he olivat laskeneet mäeltä, kysyi Sakarias, onko hänellä rahaa.

– Mihin sinä niitä tarvitset? kysyi tämä.

Sakarias hämmästyi, keksi jonkun kahden frankin velan, josta hänen vanhempansa suuttuisivat.

– Älä lavertele! Minähän näin Mouquet'in ja te varmaankin menette taas Vulkaniin noitten ilkeitten laulajattarien luo.

Sakarias väitti vastaan, vakuutti, löi rintaansa, vannoi. Mutta kun toinen vain pudisti päätään, sanoi hän äkkiä.

– No niin, tule mukaan, jos se sinua huvittaa. Näetkö, et sinä ole lainkaan tielläni. Viisi minä laulajattarista. Tule.

– Entä lapsi? – sanoi Philomene. – Eihän lapselta pääse mihinkään eikä sen huudolta. Anna minun mennä kotiin.

Mutta Sakarias ei päästänyt häntä yhä pyytäen. Sitä vielä puuttuisi, että Mouquet, jolle hän on antanut sanansa, pilkkaisi häntä. Eihän mies voinut kanan tavoin joka ilta kellottaa sängyssään. Philomene taipui. Hän kaivot puseronsa poimusta muutamia kymmeniä sous'n lanttia. Se oli hänen ansionsa ylityöstä, mitkä roivot hän piilotti äidiltään.

– Näetkö, minulla on viisi, sanoi hän. – Sinulle voin antaa kolme. Mutta vanho, että taivutat äitisi suostumaan avioliittoomme. Minä en enää voi niin elää! Äitini haukkuu minua jokaisesta palasta, jonka panen suuhuni.. No, vanho ensin, ennenkuin annan rahat.

Hän puhui tapansa mukaan hiljaisella, sairaaloisella äänellä, vailla intohimoa, aivan väsyneenä elämän tavastaan. Sakarias vannoi ja vakuutti, että se on päätetty asia. Kun kolme rahakappaletta oli hänen kädessään, syleili hän Philomenea, suuteli ja kutitti ja olisi mennyt vielä pitemmälle ellei tämä olisi päättäväisenä riuhtaissut itsensä irti. Philomene palasi yksin työväenkylään, mutta Sakarias kiiti peltojen yli saavuttaakseen toverinsa.

Etienne seurasi heitä etäältä tietämättä, mitä oli kysymyksessä, hän luuli sen tavalliseksi kohtaamiseksi. Kaivantotytöthän kehittyvät hyvin aikaseen ja hän muisteli Lillen työläisnaisia, joita hän odotti tehtaan nurkan takana, noita tyttöjoukkoja, jotka olivat heitetyt oman onnensa nojaan ja puutteen ahdistamina olivat jo neljäntoista iässä aivan turmeltuneet. Toinen kohtaaminen hämmästytti häntä vielä enemmän. Hän pysähtyi.

Kaivoskummun juurella kahden suuren kiven kolossa istui pieni Jeanlin ja kummallakin puolen Lydia ja Bebert ja riitelivät.

– Vai niin, onko se vähän? Jos tahdotte, niin läimäytän vielä korvalle. Kuka on kaiken tuon keksinyt, hä?

Jeanlin oli tosiaankin keksinyt jotain. Kolmisin olivat he tunnin ajan kierrelleet ketoja kanavan rannikolla poimien salaattia, jolloin hän keksi, etteivät he kotona voi syödä niin paljon salaattia. He lähtivät Montsouhun kaupittelemaan sitä herrasväelle. Bebert'in jätti hän vartioimaan varastoa, mutta Lydian käski kulkemaan talosta taloon tarjoten salaattia. Hän vakuutti, että tytöltä aina kauppa sujuu. Kauppainnossaan oli hän myynyt kaikki ja tyttö oli ansainnut yksitoista sous'ta. Nyt he kolmisin jakoivat voitot.

– Se on väärin! julisti Bebert, – se on jaettava kolmen kesken. Jos sinä otat itsellesi seitsemän sous'ta, niin ei meidän osallemme jää muuta kuin kaksi kummallekin.

– Mitä sanot? Väärinkö? huusi Jeanlin raivoissaan. – Minähän olen poiminutkin eniten.

Tavallisesti antoi Bebert tällaisissa tapauksissa myöden, sillä hän tunsu ystäväänsä kohti arkaa kunnioitusta ja luottamusta ja siksi aina sai tyytyä huonompaan. Vaikka hän oli Jeanlinia vanhempi ja voimakkaampi, salli hän tämän lyödäkin itseään. Mutta tällä kertaa oli niin paljon rahan näkeminen kiihottanut häntäkin.

– Eikö totta, Lydia, hän tahtoo ottaa osamme... Jos hän ei jaa tasan, niin sanomme hänen äidilleen.

Jeanlin pui nyrkkiään hänen nenänsä edessä.

– Sanoppa vielä kerran. Koetappa! Minä sanon itse teidän vanhemmillenne, että olette myyneet äidin salaatin. Ja kuinka sinä pääsinpää luulet voivan jakaa yksitoista sous'ta tasan kolmeen osaan? Koeta itse, sinä viisastelija. Sekää, tässä on kaksi sous'ta kummallekin. Ottakaa pian, muuten piiloitan ne kaikki taskuuni.

Bebert oli voitettu ja otti kaksi sous'ta. Lydia ei sanonut mitään, hän pelkäsi Jeanlinia ja samalla tunsu hellyyttä häntä kohtaan kuten lyöty aviovaimo. Kun Jeanlin tahtoi antaa hänelle kaksi sous'ta, ojensi hän nöyränä kätensä. Mutta Jeanlin muisti äkkiä jotain.

– Mitä sinä niillä teet? Äitisi ottaa ne heti sinulta, ellet osaa piilottaa. Ennemmin minä säilytän ne sinun varallesi. Kun tarvitset, niin kysy minulta.

Ja kaikki yhdeksän sous'ta katosivat hänen taskuunsa. Jotteri tyttö voisi vastata, syleili hän häntä ja nauraen tekivät he yhdessä kuperikeikkaa kummulta alas. Jeanlin kutsui Lydiaa pikku vaimokseen ja he leikkivät yhdessä "rakastelemista", matkien aikuisia, joitten tekoja he seurasivat aina salaa nurkan takaa.

Behert ei saanut koskaan ottaa osaa näihin leikkeihin. Niin pian kun hän lähestyi Lydiaa, sai hän aika iskun Jeanlinilta. Siksi oli hän alati kiukuissaan ja koetti jollain säikähyttää tai häiritä heitä, sillä he eivät lainkaan ujostelleet häntä.

– Hei, katsokaa, tuolla seisoo mies ja katsoo, teihini huusi hän.

Tällä kertaa ei hän valehdellut, sillä Etienne seisoi lähellä. Lapset hyppäsivät ja juoksivat nopeasti pois, mutta Etienne kääntyi nauraen pois ja lähti kulkemaan kanavaa myöten. Aikaseenpa nuokin nulikat alkavat, mutta mitä tehdä, kun eivät muuta saa oppia aikuisilta. Ja kuitenkin on surullista nähdä sellaisia lapsia.

Kulkien edelleen kohtasi hän yhä pariskuntia. Hän läheni Requillart'ia, missä rakastavaiset Montsou'sta yhtyivät vanhan kaivoksen raunioilla. Se oli yleinen kohtaamisen paikka. Samoin tässä autiossa nurkassa tytöt toivat esikoisen maailmaan elleivät rohjenneet tehdä sitä kotona. Aita oli lahonut, niin että saattoi vakaasti liikkua rajan yli. Siellä täällä seisoi joku parru jälellä entisestä vajasta, vanhoja hiilirattaita lojui läjässä tiellä. Ja näitten lahoneitten raunioitten väliltä kohosi sieltä täältä nuori ruoho tai iti puun alku.

Tytöt olivat täällä kuin kotonaan. Jokaisella oli lempipaikkansa, missä hän voi rakastettunsa kanssa olla lymyssä. Mutta ei siellä paljoa välitettykään naapureista. Luonto voitti kaikki. Elämän voimakas ääni kutsui kaikkia nuoria tyttöjä ja poikia, jotka melkein olivat vielä lapsia.

Täällä asui myös vanha vahti, Mouque, jolle yhtiö oli antanut asuttavaksi kaksi huonetta lahoneessa tornissa, joka milloin tahansa voisi kaatua. Hänen piti pystyttää parruja katon kannattimiksi. Siinä hän asuikin perheineen, isä ja poika toisessa ja Mouquette toisessa huoneessa. Ikkunoissa ei enää ollut ainoatakaan ehjää ruutua, jonka vuoksi ukko katsoi parhaaksi lyödä siihen lautoja. Tuli pimeä, mutta lämmin. Oikeastaan ei tällä vhdilla ollut mitään vhdittavana; hän hoiti Voreux'in hevosia eikä välittänyt vähääkään Requillart'in raunioista. Siinä säilytettiin ainoastaan kaivosaukko, joka toimi viereisen kaivoksen ilmavaihtotorvena.

Siten eli Moquet vanhuutensa päiviä keskellä tuota rakkauden tyysijaa. Mouquette oli jo kymmenen vuotiaasta alkanut ottaa osan tuohon elämään, ei kuitenkaan sellaisien poikien parissa kuin Lydia, vaan aikuisten partasuisten miesten seurassa. Isä ei puhunut mitään, sillä hän oli nöyrä isälle eikä koskaan tuonut rakastajiaan kotiin. Vähitellen oli hän tottunut siihen. Joka kerran kun hän palasi Voreux'sta tai matkalla sinne, kohtasi hän joka askeleella pariskuntia. Kun hän kävi risuja kokoomassa tai haki ruohoja kaniineille, täytyi hänen liikkua varovasti, jottei hän sattuisi polkemaan maassa makaavien jalkoihin. Vähitellen tottuivat sekä nuoret että hän toinen toisiinsa, etteivät he enää häirinneet toisiaan.

Vihdoin oli hän oppinut tuntemaan kaikki tytöt Requillart'ssa, kuten puutarhuri tuntee kaikki harakkavarkaansa, jotka syövät tyhjiin kirsikkapensaat. Oi, tuota nuoruutta, kuinka ahne ja kylläntymätön se on! Toisinaan pudisti hän moittivasti päätään, jos joku pari alkoi huhtoa liian meluavasti. Yhdestä asiasta vain joutui hän pahalle mielelle, jos nimittäin joku pari asettui liian lähelle hänen asuntoaan, sillä hän pelkäsi heidän reuhtomisestaan seinien hytkivän.

Joka ilta tuli Mouque'n luo kylään vanha Bonnemort ollessaan tavallisella iltapäiväkävelyllään. Molemmat ukot eivät puhuneet paljon, tuskin kymmentä sanaa puolen tunnin kuluessa, jonka he viettivät yhdessä. Mutta heitä miellytti istua yhdessä ja muistella menneitä aikoja tarvitsematta puhua niistä. He istuivat jonnekin pölkylle, silloin tällöin vaihtoivat jonkun sanan ja vaipuivat ajatuksiinsa painaen päät alaspäin. Ympärillä kaikui hillittyjen sanojen ja suutelojen ääntä, toisinaan kuului naurua ja nuorten tyttöjen lämmin tuoksu sekaantui poljetun ruohon tuoksuun. Neljäkymmentä vuotta sitten juuri tällä paikalla, kaivoksen takana oli Bonnemort tutustunut vaimoonsa. Tämä oli niin pieni, että

hänen täytyi nostaa hänen hiilirattaille, voidakseen oikein syleillä. Se oli herttainen aika silloin. Ja molemmat ukot nyökäyttäen päätään erosivat usein sanomatta edes jäähyväiset.

Mutta tänä iltana juuri kun Etienne kulki ohi, nousi ukko Bonnemort pölkyltä ja sanoi Mouque'lle:

– Hyvää yötä vaari! Sano, tunsitko "Punatukkaista"?

Mouque oli hetken vaiti ja vastasi mennessään tupaansa:

– Hyvää yötä, hyvää yötä, vaari!

Etienne istui samalle pölkylle. Hänen mielensä tuli yhä ankeammaksi, vaikkei hän tiennyt syytä. Katsoessaan poistuvan ukon selkään muisti hän tulonsa aamulla ja tämän hiljaisen ukon sanatulvaa. Kuinka paljon surua. Ja nuo onnettomat, työstä uupuneet tytöt ovat niin tuhmia, että tulevat vielä iltasin tänne luodakseen itselleen uutta surua ja uusia työnorjia ja raatajia! Eikä loppua näy! Mahdollisesti johtuivat hänen synkät ajatuksensa siitä, että hän oli siinä yksin silloin kun toiset kulkivat parittain. Niin, niin, kaikki ovat samallaisia, kaikilla voittaa intohimot järjen.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.